

UNIVERZITET U SARAJEVU
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV
ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA

RASIM MURATOVIĆ

MOĆ
I
NEMOĆ

DRŽAVE BLAGOSTANJA

SARAJEVO, MAJ 2008.

IZDAVAČ: Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava,
Sarajevo

ZA IZDAVAČA: Prof. dr. Smail Čekić

UREDNIK: Doc. dr. Fikret Bećirović
RECENZENTI: Prof. dr. Muslija Muhović
Prof. dr. Jusuf Žiga

LEKTOR: Zijada Imamović

NASLOVNA STRANA: Samer Muratović

DTP: Merima Kurtović

ŠTAMPA: Štamparija Fojnica

TIRAŽ: 300

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.323.65(4-15):314.745.3(497.6)

MURATOVIĆ, Rasim

Moć i nemoć države blagostanja / Rasim
Muratović. - Sarajevo : Institut za
istraživanje zločina protiv čovječnosti i
međunarodnog prava, 2008. - 243 str. ; 22 cm

Bilješka o autoru: str.233-234.-Bibliografija:
str. 235 - 239 i uz tekst

ISBN 978-9958-740-45-9

COBISS. BH-ID 16605190
-----

*Vi ste **integrirani** kada vam kažu da ste kulturni, da poznajete kulturu zemlje u kojoj živite u egzilu kao izbjeglica/prognanik.*

*Vi ste **asimilirani** kada spoznate da živite tuđim snovima, a svojim životom.*

Vi ste asimilirani kada u tuđim snovima počnete tražiti pribježište od svog ubogog, oporog i često neljudskog života, umjesto da se njime bavite i da ga borbom i radom mijenjate u svojoj domovini.

Rasim Muratović

UVOD

Rukopis MOĆ I NEMOĆ DRŽAVE BLAGOSTANJA ima za cilj obradu doživljaja i refleksija o životu bosanskih izbjeglica/prognanika u Norveškoj. Kakve posljedice na ukupni život imaju preživljeni agresija i genocid 1991.-1995.? Kako novonastala sociopsihološka situacija u galutu/dijaspori/egzilu utiče na razumijevanje samog sebe i socijalnog okruženja, poznatijeg kao država blagostanja? Osim ranijeg teorijskog i praktičnog iskustva, ja sam koristio teorijsko znanje stečeno u radu na Univerzitetu u Bergenu, gdje sam radio kao asistent na Institutu za sociologiju – Program za internacionalne migracije i etničke relacije, i praktično iskustvo stečeno u radu sa bosansko-hercegovačkim izbjeglicama/prognanicima u Kancelariji za socijalnu pomoć u općini Bergen, gdje sam radio kao stručni saradnik na projektu KLIJENTI SA DUGOROČNIM STAŽOM PRIMANJA SOCIJALNE POMOĆI (LANGTIDSMOTTAKERE AV SOSIALHJELP), kao i praktično iskustvo stečeno na radu u Državnom zavodu za socijalno osiguranje u Bergenu.

Kombinovao sam različite sociološke metode: posmatranje, analiza sadržaja, neformalni intervju, uporednu metodu, ali je polazna tačka bila prognanička, dakle, ono što je personalno, lično, međuljudsko. Najviše sam opterećen mišljenjem, radnjama, osjećanjima i vrijednostima što se sakupljaju na jednom nedokazanom planu, gdje postoje specijalno egzistirajuće mustre koje su naročito izražene u životu u egzilu, ali o kojima se na ovakav način nije uopće ili se rijetko govorilo i pisalo.

Vidjeti mustre i pokazati ih nije nešto privatno, ali jeste nešto personalno jer sam i sam bio izbjeglica/prognanik u Bergenu u Norveškoj. Zato će sigurno mnogi "objektivni" naučni kritičari prigovoriti na subjektivnosti mišljenja što slijede, ali odricati se subjektivnosti znači odreći se ljudskosti u sebi. Analizirati svoju doživljenu stvarnost je nešto veoma važno što jedna angažovana osoba može uraditi. To ima personalni i zajednički interes.

Rukopisu ne nedostaje onog "objektivnog" sociološkog, gdje je težište stavljeno sasvim slučajno u blizinu prisustva problemu, a to su prognanici iz Bosne i Hercegovine u Bergenu, u Norveškoj, sa njihovim doživljajem i razumijevanjem stvarnosti u kojoj se nalaze. Stručno gledano takav način istraživanja može se povezati sa Veberovim (Max Weber) postavljanjem istraživača u situaciju i na mjesto istraživačkog objekta radi boljeg razumijevanja problema. U tom smislu korišćena je takozvana intenzivna istraživačka strategija koja je uobičajena u kvalitativnim vrstama istraživanja.

Rukopis ne treba shvatiti kao kritiku Zapada i zapadne nauke, nego kao prilog njihovog poznavanja ne stoga što je Zapad superiorniji danas, već zbog toga da se spoznaju njegovi teorijski i praktični učinci kao pretpostavka u razvoju vlastite nauke i vlastitog napretka.

MOĆ I NEMOĆ DRŽAVE BLAGOSTANJA ima, isto tako, za cilj pozornost na pažnju i umjerenost u oduševljenosti bez pokrića sa državom blagostanja, a ima za cilj i to da naučimo misliti pregledno o stvarnom životu u kojem smo živjeli, u kojem živimo i u kojem ćemo živjeti. To nam može pomoći da otkrijemo uzroke naših teškoća. Jer ovo je studija o preživjelima i njihovim životima u postgenocidnom periodu.

Studija MOĆ I NEMOĆ DRŽAVE BLAGOSTANJA
stiže možda sa zakašnjenjem bosanskohercegovačkim
prognanicima u Norveškoj i drugim državama diljem
svijeta, ali sigurno stiže na vrijeme studentima političke
sociologije, uporednih studija i studentima društvenih
nauka uopće, a može poslužiti i kao "praktični vodič"
onima što u dugim redovima čekaju da dobiju ulazne vize
u neku od država blagostanja (welfare states).

Naravno, ova studija je namijenjena i svim građanima
Bosne i Hercegovine koji će dočekati njen prijem u članstvo
Evropske unije. Studija im može pomoći da se lakše snađu
u novim društvenohistorijskim uslovima koje će diktirati
Unija kao zajednica različitih država blagostanja.

Sarajevo,
mart, 2008. godine

Doc. dr. sc.
Rasim Muratović

1.

KARAKTERISTIKE SKANDINAVSKOG TIP DRŽAVE BLAGOSTANJA

Temelji države blagostanja zasnovani su čvrsto na protestantskoj etici i duhu kapitalizma, čemu najviše odgovara Veberovo poimanje te problematike. To znači kapitalizam sa ideološkom strukturom gotovo nepoznatom u drugim kulturama. Duh ili etos modernog kapitalizma dolazi do izražaja u jednom sistemu koji polaže veoma veliku pažnju na metodološki radni doprinos, obaveze nad vlasništvom, profit i akumulacija kapitala kao životni cilj. Profit i akumulacija kapitala kao moralne obaveze ne mogu se objasniti samo porastom racionalnosti u Evropi, nego uzroke tome treba tražiti, prije svega, u rascjepu između katoličanstva i protestantizma. Da bi mogao to objasniti Veber "uvodi u igru" jedan novi idealan izraz: protestantska etika. Ta etika zahtijeva sistem u radu koji je tako prisilno asketski da odgovara pravilima života u manastiru. Veber citira reformatora Sebastiana Franka (Sebastian Franc) koji kaže: "Vi mislite da ste nakon crkvenih reformi pobjegli iz manastira. Naprotiv, sada će svaki od vas biti pastor cijeli svoj život. Protestantizam nije nikakva ugodna nedjeljna misa, nego etika koja se mora slušati svakodnevno."

Interesi izbavljenja leže u osnovi moderne kapitalističke protestantske etike, tvrdi Maks Veber (Max Weber). Kršćanski asketizam i tišina i samoća manastirskog života zahtijevali su da se svijetom vlada uz pomoć crkve. Plan, red, štednja, preciznost, slušanje božije željezne poruke, to su kalvinističke, puritanske, protestantske vrline koje su udarile pečat industrijskom svijetu. Dakle, Veber podvlači uticaj religije i biblijskih čvrstih normi koje su odigrale odlučujući utjecaj na historijski preokret i duboku racionalnost u sjevernoevropskom društvu.

Skandinavske zemlje, poput drugih zapadnoevropskih zemalja, razvile su se u "države blagostanja" (welfare

states) – koncept koji je postao prepoznatljiv u opisivanju onoga što se zove moderna pomiješana ekonomija (mixed economy) razvijenih evropskih društava i specifične karakterizacije društava u kojima vlade preuzimaju aktivnu odgovornost za dobrobit svojih građana. Ovo je koncept koji nosi jake pozitivne konotacije u većem dijelu Evrope, a posebno u Skandinaviji. Ovaj koncept na Balkanu izaziva oduševljenje bez pokrića, dok se na njega, bez razloga, poprijeko gleda u Americi.

Koncept "države blagostanja" (welfare state) se odnosi na državu koja prihvata princip da treba učestvovati u aktivnostima koje trebaju osigurati svim svojim stanovnicima da uživaju bar minimalne standarde življenja, zdravstvene zaštite, zaštite kod nezaposlenosti, bolesti, starosti, radne nesposobnosti. Termin "država blagostanja" se također veoma često koristi kada se misli na niz institucija – bolnice, zdravstvene ustanove, agencije za zapošljavanje i osiguranje – koje je postavila država da se zbrinjavaju oni koji su nemoćni.

Socijalno osiguranje koje čini jezgro moderne države blagostanja je evropski izum. Sveobuhvatni programi nacionalnog i socijalnog osiguranja, koji su se razvili u drugoj polovici 19. stoljeća, predstavljali su radikalni prekid sa oskudnom legislativom u evropskim zemljama.

Evropska ideja socijalnog osiguranja se pronijela širom svijeta poput "zaraze". U 1995. godini 165 zemalja je imalo sistem socijalnog osiguranja. Približno sve one imaju programe koji pokrivaju povrede zadobijene pri radu, starost i penzije za supružnika koji je nakon smrti drugog nosilac osiguranja. Najmanje poznat program je osiguranje kod nezaposlenosti, koji sada postoji u 60 zemalja. Globalizacija socijalnog osiguranja se čini da

ide pod ruku sa globalizacijom ekonomije, trgovine i finansijskih tržišta. Prva evropska leigislacija po pitanju socijalnog osiguranja je prethodila poznatom programu socijalnog osiguranja njemačkog cara i kancelara Bizmarka u osamdesetim godinama 18. stoljeća.

Državno socijalno osiguranje može se uzeti kao reakcija na svršetak tradicionalne uloge socijalne zaštite, koju nudi porodica i njena zajednica u procesu industrijalizacije, povećanog kretanja populacije, povećane socijalne mobilnosti i rasta novčanih porodičnih modela. Na socijalno osiguranje se može gledati i kao na propratnu pojavu demokratizacije i kao odgovor na političke zahtjeve za javne odgovornosti prema socijalnim potrebama siromašnih radnika koji ovise od dohotka iz industrijskog nadničarskog rada. Historijsko porijeklo socijalnog osiguranja nam daje lekciju i saznanje da socijalna sigurnost može biti odgovor na potrebe državnih vođa za socijalnom i političkom stabilnosti i na zahtjeve stanovništva za socijalnom zaštitom i pravdom.

Koncept aktivne države je u socijalnoj areni ubrzo postigao usvajanje u evropskim zemljama bilo da su imale autoritativne vlade ili da su bile u procesu razvoja parlamentarne demokratije. U prvoj fazi razvoja evropskog socijalnog osiguranja javna debata se usredsredila na pitanje kakvi bi trebali biti fundamentalni i ustavni principi uloge države. Ideja da bi država trebala igrati neku vrstu uloge je brzo prihvaćena u režimima i državama na različitim stupnjevima industrijalizacije, demokratizacije i kapitalističkog razvoja.

Programi socijalnog osiguranja su se razlikovali i razlikuju na više načina. Značajna institucionalna razlika postoji između zemalja gdje su zahtjevi za socijalne

transfere postepeno počinjali da se baziraju na građanskim pravima i zemljama, gdje su se zahtjevi vezani za zaposlenost i registar doprinosa. Još se može povući glavna razlika između skandinavsko-britanskog sistema sa relativno jakim elementima socijalnog državljanstva i relativno uniformnim i integriranim institucijama i evropskih kontinentalnih sistema sa razdijeljenim institucijama.

U Skandinaviji razvoj uniformnog sistema, nacionalnog sistema, koji je više egalitaran/izjednačavajući, može se naći u klasnom kompromisu između industrijskih radnika i malih neovisnih farmera. Elementi poznatih klasnih i političkih kompromisa u Danskoj, Finskoj, Norveškoj i Švedskoj oko 1930-ih već su se mogli vidjeti na prelazu u 19. stoljeće u borbi za politička prava i uticaj radničke klase i onih koji ništa ne posjeduju.

U periodu nakon Drugog svjetskog rata desio se nevjerojatno žestok i ustrajan porast socijalnih rashoda u evropskim zemljama. Ovo je bio rezultat demografskih promjena, proširenja uspostavljenih programa socijalnog osiguranja kao što su porodični doplatci i plaćeno porodiljsko odsustvo, posebne provizije za porodice sa jednim roditeljem i elemenata u vezi sa zaradom u penzijskim programima, i na posljednjem mjestu beneficije koje su postignute većim dijelom kroz vezanost za indeks cijena i/ili prosječan nivo zarada, ili nivo zarada pri penzionisanju. Period od 1945. do 1985. godine je period bez presedana koji se tiče porasta socijalnog osiguranja i socijalne zaštite u Evropi. Ekspanzija je, naravno, uopšteno uzevši, omogućena donekle neočekivanim i kontinuiranim ekonomskim rastom. Ekonomski rast je doveo do relativno visokog političkog koncenzusa, a malo je ljudi izrazilo sumnje u vezi sa izborima vrijednosti i balansa između ekonomskog rasta i rasta socijalnog osiguranja u 1960-im. U posljednjih

15 godina većina zapadnoevropskih zemalja se borila sa rastućim i uporno visokim stepenom nezaposlenosti i rastućim javnim deficitom i javnim dugom.

Postoje razlike između zapadnih, kapitalistički uređenih, mješovitoekonomskih demokracija u smislu društvenih institucija i kulture. Historijsko iskustvo i prethodni politički odabir pomažu u odgovoru na pitanje: zašto su vlade u sjevernoevropskim zemljama stvorile specifičan tip institucije blagostanja i zašto ljudi u ovim zemljama imaju različita i pozitivnija očekivanja u pogledu na državu i vladu nego ljudi u Americi i južnoj Evropi? Skandinavski narodi očekuju od svojih vlada da preuzmu aktivnu odgovornost za blagostanje svojih građana. Skandinavske zemlje samo donekle imaju historiju feudalizma i imali su relativno ujednačene socijalne strukture u predindustrijskoj eri. Njihove populacije su još male i u velikoj mjeri homogene kada govorimo o jeziku, religiji i kulturi. One su sve iskusile ranu fuziju Katoličke crkve i državnih birokratija nakon Reformacije i raskid sa Katoličkom crkvom u 1530-im, što je dalo veću legitimnost jakoj poziciji države ili centralne vladine administracije. Stoga, moglo bi se reći da su preduvjeti za jednu aktivnu, univerzalno orijentisanu državu blagostanja već postojali u Skandinaviji, dok su socijalna zaštita, zdravstvene i obrazovne usluge sve donedavno u južnoj Evropi ostale u domenu nadnacionalne Katoličke crkve. Ako se Kina može prikazati kao socijalistički sistem "sa kineskim karakteristikama", možda se skandinavske zemlje mogu označiti kao kapitalistički sistem "sa skandinavskim karakteristikama". Koje su to skandinavske karakteristike?

U poređenju sa drugim evropskim zemljama blagostanja, skandinavske zemlje blagostanja dijele sljedećih 12 specifičnih karakteristika, za koje kad se uzmu zajedno,

može se reći da sačinjavaju specifičan tip ili "model" države blagostanja:

Skandinavski sistemi blagostanja imaju veći element uključenosti države nego što to imaju druge zemlje: naprimjer, država garantuje penzije i besplatne zdravstvene usluge za sve stanovnike, iako pružanje usluga, ustvari, spada pod kantonalne i općinske vlade;

U skandinavskim zemljama oko 30% radne snage je zaposleno u socijalnom, zdravstvenom i obrazovnom sektoru, što je viši odnos nego i u jednoj evropskoj zemlji;

Oko 90% svih zaposlenih u javnom sektoru zapošljava država. Odgovarajuća brojka u drugim zemljama je 40 - 80 procenata, a u Americi 45 procenata;

Skandinavski sistemi blagostanja su uniformniji u svojim organizacionim strukturama. Imaju uniforman i centralizovan sistem za nacionalne penzije, beneficije za vrijeme bolesti, primanja za nezaposlene, dječiji doplatak i zdravstvene usluge;

Iz historijskih razloga uloga države u skandinavskim zemljama se smatra legitimnijom nego u drugim evropskim zemljama. Skandinavska društva su više otvorena, privržena državi nego ostala evropska društva;

Skandinavski sistemi blagostanja su sveobuhvatni ili univerzalni, to jest, oni pokrivaju cijelu populaciju ili cijele grupe građana. Tako svi stanovnici imaju pravo na starosnu penziju kad dospiju u odgovarajuću starosnu dob bez obzira da li su ili ne ikad bili zaposleni. Svaka porodica sa djecom prima gotovinske dječije doplatke kao potporu za odgoj djece. Svaki stanovnik ima pravo na najbolju moguću medicinsku zaštitu bez obzira na dohodak, status ili druge socijalne ili osobne karakteristike;

Socijalna prava se baziraju na državljanstvu ili na prebivalištu i jednostavno nisu ovisna o participaciji na tržištu rada;

Skandinavski sistemi se ne baziraju na klasnim ili stručnim grupama, što znači da su oni sa visokim primanjima integrirani u isti sistem kao i oni sa niskim ili oni bez ikakvih primanja. Skandinavske države blagostanja također imaju relativno visok stepen jednakosti među spolovima. Socijalne beneficije su generalno neutralne po pitanju spola, tretiraju žene radije kao individue nego kao supruge i majke;

Skandinavski sistemi socijalne zaštite su uveliko finansirani iz općeg oporezivanja, što ih čini relativno redistributivnim kroz socijalne grupe. Minimalne penzije nisu visoke, ali su ipak darežljive kad se uporede sa penzionim sistemom u drugim zemljama. Kao rezultat sveobuhvatnih redistributivnih sistema socijalne zaštite, stopa siromaštva je niža u skandinavskim nego u drugim evropskim zemljama;

Skandinavski sistemi socijalne zaštite sadrže veći element davanja usluga radije nego gotovinskih transfera u usporedbi sa sistemima u drugim evropskim zemljama. Tipičan primjer su centri za dnevno zbrinjavanje, domovi za stare i mjesno organizovana pomoć na kućnoj adresi za stare i bolesne;

Puna zaposlenost je najvažniji cilj skandinavskih država blagostanja – i kao sam cilj i kao preduslov za obezbjeđivanje usluga socijalne zaštite i transfere dohotka za one siromašne i nemoćne. Socijalna politika u 1990-im je sistematičnije usmjerena na vraćanje "pasivnih korisnika" u plaćeni radni odnos;

Skandinavske države blagostanja uživaju jaku podršku stanovništva. Socijalna zaštita, zdravstvena zaštita i zaštita starih su među pitanjima koja se smatraju najvažnijim među biračima u vrijeme izbora. Političke stranke, u osnovi, postavljaju ova pitanja visoko na svojim listama prioriteta za političko djelovanje.

Ova lista posebnih obilježja ne indicira da su skandinavske zemlje dosegle statično stanje kao "vrhunac blagostanja". Poput svih dinamičnih kapitalističkih demokratija, skandinavska društva se suočavaju sa određenim brojem starih i novih socijalnih problema. Ali mnogi socijalni problemi u vezi sa kriminalom, alkoholizmom, drogom, nezaposlenosti, djecom sa jednim roditeljem i siromaštvom su manje rašireni i manje oštri u Skandinaviji nego u drugim zapadnim zemljama, uveliko zahvaljujući tipu i opsegu djelovanja socijalne politike i institucija koje je osnovala vlada. Više izražena socijalna politika jednakosti i politika dohotka stvorile su relativno društva jednakosti, možda dovele do veće socijalne kohezije i socijalne političke stabilnosti ograničile širenje kriminala i nasilja.

Među skandinavskim državama ipak postoji distinktivan tip skandinavske države blagostanja. Norveška stoji kao najujedinjenija. Zahvaljujući profitabilnom sektoru nafte, plina i ribe, Norveška je danas skandinavska zemlja sa najjačom društvenom ekonomijom i zemlja koja je najспособnija da održi institucije blagostanja i programe održanja prihoda.

Termini "nordijski" i "skandinavski" su gotovo kao sinonimi, mada se geografski termin Skandinavija u osnovi odnosi na poluotok što u današnje vrijeme predstavljaju Norveška i Švedska. Danska je vrlo često pokrivena konceptom ili nazivom Skandinavija i postaje sve uobičaj-

ajenije naizmjenično koristiti ”skandinavski” i ”nordijski”, tako da se Finska i Island također mogu smatrati pokrivenim terminom ”skandinavski model” ili ”država blagostanja”.

Tako izgleda država blagostanja teorijski prezentirana uz pomoć najvećeg skandinavskog eksperta za državu blagostanja, norveškog profesora Steina Kuhnlea.¹

---

¹ Šire o ovome vidjeti u svim radovima Steina Kuhnlea, a posebno VELFERSTATEN, - vekst og omstilling (DRŽAVA BLAGOSTANJA – rast i stagnacija, Universitetsforlaget, Oslo, 1991.

2.

UTOPIJA

”DRŽAVA BLAGOSTANJA JE JEDNA ZAMKA.
NJEN CILJ JE UHVATITI ONE SLABE I NEMOĆNE”

NINA KARIN MONSEN

Država blagostanja ili država socijalne pravde ili socijaldemokratsko društvo nije slučajan proizvod. To je izraz za kršćanski san o utopiji kao sretnom društvu gdje su nepoznati nepravda i siromaštvo. Uzor utopiji je božija država u kojoj vladaju bogovi u potpunoj harmoniji. Uzor ovakvom tipu uređenja društva potiče iz 1516. godine i knjige Tomasa Mora (Thomas Mor) "Utopija". Država blagostanja – utopija nije, dakle, ni politički ni filozofski neutralna. Ona ima svoju prošlost u djelima socijalista utopista.

Poznato je da postoji određena ideološka povezanost ideja komunizma i fašizma izraženih, prije svega, u idejama kolektivnosti, partije i države. Ideja države blagostanja – utopije nalazila je plodno tlo od krajnje ljevice do krajnje desnice. Tako je Staljin, ali i ostale komunističke vođe, svoju ideju države blagostanja kao najviše faze komunizma izrazio u paroli: **"Svakome prema potrebama, svako prema mogućnostima"**. Ideološka strujanja, specijalno fašizam i komunizam, stavila su oslonac na discipliniranje masa u odnosu prema partiji i jednostavno mišljenju mase. Pojedinaac je samo dio mase. Vlast i moć dolazi sa masama. "Vlast masama" je parola koja se smatra nečim dobrim, demokratskim. "Zajedno smo jači", uzvikuju socijaldemokrati.

Svi ideolozi – utopisti imaju zajedničko to da obećavaju sreću svima koji su njihove pristalice i koji akceptiraju njihov projekt. Ko ne želi biti sretan? Ispunjenje želja i puno sreće. To obećavaju svi političari u svojim nastupima, a njihove pristalice im vjeruju i slijede ih u tome. U društvu dobra svi su sretni jer osjećaju dobrotu cijelo vrijeme. U modernoj utopiji svi su se utopili u tom komfornom, ljubaznom i prijatnom.

Iza svega ovoga stoji jedna stara filozofija o sreći, o sretnom životu. Blagostanje znači biti dobro, osjećati ugodnosti, prijatnosti, imati komfor, osjećati potrebu i želju, biti zdrav. Država blagostanja je država koja osigurava svojim građanima komforan život, život pun ugodnosti, zadovoljstava i sreće. To država obećava svima.

U realnosti sve se to svodi na želje i uživanje. Uživanje upravlja običnim životima. Građani se odgajaju retorikom države blagostanja – da imaju želje i zadovoljstva, uživanja.

Hedonisti kažu da je sreća uživati. Radi podsjećanja treba napomenuti da je hedonizam jedan filozofski pravac koji u osnovi svog učenja zastupa tezu da je zadovoljstvo i uživanje jedino životno mišljenje i potraživati uživanje je ideal života. Prilagoditi se svojim željama i zadovoljstvima bez razmišljanja je visoki životni cilj, kažu hedonisti. Ovaj filozofski pravac egzistira nepromijenjen od 18. stoljeća, kada su engleski empiristi sa Džonom Stjuartom Milom (John Stuart Mill) na čelu razvili ovaj filozofski pravac u filozofiju morala. Sreća koja se tražila kroz ovaj filozofski pravac i filozofiju morala bila je materijalna: novac i s tim u vezi status. Najbolji društveni moral bio je povećati ekonomske dobrote kod što više ljudi.

Švedani su svoju utopiju zvali **narodna kuća**, naročito obrađenu u djelima Frederika Bremera (Frederic Bremer). Malo je, međutim, poznato da su šezdesetih godina Švedani ozbiljno izučavali model jugoslovenskog samoupravnog socijalizma sa ljudskim likom, sa ozbiljnim planovima za njegovu primjenu u švedskim prilikama.

Norveška socijaldemokratija izučavala je više švedsku socijaldemokratiju, a manje jugoslovensko samoupravljanje. Tako imamo i norveški ideal: da se društvo posmatra kao **zajednička kuća** i da su svi jedan dio sretno familije.

Jedna veoma važna pretpostavka za uspostavljanje države blagostanja u Norveškoj bila je emigracija. Naime, od 1850. do 1930. godine iz Norveške je odselilo između 750.000 i 1.000.000 ljudi u Ameriku. Norveška emigracija u Sjedinjenim Američkim Državama bila je na drugom mjestu, odmah iza Irske.

Norvežani koji su emigrirali imali su po hiljadu razloga za emigraciju. I svi su imali određen kapital sa sobom, ako ništa, a ono za kartu i za boravak u prvo vrijeme. Pored toga, to su sve bile zrele, hrabre, ali i ličnosti željne izazova. Ako to i nisu bili, to su morali postati da bi preživjeli. Većina njih su bili individualisti. Oni su tražili svoju sreću, materijalnu i socijalnu udobnost. Norveška je ostala djelimično "ljudski" prazna i slabo naseljena. Ostali su oni najslabiji koji nisu uspijevali pomoći ni sami sebi, a pogotovo drugima. Zato je to morala činiti država.

Drugi važan detalj u razvoju norveškog društva bila je industrijalizacija. Nakon industrijalizacije kuće su ostale prazne, jedino su žene, djeca i oni bolesni ostali u njima. Društveni razvoj išao je u tom pravcu da su muškarci bili ti što su mogli tražiti svoje mjesto u društvu. Žene su dobile jednu zavisnu ulogu u društvu. Muškarci su aktivirani, a žene pasivizirane. Ali žene nisu htjele prihvatiti ulogu njegovateljica i onih slabih i bolesnih.

Borba za jednakost spolova imala je za rezultat da su se žene približile ulozi muškaraca. Žene su počele raditi, a kuće su postajale još praznije. Broj razvoda braka se povećao, djeca su ostajala sama ispred TV aparata, a porodica u cjelini nije više bila pitanje osjećanja, već jedna vrsta hobija u slobodnom vremenu. Rezultati ovog procesa doveli su do toga da je sve više i više bilo onih zavisnih, a društvo, odnosno država blagostanja dobivala je sve više i više obaveza i zadataka.

Žene su odgovorile na isti način kao i muškarci. Zapošljavanjem, karijerom, političkim organizovanjem, ženskim pokretima 70-ih godina. Mnoge te mase bile su hrana političkim partijama koje su uz pomoć tih masa dobile vlast. Ali mase su u sebi samima i dalje bile bespomoćne i bez vlasti. Pratilac ovih procesa bilo je to da individua više nije značila ništa.

Bile su samo mase u komunikacijama mase u konfrontacijama i borbi. Mase su zamijenile individue. Odvijala se jedna borba za nemoćne ljude.

Kao prapatna pojava ovih procesa javila se kolektivnost ili masa. Porodica se izgubila, rodbina isto tako. Umjesto toga, dobijena je masa čiji član je mogao biti ko hoće. Članstvo je svakako formalno. Takva masa su radnici, socijalisti, mladi, pioniri, penzioneri. U ovom kolektivnom procesu koji je išao, prije svega, preko onih slabih i nemoćnih, država je bila ono rješenje za sve probleme. To što su prije bili individualni problemi i zadaci, sada su to socijalni i državni problemi.

Društvo ili tačnije država blagostanja sada je kao jedna superindividua – supermen. Ali država je imenica ženskog roda. I sada svi pitaju za nju – državu. Mnogi političari žele sada podržati taj mit.

Sada je država, a ne porodica, bez obzira koliko bogata i jaka bila, onaj faktor oko kojeg se sve vrti i sva velika očekivanja su sada, kao nikada prije, okrenuta državi. Sve više i više se govori o potrebama, željama i nedostacima. Ali i o nemogućnosti obrazloženja zašto oni što trebaju pomoć ne mogu dobiti sve više i više. Novi tip čovjeka je na putu da se razvije. To je čovjek mase.

Jedna ili druga forma države blagostanja je ustvari prirema za preuzimanje vlasti.

U utopijskim pretpostavkama o društvu, društvo se pretpostavlja kao nešto negativno, destruktivno, što uništava individualce koji stoje sami naspram društva. Veliki gradovi su hladni i bez srca. Taj zvanični dio društva, to je jedna džungla puna neljudskosti, konkurencije, kriminalnih radnji. Taj dio društva vođen je muškom rukom. Nasuprot tome je kuća vođena ženskom rukom, puna ljubavi i razumijevanja, bez obzira što se skoro svi zločini izvršavaju u kući. Kuća se doživljava kao nešto pozitivno. Tako imamo kod današnjih autora ustava i donosilaca raznih planova stalnu pretpostavku o kući – društvu kao nečemu nebeskome, - to su njihovi svakidašnji snovi pretočeni na papir.

U Norveškoj je ravnoteža vlasti bila pomjerena prema novim jakim grupama koje su imale kapital i vlast. Masovna politika je i u jednom i u drugom slučaju bila karakteristika sistema. Umjetnost u politici je bila: obećavati što više, da što više ljudi povjeruje u to.

Nebeska pretpostavka o državi – utopiji ne postoji samo u ranijim spisima raznih utopista. Današnji zagovornici projekta države blagostanja poput već spoemenutog Steina Kuhnlea, profesora sa Univerziteta u Bergenu u Norveškoj, kao da zaboravljaju sve ove pobrojane činjenice i vežu početak zapadno – evropske države blagostanja za kraj 19. stoljeća sa početkom nastajanja nacija i uspostavljanja nacionalnih država. Tako Kuhnle u intervjuu "Bosanskoj pošti", od 25. decembra 1998. godine kaže da su se države blagostanja u zapadnoj Evropi razvijale tokom 100 godina.²

U početku niko nije imao viziju današnje "moderne države blagostanja", kada su prvi eksperimenti nacionalnog

---

² BOSANSKA POŠTA, Oslo, 25. decembar 1998.

ili ograničenog socijalnog osiguranja bili ozakonjeni 1880. godine.

Bizmark nije bio najveći njemački demokrata, nego je gledao na razvitak socijalne sigurnosti kao strateškog sredstva građenja građanske solidarnosti prema državi. Nacionalne su države još najvažnije političke jedinice u svijetu i stoga najvažnije i najodgovornije za blagostanje građana. Neka vrsta odgovornosti države blagostanja za svoje građane mora biti razvijena da bi ove jedinice opstale. Ima mnogo načina da se organizuje odgovorna država blagostanja, a u zapadnoj Evropi su izabrana različita institucionalna rješenja i ta rješenja izgledaju dosta trajna. Evropska ideja socijalnog osiguranja se proširila širom svijeta. Čak i u uspješnim "tiger-ekonomijama" Dalekog Istoka različite forme socijalnog ili "welfare" osiguranja su uvedene ili su stavljene na politički dnevni red.

Sve se više priznaje da blagostanje može biti preduslov rasta i osnova socijalne i političke stabilnosti koja je, naravno, korisna za investiranje i ekonomski razvitak. Ukoliko država ne razvije neku vrstu aktivne odgovornosti za dobrobit, legitimnost države može ostati slaba i neizvjesna: "nema blagostanja – nema ni države", kaže oštro Kuhnle.

Kod država blagostanja zapadne Evrope se ne radi o "socijalizmu". Tu se radi o balansiranju tržišnih i političkih sila. I previše tržišta i previše politike stvaraju bilo socijalne, bilo političke troškove koji nisu od koristi za pojedince ili društvo u cjelini. To je "treći put" kome je najveći dio zapadne Evrope od 1945. bio privržen. Ekonomski razvoj treba da stvara osnovu za blagostanje, ali je blagostanje, također, preduslov ekonomskog razvoja.

Ne samo zbog nemanja odgovora na ovo pitanje nego i iz milion drugih razloga, a koji se tiču pravilnog

razlučivanje o državi blagostanja, veoma je važno znati da je država blagostanja jedan Danajski dar. **”Država blagostanja je jedna zamka. Njen cilj je uhvatiti one slabe i nemoćne.”** Da bi to postigla, država slabi sve povezanosti i socijalne veze i uči nas da se oslobodimo odgovornosti za nas same kao i naše najbliže i naš život, te zaboravimo naše životno važne relacije.

Država blagostanja nas hvata u zamku, gdje drugi određuju za nas i drugi plaćaju u naše ime. To stvara u najmanju ruku zbunjenost u našoj svijesti. Bez obzira dobivamo li ili ne. Ko će određivati u ime koga?

Država blagostanja ne daje nam nikakvu vlast nad našim životnim prostorom. Bez obzira plaćamo li mi porez državi ili ne. Nećemo postati jači od onih što ne plaćaju. Malo vlasti (moći) za one što trebaju pomoć, puno vlasti (moći) za one koji daju pomoć i velika distanca u ljudskim relacijama. To je jedna od posljedica države blagostanja, na koju moraju biti spremni oni koji se zalažu za njenu uspostavu i oni koji ne znaju dovoljno o njoj.

3.

IDEALI DRŽAVE BLAGOSTANJA

”DRŽAVA BLAGOSTANJA, TO JE KRŠĆANSKI SAN
O SRETNOM DRUŠTVU”

NINA KARIN MONSEN

Društvo blagostanja po mnogo čemu je preuzelo ulogu roditelja iz starih vremena. Norveško društvo, naprimjer, izgrađeno je kao serija kompenzacija za generacije iz 30-ih godina dvadesetog stoljeća. Na društvo blagostanja gleda se kao na mjesto zadovoljenja ljudskih potreba. Uloga njegovatelja postala je toliko sveobuhvatna tako da je svaki dan sve više i više zavisnih od pomoći države. Što više zavisnih, to više vlasti za društvo (državu) blagostanja.

Ljudi savremenosti imaju velika očekivanja od države blagostanja. Ta očekivanja vremenom se pretvaraju u ideale izražene u očekivanjima da će svuda unaokolo biti sve što ljudi trebaju na jednom mjestu: obdanište, škola, socijalna pomoć, bolnica, dom staraca. Ideali se prenose na konkretna obećanja, obećanja skupljaju očekivanja, snove i čeznju za jedan garantovano dobar život.

Političari obećavaju cvjetne bašče. Političari uvijek obećavaju brda i doline. Ali kada je vrijeme realizacije obećanja blizu, onda se političari povlače sa tih mjesta. Onda nastupaju oni stalno zaposleni u državnim institucijama – birokrati koji će izvršiti konkretizaciju obećanih ideja.

Ako hoćemo definisati osobe izrasle u državi blagostanja, onda je najbolji izraz "uživaoci života". Uživati život znači imati to dobro u životu: jesti i piti dobro, zimi sjediti ispred kamina, u ljeto imati ljetovanje, slobodno vrijeme. Djeca će imati dobro ako su što duže djeca, mladima je dobro ako uživaju život, a stari da uživaju zarađeno. Sve se mjeri životnim kvalitetom i standardom.

Malo je teško razumjeti pojam države blagostanja kroz upotrebu riječi, fraza, dogmi i slično. Ideologija i rječnik države blagostanja su jedan labirint. I ljudi, ustvari,

žive manipulirani riječima od onih drugih. Pa i sam izraz država blagostanja je manipulirajući izraz. Tako, naprimjer, kancelarija za socijalnu pomoć trebala bi značiti kancelarija gdje se ima ono socijalno, društveno, da je to neka društvena kancelarija gdje se sjedi i razgovara, ukratko, ima ono socijalno. Međutim, to nije to. Socijalna kancelarija ili kancelarija za socijalnu pomoć ili kako je izbjeglice/prognanici jednostavno zovu "socijala" je kancelarija gdje klijent ima samo nekoliko minuta da ispuni šemu, napiše molbu, odgovori na postavljena pitanja. I to ne kada on/ona to hoće, nego kada ga pozovu. To je i jedna vrsta kontrole, jer "socijalu" ne može dobijati onaj koji stalno ne boravi na navedenoj adresi stanovanja. Tako primaoci socijalne pomoći dobiju samo onoliko koliko je neophodno za preživljavanje. Mnoga druga mjesta imaju zvučne nazive, ali koji ne odgovaraju stvarnosti. Riječ klijent, naprimjer, trebala bi da znači onaj/ona što ulazi u određeni kupoprodajni odnos, plaća, kupuje i sl. Međutim, klijent u kancelariji za socijalnu pomoć nije nikakav klijent. To je osoba koja treba pomoć, jedan običan bespomoćan prosjak. Ali država blagostanja ne može priznati da ima prosjake, pa će ih zato nazvati osobama kojima je potrebna pomoć ili još zvučnije: klijentima.

Društvo blagostanja nastoji osigurati svim svojim građanima hranu, mjesto stanovanja i posao. U državi blagostanja su pojmovi **potreba i nedostatak** veoma važni pojmovi. Ideja je da se sve potrebe zadovolje i nikome neće ništa nedostajati. Imati potrebu znači trebati nešto, imati nedostatak nečega. Potreba je, prije svega, biološki pojam i tiče se primarnih nužnih potreba kao što su hrana, piće i zaštita od različitih klimatskih uticaja. Tijelo zahtijeva da se njegove potrebe zadovolje. Kada su zadovoljene ove osnovne prirodne potrebe, onda dolaze

do izražaja **želje**. Željati znači žudjeti, potrebovati imati želju. Želje se mogu dijeliti na važnije i manje važne, duhovne želje u obliku fantazije i praktične u obliku raznih poklona i slično. Želje su mnoge, a imati **volju** za nečim je nešto još više: žudnja, apetit, ukus, zadovoljstvo, nada, sreća. **Nedostatak** znači neimaština, siromaštvo, pritisak, čežnja, praznina, manjak, slabost, mahana.

Traženje pomoći od države moglo bi se uporediti sa aktivnošću traženja posla. U stvarnosti čovjek i ne prima usluge, nego pomoć. Oni zaposleni u sektoru države blagostanja ne pružaju pomoć, nego rade svoj posao. Ti zaposleni određuju na mnogim nivoima koliko će ko i šta dobiti i oni funkcionišu kao roditelji prema onima što prose.

Društvo blagostanja je i bezkonfliktno društvo. Slično kao što su prije roditelji rješavali sve probleme sa djecom tako sada radi društvo blagostanja. Ako slučajno postoji problem u odnosu među ljudima tu je čitav tim referenata, sociologa, psihologa, ljekara, medicinskog osoblja, pravnika. Svaki privatni konflikt mora se ili poželjno je da se riješi uz pomoć javnog sektora.

Društvo blagostanja koje obećava puno, ali i vrijeđa puno, na određen način, problematičnije je nego ono društvo sa prosjacima sa kapom u ruci i dubokom zahvalnošću za ubačeni novčić i pomoć. Društvo blagostanja daje nam stvarno pomoć kada mi to trebamo: preškolovanje, ljekarsku pomoć, stipendiju, kredit za kupovinu stana, kuće, auta. Ali oni što ne dobiju pomoć u goroj su situaciji nego oni što su trebali pomoć tridesetih godina, jer familija i prijatelji nestanu kada se problemi gomilaju. Tada ne funkcioniše ni društvo blagostanja. Svi sa malo iskustva sa starošću, bolesti i drugim problemima to znaju.

Kada jedan mali dio stanovnika u društvu blagostanja želi imati jedan dio blagostanja za sebe, onda je društvo blagostanja nemoguće. To nije novac što rješava probleme. Ideja o državi kao dobroj majci postaje jedna nemogućnost.

Stanovnik društva blagostanja je zavisno dijete, jedno "desert dijete", "dijete iz epruvete" koje samo ima želje, ali ne zna svoje obaveze i odgovornosti. Međutim, država – majka ne daje kolače "desert djetetu" samo zato što je ono gladno i ima potrebu za tim, nego da ga uslovi time: "Dobit ćeš, ali moraš slušati svoju mamu". To znači da to desert dijete nema šta misliti svojom glavom, ima samo da bude dobro i pametno i da radi ono što od njega očekuje država – majka.

"U državi blagostanja jedna osoba nema potreba da pomaže drugu osobu, pomoć je nepotrebna. Tu je država koja ima svoj glavni zadatak da pomaže. To je država što će pomoći bolesne, stare, alkoholičare, narkomane, prostitutke, muškarce i žene. Svi što ne mogu pomoći sami sebi, njima će pomoći država. Sve one privatne obaveze preuzela je država, ali je država preuzela i njihovu privatnost."³ U stvarnosti, ti ljudi su prosjaci. Klijenti kancelarije socijalne pomoći žive u jednom vakuumu, međuprostoru, gdje su oni stranci sami prema sebi samima, stranci prema svojim bližima, stranci prema društvu u kojem žive. Izbjeglice/ prognanici socijalni klijenti su, uz to, i stranci prema društvu u kojem su živjeli prije i prema ljudima i onima koji su im bili bliski prije njihovog prognanstva.

To je svijet magle u kojem vrlo lahko i sam čovjek postane magla, nešto nevidljivo, neopipljivo, nejasno i

³ Nina Karin Monsen, 1990. DET KJEMPEDE MENNESKER – MAKTENS ETIKK (BORBENI LJUDI – ETIKA VLASTI), J. W. Capelans Forlag A.S. Oslo 1990, str. 66.

nerazgovijetno. Kada neko živi od državne milosti po jednom ili drugom ili trećem osnovu ta osoba je ne samo duboko zavisna od političke situacije već i od svih nepoznatih osoba koje iznenada imaju nešto reći o njihovoj ekonomiji. Savjetnici, referenti, ljekari sasijecaju malo ovdje, malo ondje, a sve u skladu sa aktuelnim stavovima političara o tome kako oni što žive od državne pomoći treba da žive. Svi ovi nepoznati ljudi mogu se miješati u vaš privatni život i vi imate osjećaj kao da ponovo idete u školu iz početka, ali ovaj put ne učite ništa. Vi ste u autu, nejasno nevidljivi, pasivni i bespomoćni i zavisni od države. Ali vi ne smijete nestati.

Uzeti socijalu ili dnevne pare kao nadoknadu za vašu nezaposlenost (dagpenger), ili penziju i otputovati izvan zemlje u posjetu vašoj rodbini, prijateljima, neizvodivo je. Jer kada bi to svi uradili i svi norveški penzioneri otišli u Španiju u svoje vikendice, ako bi Pakistanci otputovali malo do Pakistana, Vijetnamci u Vijetnam, Čileanci u Čile, a Bosanci u Bosnu, itd, onda bi se uništile sve pretpostavke za postojanje države blagostanja. Zato toj **državi blagostanja trebaju ta živa i uhranjena tijela, ali mrtve duše, što žive suspendovani život do daljnjeg.**

Ideali društva blagostanja su osjećanja. Osjećanje da svi moraju imati to dobro. Međutim, u realnosti je to podignuto na nivo socijalnih zakona tako da ljudi u praksi imaju i dobro i loše, dobijaju i gube. Političari društva blagostanja uzimaju od ljudi život i životni izbor i čine ih sve dresiranijom djecom. Ali političari ne osjećaju građane, oni rade za njih. Političari brinu za stambenu izgradnju, škole, univerzitete, puteve, bolnice. Njihov objekt rada je konkretan. Oni su uzeli životni sadržaj od ljudi. Ljudi mogu brinuti o tome, ali se ne mogu miješati u to. Oni će spriječiti mnoge da se miješaju u ljudski životni sadržaj.

Ideali države blagostanja postaju prijetnja za razvoj onog personalnog jer brišu odnose među ljudima, uzimaju od individua volju, izbor, aktivnost i prostor za aktivnost. Mnoge skupe ponude čine da se na državu gleda kao na kravu muzaru, ali se prije toga čovjek mora odreći svoje nezavisnosti. Dani se koriste za razmišljanje kako bi to bilo užasno da nije socijalne pomoći i ljubavnosti referenta (saksbehandler) u kancelariji za socijalnu pomoć. Klijenti postaju narkomanski ovisni od države i postavljaju se u odnosu prema svojim problemima na jedan dječiji način.

Zašto kancelarija za socijalnu pomoć ne bi mogla otplatiti kredit? Zašto kancelarija za socijalnu pomoć ne bi mogla kupiti kuću, pronaći posao? Zašto ovo, zašto ono? **”Istovremeno, nedostaci društva blagostanja ubacuju stanovnike u razočarenja, pasivnost, nezrelost i bespomoćnost.”**⁴ Život egzistira kao jedan komplet rutina i istreniranih poteza. Ako ne postoji mogućnost za prijelaz sa novim mogućnostima onda se javlja strah. **”Strah je nesvjestica slobode”**⁵, kaže Soren Kjerkegard/Širkegard (Søren Kierkegaard).

Veoma važno, gotovo odlučujuće u svemu tome je nemati straha.

Kako imamo prijetnju za personalni razvoj, tako isto postoji prijetnja idealu jednakosti sa kojom je društvo socijalno-demokratskog tipa naročito obuzeto. Raniji ideali jednakosti ticali su se socijalnih, ekonomskih i političkih blagodeti. Norveško društvo blagostanja je, možda iz razloga poplave materijalnog bogatstva, ove ideale razvilo

---

⁴ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA), Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 78.

⁵ Kierkegaard, Søren. BEGREBET ANGEST (POJAM STRAHA), utgave Kbh, b.6.3. (Izdanje Kopenhagen), 1962, b,6,3, str. 153.

dalje do ljudi lično, a ne samo njihovih blagodeti. Ljudi se gledaju kao slično dobri, slično sposobni, slično talentovani itd. Ako neko uradi više nego drugi, onda je taj ubijedio državu blagostanja da je imao određene prednosti ili je bio specijalno sposoban da se eksponira. O genijalnosti ne može biti riječi jer to ne postoji. Oni nadareni se ne moraju naprezati niti dalje razvijati, čak moraju prikrivati svoju nadarenost i obično su oni gubitnici.

Učiniti mnoge gubitnicima, naročito one više nadarene, to je cilj. Ali kod ideala jednakosti niko nije gubitnik. Ali niko nije ni pobjednik, jedino su umjetnost, kultura, zanatstvo, nauka i društvo veliki gubitnici. Ljudi mase/raja su na taj način rođeni.

U socijalističkom samoupravnom sistemu svi samoupravljači, a naročito članovi partije, bili su "specijalno nadareni" i to su bili "ljudi posebnog kova", svi ostali bili su "manje vrijedni". Ideal je bio svako prema sposobnostima, svakome prema radu. Ali članovi partije i samoupravljači bili su automatski "više sposobni", a po tom automatizmu morali su više i dobiti od društvenog kolača. Onima drugima dijeljeno je prema njihovim potrebama. I svi su bili zadovoljni. Ali to je, naravno, bio samo ideal koji je u praksi stvorio ljude sa kompleksom više vrijednosti. Svi su imali osjećaj da su vrijedniji od onih drugih jer oni učestvuju u izgradnji nečega što ne uspijeva na drugom mjestu, a to je socijalizam i to sa ljudskim likom.

Ideali jednakosti ne rješavaju probleme. Oni ih samo prebacuju na kolektiv i čine ih više težim za rješavanje. Onda je jasno da su ovi ideali apsurdni. Ljudi mase i njihovo ponašanje postaju prioritet i model za život. Ideali jednakosti stvaraju ljude mase. Da bi se izgradili putevi

za razvoj individue, mora se raščistiti put za individuu. Individua je nešto što je različito.

”Prema društvu blagostanja, medijima i javnom mnijenju možemo suprotstaviti samo personalnu komunikaciju. U vječitoj borbi individue i mase kristalizira se personalni razgovor. Ovaj razgovor omogućava da se lično izrazimo, a to daje život personi. Protiv ovog razgovora nema šanse ono zvanično mišljenje koje opisuje ono nestvarno.”⁶

U društvu blagostanja i vladavini jednakosti i oficijelnog mišljenja ljudske relacije se sastoje samo od onih pravilnih mišljenja koja dolaze odozgo. **”Tamo gdje nema dobrog razgovora, realnog dijaloga, tamo nema društva. Tamo postoji jedan skup ljudi bez kontakta sa samim sobom i bez kontakta sa drugima. Zajedništvo je prazno kao školjka.”⁷**

U slobodnom društvu mišljenja dolaze odozdo i izvan organizacije i establišmenta. U intersubjektivnom odnosu, odnosu kretanja, sve persone se mogu izraziti lično. Realna sloboda je moći izraziti se, biti u mogućnosti da vas neko čuje. Novopridošli će biti pitani za mišljenje i ta nova mišljenja će biti integrisana.

---

⁶ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENE OSOBE – ETIKA VLASTI) J.W.Capelans Forlag A.S. Oslo 1990, str. 181.

⁷ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENE OSOBE – OSOBA I ETIKA) J.W.Capelans Forlag A.S. Oslo 1987, str.175.

4.

JANTE ZAKON

U Norveškoj je Aksel Sandemose ili Axel Nielsen, kako mu je kršteno, ime formulirao odnos između zatvorenih sredina i onih neželjenih, stranih, u djelu "Izbjeglica ukršta svoj trag". Jante zakon (Jante loven) je zakon o susretu sa nepozvanim strancem. Odredbe Jante zakona u današnjem norveškom vokabularu su objedinjene u ono što se zove proces socijalizacije (sosialiseringprosessen), integriranja i asimilacije stranaca, ali i samih Norvežana u društvo blagostanja. Osnovne odredbe ovog zakona su sljedeće:

TI ne možeš misliti da si TI nešto

TI ne možeš misliti da si vrijedan kao MI

TI ne možeš misliti da si pametniji nego MI

TI se ne možeš pozivati na to da si bolji nego MI

TI nemožeš vjerovati da više znaš nego MI

TI ne možeš vjerovati da si viši nego MI

TI ne možeš vjerovati da vrijediš nešto

TI se ne možeš smijati na naš račun

TI ne možeš vjerovati da NAS možeš učiti nečemu⁸

U Jante zakonu Sandemose je indirektno formulirao sve uspostavljene i zatvorene poglede grupe:

MI smo NEKO

MI smo više nego DRUGI

MI smo najpametniji

MI smo najbolji

---

⁸ BERGENS TIDENDE, Kronikk: Bergen, 1. juli 1998., strana 28.

MI smo najviši
MI možemo sve
MI smo ljubazni
MI smo časni
MI smo vaspitači⁹

Drugim riječima, grupa gleda na sebe kao na vladara. Svi izvan grupe su drugog ranga ili čak i ne egzistiraju uopće. Onaj nepoznati je uvijek slab i mali tako da treba vodiča, vladara i mentora. Jante ljudi trebaju uvijek nešto nad čime će vladati kao, na primjer, suverenitet drugih. Za njih je suverenitet drugih nešto beznačajno i bespotrebno. Iz toga se rađa mržnja prema stranom i strancima. Odnos između Jante ljudi i njihovih žrtava je totalitaran. To se razvija u jednu borbu u kojoj nema djelidbe dobrog, nego samo uzimanje do kraja. Pobjednik uzima sve.

Država blagostanja koja se zasniva na Jante zakonu je društvo bez ljudskog međusobnog razumijevanja, društvo koje proizvodi stalne ljudske lomove, poniženja i ljude "invalide osjećanja" što kada dođe njihovo vrijeme, i sami učestvuju u ljudskim lomovima, poniženjima i zloupotrebama ljudskih slabosti i postaju dio te mašinerije. Oni što su i sami bili poniženi, psihički lomljeni, ljudski zloupotrebljavani postaju i sami dio sistema jedne ludosti želeći na taj način da se osvete za nepravdu koja im je nanijeta.

Demokratski orijentisane ličnosti lakše odustaju od svega jer nemaju želje, a i nisu se dovoljno naučile boriti. Ali iznenada takvi se mogu naći u žarištu borbe. Tada ne pomaže držati se po strani, biti neutralan i živjeti na

---

⁹ Isto, str. 28.

miru. Ne pomaže ni odricanje od samog sebe i svega čime čovjek raspolaže. Biti nevidljiv, biti niko i ništa, to je jedna od najboljih pozicija za borbu koju čovjek može zamisliti. Ta nevidljiva pozicija je u stvarnosti uloga iz snova. Onaj koji nauči gledati svog protivnika kao tajnog saučesnika može pobijediti.

Vladanje, vlast i moć i borba za vlast imaju osnovu u individui. Individue egzistiraju na odstojanju od drugih ljudi i fizički i psihički. Individue zbog toga mogu vrlo lahko da stoje iznad ostalih, što može voditi prekidu komunikacija. Ali individua ne može transcendirati do vječnosti jer tijelo postane umorno, duh ispražnjen, a komunikacije se prekidaju.

Ljudi mase žele sve svoje aktivnosti povjeriti ili prenijeti na kolektiv i učiniti sve da čine isto. Individue oponiraju svim pravilima. Ljudi mase ne žele da imaju individue iznad sebe. Nada i jednih i drugih leži u personi. Bez obzira javlja li se persona kao junak ili kao neprijatelj, ona dobiva ulogu neprijatelja. Ono personalno postaje glavni neprijatelj.

Slično razmišljanje ima osnovu u spomenutom Jante zakonu: "Ili je neko sa nama ili je taj neko prijetnja za nas – Pojedinaac su svi ili je on niko". Ili malo jasnije: "Svi za jednog, jedan za sve". Individua ili pojedinac se ne tolerišu.

Između ljudi i u ljudima egzistira duboki egzistencijalni konflikt. To je konflikt: biti jedinka, suverena individua ili biti niko. Biti predstavnik Jante i biti mnogi, biti zajedništvo, veliki kolektiv, država, ili biti mali čovjek? Biti vođa, borac, tiranin ili biti sluga, nula, niko.

Obje pozicije imaju prednosti i nedostatke. Ljudi igraju veoma često u obje uloge ili u stalnom prožimanju jedne i druge, jer je granice vrlo teško odrediti. U mnogim

slučajevima borbe za to ko će biti neko i nešta, a ko će biti niko i ništa gube predstavnici obje strane.

Stvarna vlast sadrži u sebi pravo određivanja teritorije koja se posjeduje i koja se koristi. Međutim, teritorija je vrlo često fizička i psihička. Moći odredi teritoriju što će se imati vlasništvo nad njom i što će se koristiti je jedna nezavisna veličina.

Svaka individua ima svoju teritoriju na koju ima legitimano pravo. Sve individue su jake na svojoj teritoriji. Upotreba vlasti sastoji se u tome da jedna ili više individua probaju istisnuti – protjerati druge individue i zadržati tu teritoriju za sebe. U pozadini svih borbi stoji cilj, a to je da se proba uzeti tuđa teritorija ili barem zadržati svoja.

Borba za vlast ima svoje uzroke u prošlosti ili sadašnjosti ali se uvijek tiče budućnosti. Ko će dominirati? Ko će odlučivati? Ko će biti vlasnik? Zato borba sadrži ili pokušaj otimanja životnog prostora od drugih ili pokušaj očuvanja vlastitog prostora.

Individue koje imaju vlast uzimaju više fizičkog prostora: imaju velike kuće, dvorce, palače i slično. Malo životnog prostora može biti znak siromaštva, ali to je vrlo često znak neposjedovanja ni vlasti ni moći, kao u zatvoru, koncentracionom logoru ili u izolovanim dijelovima grada.

Pravo na dodir sa drugima pokazuje ko je gornji u hijerarhiji. To je šef što ima pravo na tapkanje po ramenu. Jedan pogled može imati veliko značenje. Direktni pogled generalno može biti opasan jer pretpostavlja želju da se uspostavi kontakt ili totalnu samouvjerenost i mogućnost za konkuriranje sa onim drugima. Slično opasno je i izbjegavanje direktnog pogleda. To se može tumačiti da imate neke tajne, da krijete važne informacije i uopće to

izgleda neprijateljski. Vi morate biti, raditi i gledati nekim srednjim pogledom, pokretom ruke, da se integrirate, da budete kao i svi ostali. Ali vi to ne možete jer niste odrasli, odgajani i vaspitani kao ljudi mase, ljudi "ness caffè". Vi se ne možete, u miješanju sa vodom, jednostavno istopiti jer ste vi prirodan proizvod. Čak i ako vas melju, ne mogu vas jednostavno do kraja i svako zrno samljati.

Odijevanje i frizura imaju značajnu ulogu jer to može signalizirati da taj želi dodatnu pažnju, novu poziciju u sredini gdje radi. Nikada ne smijete doći na posao pretjerano dotjerani jer to "para oči" i odudara od sivila svakodnevnice fizičkog i duhovnog okruženja. I što je veoma opasno, to se može tumačiti da želite više vlasti i moći, što se ne podudara sa planovima o vašoj cjelokupnoj zavisnosti od države blagostanja koja vas drži na probi, ali i na vagi što može potrajati jako dugo, godinama.

Isto kako tijelo i spoljni izgled u cjelini daju sliku moći ili nemoći, to isto čini i vaše duševno stanje. Duševno najvažnije sredstvo vlasti je jezik, odnosno način izražavanja. Onaj što kontroliše jezik govori najviše, određuje teme i tempo razgovora. Fikret, izbjeglica/prognanik iz Bosne, zaposlen u Bergenu, kaže: **"Svaki Božiji dan kada dođem sa posla, analiziram: Uredu, šta sam danas uradio, i vraćam cijeli dan nazad. Šta su me pitali? Jesam li razumio ispravno? Je sam li odgovori dobro? Jesam li pogriješio? To je jedna strašna svakodnevna utakmica da bi se ostalo na poslu, da bi se pokazalo ono što se zna i naučilo ono što se ne zna. To je borba na više frontova."**¹⁰

---

¹⁰ FIKRET, izbjeglica/prognanik iz Bosne

5.

SOCIJALDEMOKRATIJA - ŠTA JE TO?

Socijaldemokratija je društvo tehnologije i društvo mase. To nije društvo duhovnosti, umjetnosti niti društvo slobodnog mišljenja, niti slobodno intelektualno društvo. U takvom društvu najviše popularan je socijalrealizam, politička umjetnost i umjetnost za široku upotrebu. Društvo masovne kulture. Sve je masovno: masovna kultura, masovni sport, masovne manifestacije gdje svi pobjeđuju. To je ideal socijaldemokratije. Nacionalni simboli postaju "Vučko", medvjed "Miško", razne "Lasice" i "Lisice".

Društvo socijaldemokratije dalo nam je u naslijeđe veliko oduševljenje za tehniku. Što se više može uraditi mašinom, to je bolje. Tehnika je gospodar. Međutim, sve mašine uzimaju od ljudi jedan dio svijesti i ljudi postepeno postaju zavisni od mašina. Jedan dio vjerovanja se presilo sa Boga na mašine. Ljudi modernog vremena ne razumiju šta je i ko je Bog, zato ne razumiju ni pitanje ko su oni lično. O ljudskim organima se govori kao o dijelovima mašina: mozak je kompjuter, srce je pumpa, a transplancija organa se doživljava kao servisiranje auta.

Socijaldemokratija je ograničena demokratija jer svi moraju biti socijaldemokrati da bi imali slobodu izražavanja. Socijaldemokratija odgaja beznadežne konformiste i ljude mase koji nemaju dublje etike i koji se daju vladati. Ljudi mase su vođeni svojim osjećanjima, impulsima, trendovima. Savremenost je veoma važna u njihovom životu i oni stalno traže zemlju sreće – utopiju.

Socijaldemokratska ideologija je cijelo vrijeme opterećena sa onim materijalnim. Borba za materijalna dobra i socijalne dobrote je uvijek u centru. Borba za novac, status, vlast je u centru socijaldemokratskog društva. Ovakav tip retorike naučio je ljude da misle na određen način o svijetu, ljudima i okolini. Oni daju svima

nama ona "ispravna mišljenja", "dobra osjećanja", "pozitivna držanja", "prave vrijednosti". Socijaldemokratska retorika je kao kompjuterski program: mnogo mogućnosti, ali u određenom programu.

Socijaldemokratska demagogija raširila je jedan specijalan pogled na svijet. Sreća je rad, status, prestiž, materijalna dobra. Religija, nauka, umjetnost i kultura su na dnu i smatraju se kao opijum za narod. Ljudi se doživljavaju kao prazan ceker. Etika, moral i inače pravila međuljudskog ponašanja su neregulisana. Moral je samo jedan relativni socijalni izraz. Politika objašnjava da postoji samo jedan svijet. U socijaldemokratiji su politika i radno mjesto cijela životna stvarnost. Zajedništvo u socijaldemokratiji funkcionira samo kod onih izoliranih, nesigurnih. Nema solidarnosti u poimanju duhovnih vrijednosti, pravde, ljubavi, istine. Materijalne vrijednosti zahtijevaju rano ustajanje, težak rad, izvršavanje svojih obaveza, slušanje, prilagođavanje, adaptiranje.

Socijaldemokratska retorika nije istinita kada objašnjava da je rad sreća i zadovoljstvo. Istina je da mnogi u radu imaju veoma tešku svakidašnjicu, a sistem nije uređen po mjeri onih koji trebaju pomoć. Često je obratno. Međutim, sistem zarađuje na tim internim relacijama i sistem određuje pravila igre.

U norveškoj socijaldemokratiji riječi jednakost, solidarnost, zajedništvo i država blagostanja su riječi koje se najviše upotrebljavaju. Ljudi dobivaju vlast i moć koristeći ove popularne riječi, a ne svoje lično mišljenje. Ako pak neko kaže svoje mišljenje, to znači da nije član nikakvih organizacija. Jedan od najvažnijih socijaldemokratskih pojmova u Norveškoj je norveška kuća (Det norske hus), što znači da se društvo mora razvijati kao kuća. I

svi će živjeti u zajedničkoj kući. Ali ovo je lažnjak i vrlo opasna prevara. Riječ kuća je statičan i ograničen pojam i uvijek je riječ o spratovima i podrumu od čega je sastavljena kuća. Kuća, dakle, znači i vlasništvo, kapital, što govori da je to kapitalistički pojam.

Cilj moderne socijaldemokratije je oslobođenje od odraslog muškarca i odvajanje žene od porodice. Rezultat je jaka izolacija individua u odnosu prema porodici, rodbini i prijateljima. Familija se suzila do porodice, porodica do individue, a individua se doživljava kao predstavnik mase čije grupe stoje u međusobnom sukobu. Ovo se naročito odnosi na strance koji se individualno uvijek doživljavaju kao apstraktni predstavnici jedne kulture, a nikada kao persone.

”Može li društvo biti statički pojam? Društvo, to je masa u pokretu. To je jedna rijeka koja teče, jedan proces, jedna masa koja se kreće.”¹¹ Niko kao izbjeglice/prognanici na slikovitiji način ne prezentira masu u pokretu. Ne poznavati masu u pokretu i njene pokrete znači ne poznavati društvo. Za razumijevanje društva čovjek mora poznavati odnos između masa u borbi za vlast. Što više poznajemo borbu za vlast, više smo u mogućnosti sakupiti pravde između ljudi.

U socijalističkoj retorici proces rada definisan je kao težak, naporan, pun različitih operacija koje se moraju izvršavati. Raditi znači, prije svega, imati neki fizički napor. Rad je nešto nečovječno. Kada radnici rade, oni misle o slobodnom vremenu i odmoru. Suprotnost od rada je imati slobodu, imati sreću i zadovoljstvo. U slobodnom vremenu čovjek će trošiti zarađeni novac – biti potrošač.

---

¹¹ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICE). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 60.

U socijalističkim predstavama ljudi se doživljavaju kao žrtve. Međutim, u državi blagostanja ne nalazimo žrtve u tom smislu riječi. Ne postoje žrtve u socijalističkom poimanju žrtve, ali postoje žrtve u smislu pripadanja određenoj grupi ljudi, naciji i slično. Tako se neke veće grupe osjećaju loše obrađene od društva i stvaraju sliku o sebi samima kao žrtvama. To vodi ka tome da se život smatra teškim. Obični ljudi počinju se smatrati manje vrijednim, gube samopouzdanje, upadaju u depresije i frustracije. Svi drugi koji ne pripadaju grupi žrtve grupisani su na strani egzekutora. Ali nije dobro biti ni egzekutor, specijalno ako čovjek ima osjećanja.

Ljudi se uglavnom kreću na relaciji između ove dvije uloge egzekutor – žrtva. U tom procesu ljudi su opterećeni sa dokazivanjem svoje nevinosti: to nisam ja uradio, ponavljaju dječijim rječnikom. Tako na taj način izbjegavaju kaznu. Žrtva dobiva vrlo često ulogu mučenika, što može biti jedna vrlo dobra pozicija vlasti (moći).

Način razmišljanja u savremenom svijetu puno koristi vremena za razmišljanje o oslobađanju krivice. Ova vrsta razmišljanja ili dolaženje u poziciju da cijelog života razmišljaš i govoriš u cilju oslobađanja od nekakve krivice, najgora je pozicija u koju neko može doći. Ličnost koja u životu počne razmišljati o sebi kao žrtvi tuđih zločina osudila je sebe na destruktivan život. Jedna od glavnih teza države blagostanja je, međutim, da biti žrtva znači prednost.

Čovjek mora raditi to što sistem želi? Retorika socijaldemokratije gleda na ljude kao tijela, tijela istrenirana za rutinski rad, tijela prilagođena okolini u kojoj se nalaze, tijela koja plaćaju porez, misle kao većina i imaju jednu nepersonalnu ulogu. Moralne obaveze su vezane za

rad i odnose u tom procesu, a ne unutar familije, porodice, prijatelja, komšija, a naročito ne između nepoznatih i stranaca. Socijaldemokratiju ne interesuju ljudi koji imaju odgovornost za svoj život, ljudi koji imaju odnos prema porodici, prijateljima, dakle, persone što insistiraju na personalnom integritetu i moralu. Svi mogu sve i svi su približno sposobni. Političari će uspostaviti pravilne odnose u društvu, a ne persone. Što je više relacija i odnosa da se regulišu, to će političari dobijati više vlasti, a istovremeno individue će biti slabije i slabije.

”Norveško društvo nije nešto specijalno etičko društvo.”¹² To ne znači da čovjek svakodnevno doživljava agresivnost, ljutnju ili nešto slično u okolini gdje živi i radi. Naprotiv, svuda naokolo je ljubaznost i srdačnost. Ali to je samo jedna fasada. Jer ljubaznost i srdačnost nisu nikakva garancija za pravičnost i moralnost. **”Većina Norvežana smatra da je njihova obaveza da budu ljubazni i srdačni i da je to jedan od načina da trpe nepravdu koja je i njima samima nanesena.”**¹³ Norvežani se rijetko žale. Čak se ne žale ni na loše vrijeme gdje samo u Bergenu, naprimjer od 365 dana, 298 dana, u prosjeku, pada jaka kiša. U vezi s tim oni imaju izreku: **”Ne postoji loše vrijeme, postoji samo loša odjeća”.** (*Det finnes ikke dårlig vær, det finnes bare dårlig klær.*)

Dosta je ovakvih i sličnih primjera. Vi možete stajati, na primjer, sa Norvežaninom iznad obične bare pune žabokrečine i sitnih komaraca koji vas odmah počnu dosadno ujedati. Prvo što će Norvežanin reći je: **”Ovo je fantastično.”** (*Detta er fantastisk.*). To je što se tiče prirode. Što se tiče hrane; nikada nećete čuti Norvežanina

---

¹² Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 26.

¹³ Isto, str. 26.

da se žali na lošu hranu. Uvijek i na svakom mjestu to je **dobra hrana i piće**” (God mat og drikke.”). I ”Život ide dalje”. (Livet går videre.)

”Što se tiče odnosa prema vlasti, Norvežani nisu naviknuli da se odnose prema njoj drugačije nego kao djeca prema roditeljima koji imaju autoritet. Ali biti izvršilac vlasti nije zdravo za mnoge. To proizvodi smetnje i frustracije. Zato oni što imaju vlast traže još više vlasti. Još vlasti proizvodi osjećanje da se radi nešto ljudsko. U društvu socijaldemokratije vlast je povezana sa kontrolom i instinktom. Zato svi moraju da se bore za svoj dio vlasti da bi bili dio sistema. Oni koji su izvan sistema ne mogu izraziti svoje želje niti vladati svojim životom.”¹⁴

---

¹⁴ Isto, str. 29.

6.

REALNO STANJE STVARI U DRŽAVI BLAGOSTANJA

NEMA RAHATLUKA U DRŽAVI BLAGOSTANJA

U Norveškoj su svi ljudi bogati, upoređujući sadašnje bogate sa bogatim iz 70–80-ih godina 20. stoljeća. Svi imaju vodu i toalet, tehnička pomagala i dovoljno prostora za život u kući. Godišnji odmor i slobodno vrijeme je nešto na što svi imaju pravo, a jedan od mitova socijaldemokratije je da svi moraju imati godišnji odmor, ne toliko da bi ljudi uživali na odmoru, koliko da se odmore i da budu spremni za nove napore koji ih očekuju u procesu rada.

Potrebe, želje, nedostaci i slično u državi blagostanja pretvaraju se u utakmicu za vlast. Oni što imaju potrebe i nešto im nedostaje moraju pritiskati one u vlasti da im to omoguće. Mnogi žele bolji životni standard. Oni sa manje potreba i puno nedostataka bolje će se snaći i bez pomoći države. Što neko ima više potreba i želja, taj je više zavisian, ali i više pasivan. Društvo svojom ustaljenom retorikom stalno podsjeća da su svi zaslužili da imaju dobro, a da probleme i teškoće treba izbjeći. Na taj način potrebe i želje rastu, a zavisnost se povećava.

Želja države da zadovolji potrebe i želje svojih građana razvija jedan specijalan mentalitet kod primalaca takvog vida pomoći. Život postaje prazan, beznadežan, bezvrijedan, bez identiteta. Sistem potreba, želja, nedostataka stalno visi u zraku i izaziva nemir i stalnu spremnost da se na određen zvuk ili miris reaguje sa više potrebe, više želje, više nedostatka i **potpune praznine**. Čitav svijet je ispunjen sa osjećanjem nedostatka. Svijet se pretvara u pustinju u kojoj egzistira samo duševna praznina. U takvoj situaciji mnogi dobijaju osjećaj manje vrijednosti i zapadaju u duboke psihološke krize. Ljudi sami sebe počinju doživljavati kao hendikepirane iako oni to stvarno nisu. Taj sistem potreba, želja i nedostataka stvara od ljudi automate što reaguju na

određene zvukove ili signale. **Ljudi počinju jesti iako nisu gladni, piti alkohol bez da trebaju stimulans, imaju seks bez ljubavne žudnje, sjede satima ispred TV, a ne znaju ni šta gledaju.** Svi pokreti i radnje imaju više simbolično značenje koje učlanjuje ljude u tu "međusobu", sobu praznog prostora koja se nalazi u sistemu gdje je neviđenom rukom zavedeno vanredno stanje protiv kojeg se ne buni niko. Vremenom ljudi počinju biti zahvalni za ništa, odnosno na tome da sjede u stolici, ispijaju čašu hladne vode, čitaju neku knjigu i povremeno gledaju kroz prozor u prazan prostor, da bi na kraju otišli ranije u krevet "siti svega" i bez nekih naročitih potreba, želja ili nečega što im nedostaje.

Pretpostavka da bi neko primao blagodatni države blagostanja je da taj neko bude prisutan u državi blagostanja i da bude pasivni primalac. U stvarnosti država blagostanja je velika prijetnja ljudskosti. Ako mislimo da nam država može dati blagostanje, onda smo se predali. Ako mislimo da se zdravlje, blagostanje i rahatluk (rahatlook) može prenijeti sa države na ljude, onda će ti ljudi umrijeti prije nego što to dobiju. To ne može učiniti država pa makar bila ona i država blagostanja. Rahatluk počinje u unutrašnjosti ljudi u njihovim tijelima i dušama, a ne u državnim aparatima. Nikakva društvena forma to ne može učiniti. To što nam država ili drugi ljudi mogu dati je novac, za što se može kupiti hrana i ono što se zove komforan život. Ali, kada život postane komforan, onda se počinje polahko umirati. Novcem se ne može kupiti rahatluk ni zdravlje. Novac i druga materijalna dobra vode u pasivnost, egoizam, bolest, debljanje, opterećenost samim sobom i nemoralne aktivnosti. Hoće li dobrote, bez obzira odakle dolazile, biti pretvorene u rahatluk, zavisi od toga hoće

li one biti korištene od jedne persone što je u kontaktu sa drugima i u zajedništvu. Primaoci su ti koji odlučuju.

U državi blagostanja prisutno je imanje ideala, a personalno značenje stalno se zaboravlja. Često se persone i ne doživljavaju drugačije nego kao jadni (stakkarlig). Jer u socijaldemokratiji često se razgovara samo o zajednici i zajedničkim zadacima, a rijetko o pojedincima i njihovim ulogama. Rezultat vjerovanja u državu blagostanja je taj da obični ljudi zaboravljaju da oni sami trebaju igrati glavnu ulogu u njihovim životima i da je njihov napor i njihova borba to što se broji. Rahatluk, a ne blagostanje prati ljudski angažman i doprinos. Rahatluk je jedno stanje koje dolazi poslije tog angažmana i doprinosa. Rahatluk daje energiju za personalni razvoj, nadu i ljubav za druge. Ali rahatluk je riječ koja ne postoji u jezičkim rječnicima država blagostanja, niti se ta riječ može prevesti jednosmjerno niti dvosmjerno.

6.1. DA LI JE BLAGOSTANJE PRAVDA?

Bez obzira u kojem kontekstu se koristi ova upitna rečenica, blagostanje nikada ne može biti pravda. Kada se blagostanje povezuje sa princima potreba, želja i nedostataka, onda to nikako ne može biti neko pravo niti pravda. Ljudi države blagostanja misle da je blagostanje pravo i da čovjek u životu treba da ima uglavnom blagostanje. Država blagostanja smatra da treba izbjeći sve probleme i konfrontacije, sve bolove i drugo što može upropastiti blagostanje. Personalni razvoj nije neki cilj, a komfor je visoko rangiran na svim mjestima i u svim fazama. Komfor vlada svima.

Način razmišljanja države blagostanja je jedno razmišljanje poslije, kada se nešto desi, u smislu: zašto baš mene? Zasto baš meni da se desi? Zato mnogi u državi blagostanja probleme tretiraju loše. Mnogi ne razumiju da je normalno, prirodno imati probleme i zato su sa pojavom problema strani sami sebi. Ali je zato isto tako neobično da oni što imaju dobro i što su "bez problema", da se ne pitaju nikada zašto baš mi ili ja? Imati dobro, imati blagostanje smatra se kao nešto normalno. Država blagostanja stalno čini život statičnim i lažnim, falsifikujući stvarnost. Ali, stvarni život je dinamičan, a ne statičan proces.

Država blagostanja ne može garantovati kvalitet života niti svojim zaposlenim niti onima kojima zaposleni pružaju usluge, pomažu, izbjeglicama/prognanicima naročito. Država blagostanja ne može garantovati jedno ugodno radno mjesto medicinskoj sestri koja kao izbjeglica/prognanik pere stražnjicu starim u staračkom domu. Ali istovremeno medicinske sestre ne mogu kvalitetno pružati usluge osobama/pacijentima, pogotovo ako su

prije toga radile kao glavne medicinske sestre mjereći pritisak na Prvoj internoj u Sarajevu, naprimjer, jer je to povezan proces. Kvalitet se ne garantuje jer kvalitet se ne nalazi u sistemu, ideologijama, pravilima, materijalnom standardu. Kvalitet se nalazi u međuljudskim i personalnim relacijama i samo tamo.

Kada ljudi brane državu blagostanja, oni to rade tvrdeći da se na taj način mogu realizirati obične individue. Prvo djelovanje države blagostanja je da individue mogu, bez obzira na porijeklo porodice, životne uslove i tako dalje, birati svoj život. Mnogi su skloni reći da se danas bolje živi. Da li je stvarno ekonomija, status, komfor, sloboda to o čemu je riječ? Naravno da nije. To se tiče personalnog razvoja. Gotovo svi moraju izabrati između karijere i dobro plaćenog posla. Životni standard je sinonim socijalnog statusa i prestiža. Biti uspješan znači imati lijepu fasadu.

Zato izbjeglice/prognanici kao individue trče u masu: u različita udruženja, klubove, jer biti član nekog kluba, markirati se kao žena ili muškarac, mlad, daje doživljaj identiteta. Prije 100–200 godina individue su doživljavane preko svojih roditelja, amidža, daidži, rođaka, tetki, amidžinica, kao dijelu jednog stabla. Svaka je individua pripadala svom stablu. Danas u državi blagostanja članske i bankovne karte zamijenile su rođake i prijatelje.

”Individue su izolirane, slabe, bez određenog pravca, baš kao masa za koju nikada ne znaš šta će uraditi i kuda će se u svojoj slučajnosti pokrenuti, a što opet zavisi od procesa potreba, želja i nedostataka. Ali tu je država što će sve srediti, individue su samo plastične mase. Nikada prije kao u današnjoj socijal-demokratskoj stvarnosti ljudi nisu stajali usamljeniji.

Egzistencijalna samoća je jedna socijalna i politička realnost.”¹⁵

Usamljenost je pojačana masmedijima. Stanovnici države blagostanja cijeli dan sjede ispred kompjutera i obavljaju svoje poslove bez da vide nekoga ili da progovore jednu jedinu riječ. Ljudi koji su dio jedne prirodne cjeline sada su neka apstraktna cjelina, usamljenici koji sjede ispred neograničenih mogućnosti čekajući pomoć koja nikada neće doći sa kompjuterskog ili TV ekrana.

---

¹⁵ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, str. 89, Bergen, 2000.

6.2. MNOGA PRAVILA NEMAJU IZUZETAK

Ideja države blagostanja bila je dobra, a to je da svi ljudi, bez obzira na stanje i status, dobiju pomoć kada tu pomoć trebaju kako bi živjeli u zdravlju i rahatluklu, ali to zvuči više kao fraza za život na onom svijetu nego kao jedna realnost. Glavna parola države blagostanja je: "Država misli na tebe". Problem je da to država ne može uraditi, jer država je jedna apstrakcija u stvarnosti sastavljena od 500.000–600.000 zaposlenih u državnoj birokratiji. Da bi "država mislila na nas", ona je izradila zakone i pravila, a oni zaposleni u državnom aparatu nastoje, uz što manje troškova i što manje vremena, uštedjedi što više na svim klijentima.

"Država blagostanja je, prije svega, društvo pravila."¹⁶ Glavno pravilo je da će važiti ista praksa za cijelu zemlju i da će svi biti tretirani jednako. U Norveškoj to funkcionira tako da su, sa krajnjeg sjevera u Alti, do krajnjeg juga Norveške u Stavangeru, što je negdje preko 4.000 km dužine, isti zakoni, ista pravila i svi se tretiraju isto.

Pravila u državi blagostanja djeluju mehanički i automatski, a zaposleni u državnom aparatu prisiljavaju se na nepersonalni pristup poslu, što znači da se emocije, ljudskost, poznanstva, veze, a da ne govorimo o mitu i korupciji, moraju zaboraviti. Norveško društvo danas izgleda tako da njime dominira veoma velika i jaka država, zatim velike izolirane mase i slabe individue. Individue ulaze i izlaze iz mase, ali često im nedostaje pripadnosti onim drugima. Jedna grupa je grupa onih što trebaju, a to

---

¹⁶ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 90.

su klijenti države blagostanja, ljudi što dobivaju pomoć i podršku za lični život. To su oni bez posla, socijalni klijenti, bolesni, djeca i stari.

Druga glavna grupa su oni koji ne trebaju pomoć. Ovi što ne trebaju pomoć, imaju političku vlast jer imaju sve najvažnije pozicije u općinama i državi što se bave odobravanjem sredstava za one što trebaju pomoć. Često je odnos vlasti unutar onih što ne trebaju pomoć promjenljiv i seli od jedne do druge grupe, zavisno od situacije. Međutim, generalno, oni što ne trebaju pomoć, dobivaju svoje neprijatelje u onima što trebaju pomoć i obratno. Osnovno je da ovi što ne trebaju pomoć misle da ovi što trebaju pomoć moraju živjeti po principu potreba – želja – nedostataka. Polarizacija je tolika da se ove dvije grupe smatraju neprijateljskim i zato su ovi što trebaju pomoć loše tretirani. Ti savremeni prosjaci izazivaju lošu savjest kod ovih što ne trebaju pomoć bilo da im oni pomažu, ali nedovoljno, bilo da im nikako ne pomažu.

Treba zapamtiti da su oni što ne trebaju pomoć ti koji su sačinili državu blagostanja, ali ona bez onih što trebaju njenu pomoć nema svrhu niti funkciju. Zato državi trebaju i jedni i drugi. Oni što trebaju pomoć moraju svaku ponudu od države prihvatiti lijepo stojeći u redovima, slušajući socijalne radnike i druge birokrate, ljekare, medicinsko osoblje. Oni moraju živjeti sa svojim slabim statusom, nemoćni, bolesni, dušom i tijelom u nepoznatim rukama.

Neki tvrde da u Norveškoj nema prosjaka i oni su zakonom i zabranjeni jer postoji država blagostanja tako da prosjaci ne trebaju prositi. To je samo iluzija. Norveška ima prosjaka, ali su oni u redovima na biroima za zapošljavanje, kancelarijama za socijalnu pomoć, kod ljekara.

Tri stotine hiljada ljudi u Norveškoj stoji samo u redu za ljekarsku pomoć, čekajući godinama na svoj red (tur). Mnogi koriste godine svog života da bi dobili potrebnu pomoć za svakodnevni život, bolest i bilo šta drugo. Nepoznati su preuzeli ulogu onih bližnjih, tako da su sada oni strani i nepoznati sada postali bliski. Zavisnost što je bila prije u vezi sa porodicom sada je prenesena na birokrate različite vrste. Oni nepoznati sada dolaze na svoje.

U odnosu između onih koji trebaju pomoć i onih koji ne trebaju pomoć ne nalazi se prostor za ono personalno. Eventualni prostor za prijateljstvo postoji samo između onih što trebaju pomoć – između izbjeglica/prognanika međusobno. Oni dijele zajedničku historiju i zajedničku sudbinu. Onaj drugi, također izbjeglica/prognanika, što također treba pomoć, poznaje možda mjesto odakle dolazi onaj drugi, on poznaje ukus, naše interese, naše nade, ambicije, razmišljanja, rane, nostalgiju, čežnju. Oni znaju da je dovoljan jedan pogled i da se međusobno "pročitaš i razumiješ". To se u kontaktu sa "smiješećim frižiderima" ne može, bez obzira koliko čovjek imao teorijskog znanja, iskustva i poznavanja. Jednostavno, tu je prepreka nerazumijevanja i nepoznavanja što to onemogućava. Nepoznati ljudi odnose se jednostavno drugačije. Oko vas je srdačnost i nasmijanost, ali vi nikada nećete saznati ko je ta osoba u stvari. Koliku moć ima, šta sadrže njegove reakcije ili uopće način reagiranja, to jednostavno ne možete nikada prozrijeti. Možete držati odstojanje ili se pokušati približiti, ali to vam se svodi na isto. Vi ste dva različita i nepoznata svijeta. Vjerovati tom nepoznatom je često glupo i opasno. Treba mnogo vremena da odlučiš šta je slučajnost, a šta je

stalna kontrola i pratnja. Paronaja i šizofrenija su sastavni dio života u državi blagostanja. Nerazumijevanja su mnoga.

Onaj nepoznati postaje predstavnik neprijatelja. Relacija između izbjeglice/prognanika i Norvežana postaje konkurencija, borba, rat. Oni su međusobno različiti, imaju druga pravila i norme, pričaju i razumijevaju na jedan drugi način. Izbjeglica/prognanik se doživljava kao osvajač, špijun, nosilac opasnih ideja i imalac neizlječivih bolesti. On/ona moraju stalno ponavljati svoju biografiju, mada im se čini svaki put kad to objašnjavaju, da onaj kome to objašnjavaju zna više o njima samima nego oni i njihovi najbliži. Cilj je da čovjek sam stekne utisak da ne zna ništa, da ne može ništa i da ne razumije konačno ništa. I čovjek počinje ne razumijevati samog sebe, njegov lični život mu postaje stran, a i on sam postaje stranac u svom ličnom životu. Zvuči paradoksalno, ali razumjeti svoj lični život postaje komplikovana stvar.

U ovakvom društvu primarne su međuljudske relacije na principu vlasnik – radnik. Ta relacija je toliko važna jer se na tom principu odvijaju gotovo sve ljudske relacije u državi blagostanja. Relacija je hijerarhijska. Jedna osoba je nadređena, druga je podređena. Relacije je nepersonalna i vrlo se rijetko razvija u prijateljstvo. Ta relacija podređeni - nadređeni je puna suprotnosti. Njihovi predstavnici imaju suprotstavljene interese. Radnici žele raditi što manje i zaraditi što više, a vlasnici žele što više rada za koji će platiti što je to moguće manje. Odnos ništa nije bolji kada je vlasnik država, a "radnik" primalac socijalne pomoći, samo što to tada dobija malo apstraktniju formu.

"Ne može se napraviti sistem za pomoć koji će onima koji trebaju pomoć dati vlast (moć) drugačije nego preko kaznenog zakona uz pomoć tajne

policije. Oni što trebaju pomoć prvo se moraju definirati u sistemu. Oni moraju egzistirati u papirima, a to je stvarnost kojom oni ne mogu upravljati.”¹⁷

Zaposleni u sistemu igraju nepersonalne uloge. Oni koji trebaju pomoć ne mogu pregovarati, oni mogu imati samo još težu situaciju ili umrijeti. Ljudi prepušteni državnim činovnicima koji su u stvarnosti ”roditelji i staratelji” nikada ne mogu biti korisnici sistema kao što su to oni zaposleni u njemu.

Država blagostanja baca one što trebaju pomoć, izbjeglice/prognanike naprimjer, u jedan veoma komplikovan međuljudski sistem i prebacuje ih do onih nepoznatih koji dobivaju vlast (moć) odlučivanjem o njihovom životu. Kada oni što trebaju pomoć ne mogu komandovati nečim, onda oni mogu biti samo izmoreni i iscijeđeni. Čitava teorija je razvijena o tome kako su oni koji trebaju pomoć slabi, bespomoćni, ljudi koji nisu izabrali svoj život. Ljudi koji nisu izabrali svoj život ne mogu promijenti stil života i životno ponašanje preko noći. Ljudi sa ulogom žrtve ili gubitnika imaju vlast u sistemu samo kroz lošu savjest onih zaposlenih u državnim organima. Mogućnost za imanje vlasti (moći) kod ljudi što trebaju pomoć leži u eventualnom dirigovanju i vladanju osjećanja kod onih drugih i određivanjem njihovog moralnog djelovanja. Zato čovjek može najviše koristiti sistem kada je u ulozi žrtve – gubitnika. Razumjeti sebe kao žrtvu – gubitnika znači razumjeti sebe ne kao osobu, ne kao personu, nego kao nešto nepostojeće. Ljudi sa ulogom žrtve-gubitnika razumiju svoje probleme kao socijalne probleme. Država blagostanja

---

¹⁷ Nina Karin Monsen. Velferd uten ansikt (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 109.

gradi svoju vlast upravu na velikim i komplikovanim socijalnim problemima. Individua u svemu tome ne znači ništa. Mnogi što imaju probleme u državi blagostanja izdržavaju to sa jednom snagom koja je teško razumljiva. U toj snazi leži njihov spas i oni ne trebaju državu blagostanja da im kaže u čemu je njihov spas, njihova snaga.

Ali država blagostanja se održava i razvija na tome da pomaže onima što su se "spasili" da vide svoju snagu na osnovu pomoći države koja im je pomogla da spase svoj život.

6.3. SUSRET SA VLAŠĆU (MOĆI)

Jedna od mogućih posljedica od susreta sa vlašću (moći) je da se individue, a naročito izbjeglice/prognanici osjećaju psihički paralizovani. Oni osjećaju pritisak za prilagođavanje, osjećaju nemoć, bespomoćnost i beznadežnost. Ovo osjećanje dolazi od okoline i ukupne atmosfere u kojoj se nalaze. Većina od nosilaca vlasti po državnim kancelarijama države blagostanja imaju osjećaj da su oni važni, ispravni i bez greške. Svi vjeruju u sistem, svoje rutine, pravila i samog sebe.

Neke posljedice vjerovanja u državu blagostanja su očigledne. Da bi čovjek vjerovao u obećanja države blagostanja, onda mora raditi različite stvari počinjući uvijek iz početka, mijenjajući uloge. Jedan od prvih uticaja države blagostanja na svoje podanike je život bez plana – život od danas do sutra. I izbjeglice/prognanici, a i ostali stanovnici države blagostanja su sve više i više usamljeni. **”U državi blagostanja djeluje neka čudna sila koja trga ljude jedne od drugih.”**¹⁸ Ljudi se izoliraju u svojoj individualnoj poziciji i postaju zavisni od političkog života u sistemu, a ne od drugih ljudi. U samoći se ljudi izoliraju od porodične historije, historije mjesta i države odakle dolaze, tradicije i običaja. Izbjeglice/prognanici su novi ljudi cijelo vrijeme. Zato oni moraju biti mladi ili se moraju držati mladi da bi mogli izdržati te stalne početke.

Izolacija na individualnom planu dovodi do toga da ljudi ne idu svojim sopstvenim putem, ne razvijaju svoju

---

¹⁸ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen, 2000, str. 117.

ličnost i ne žive bogatim duhovnim životom. To je više zavisnost i psihička opterećenost.

Živjeti dobar život znači biti mobilan bez dubljih angažmana. Ali izbjeglice/prognanici su obavezni boraviti u blizini kancelarije za socijalnu pomoć, biroa za zapošljavanje i slično. Najvažnije izbjegličke/prognaničke relacije su kancelarija za socijalnu pomoć – biro za zapošljavanje – radnje sa jeftinom korištenom odjećom (Freteks/Secenhand), i jeftinom hranom koje uglavnom drže ljudi porijeklom iz Pakistana, Irana ili Iraka. Mnoge izbjeglice/prognanici su pasivizirani i bespomoćni. Njihovi problemi i konflikti su monopolizirani od države. Sve ih je više i više uvučeno u "projekte" i "predmete" i oni čekaju u dugim redovima da budu obrađeni.

Projekti i predmeti državne uprave ne obuhvataju samo izbjeglice/prognanike nego sve, nekog manje, nekog više. Nije onda čudo da su mnogi ljudi bez ljubavi, bez prijatelja, jer prijatelji nemaju nikakvu funkciju u kriznim situacijama, čak ni porodica to nema. Djeca često imaju osjećaj da su oni najslabiji i da nema nikoga ko im može pomoći, rezignirani su, osjećaju se nevoljenim, počinju se pentrati ka materijalnom blagostanju i socijalnom statusu, ka vlasti (moći). Takvi se moraju pentrati ka materijalnim dobrima kako bi dobili osjećanje da njihova egzistencija ima nekog smisla i neku povezanost.

Mnogi počinju učiti od države blagostanja i počinju se diviti sami sebi. Kada se ljudi koncentrišu o sebi samima, onda oni samo vide svoju sliku u ogledalu i poput Narcisa koji se zaljubio u samog sebe gledajući svoj lik na površini vode, tako i izbjeglice/prognanici počinju da prate samo svoj lik u ogledalu koji postaje mjera svih stvari. Što se više približavaju toj svojoj slici, tom nekom

svom cilju, to više taj njihov lik postaje nejasan, a slika u ogledalu sve više uznemiravana, a njima samima ponestaje daha, od te trke kojoj kao da nema kraja. Na kraju rizikuju da završe u sebi samima. U tom haosu izbjeglice/prognanici počinju bivati sve više i više halapljivi. Novac i status postaju ciljem i jedino interesantnim. Uskogrudost leži u pozadini halapljivosti. Oni uskogrudi postaju gluplji i bez želje da pomognu onim drugima. Oni ne mogu dati drugima nešto i rezultat je da oni ne razumiju manevar za preživljavanje. Oni nisu učesnici socijalnih povezanosti, nisu članovi nekog zajedništva, oni cijelo vrijeme samo misle koliko to košta i žele imati što više. Ovakvo ponašanje postaje nešto najvažnije u životu mnogih izbjeglica/prognanika. Mnogi koji to ne uspijevaju radom počinju se baviti kriminalnim radnjama, a to je onda put u potpunu zavisnost i uslovljenost, odnosno ucijenjenost od sistema.

Potrošnja postaje velika strast. Kada izbjeglice/prognanici troše, i oni postaju dio ljudske mase, postaju kao i oni drugi. Ako primaoci socijalne pomoći dobiju malo novaca, onda se i oni osjećaju malima. Dobiju li više novaca, onda se i oni osjećaju velikima. U takvim situacijama mnogi žive u duhovnom siromaštvu, a samo potrošnja im daje neko značenje. **Kupovati, to nije samo žed, to je egzistencijalni ugođaj. Egzistirati znači biti bogat i trošiti pare na putu ličnog zadovoljstva – to je prokletstvo države blagostanja.** Držati psihičku ravnotežu u stalnoj relaciji potrošnje nije jednostavno. Novac je važan simbol, a ako se on upotrebljava bez razmišljanja, onda život postoji bez razmišljanja. Život opterećan nesigurnošću, strahom, neprijateljstvima, nemoći, halapljivošću, egoizmom i grabljivošću je život bez radosti i nade.

Naročito izbjeglice/prognanici, stanovnici velikih gradova postaju umorni, iritirani, deprimirani, nesretni i u stalnoj potrazi za srećom.

Najgora posljedica politike države blagostanja je relativiziran moral. Moral se određuje situacijom i individuama uključenim u određen proces. Moral se određuje i mijenja prema onome šta se isplati. To što je danas zlo, sutra je dobro i obratno, ispravno postaje neispravnim i obratno. Sve zavisi od potreba, želja i nedostataka. Za mnoge je izbor: živjeti površno i izgubiti dubinu i suštinu relacija, a samim tim i poimanja svoje ličnosti, ili završiti u destruktivnom razmišljanju i pretpostavkama o samom sebi.

6.4. OBAVEZE KOJE NESTAJU

U državi blagostanja ljudi su pak dobili mnoge formalne obaveze u formi poreza i troškova. Ako je neko platio porez on je ispunio svoj formalni dug prema državi. Formalne i apstraktne ekonomske obaveze stvaraju ogroman razmak između ljudi, mučninu stalnog nedostatka novca, požudu i halapljivost.

Utopija države blagostanja je, međutim, propustila da nam objasni da je najvažnije u životu to šta mi dobijemo besplatno od drugih. Država niti može voljeti niti se moralno obavezati u ime persone. Tragedija države blagostanja je da ljudi u njoj mogu izgubiti svoje obaveze, a kada izgube to, izgubili su i sami sebe. Vremenom izbjeglice/prognanici postaju jedan skup samoće bez obaveza.

Rješenje za život bez obaveza, prosječne regulisanosti, dirigovanje i društvo sličnosti je pokušaj da se bude kao i svi oni drugi. **Da li je najbolje biti kao i svi oni drugi?** Živjeti životom mase. Fenomen mase određuje naš svakidašnji život. Masa ostavlja jak utisak bilo da ste na Brigenju (Bryggen) u Bergenu ili u Ferhadiji u Sarajevu. U masi se individua gubi, topi u drugima. Masa pretpostavlja jedno uzbuđenje. Uzbuđenje se stvara iznenada u gibanju mase. Pokret i tempo prizivaju želju da se osjeti vlast (moć). **”Odnos prema masi je najvažniji, ali je najlošije razumljen odnos u ljudskim relacijama.”**¹⁹

Hitler je tako opisao ljude kao ženu spremnu na zavodjenje. **”Tako su i mase uvijek spremne za obradu i formiranje samo ako se nađe jedan što želi to koristiti.”**²⁰

¹⁹ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 125.

²⁰ Adolf Hitler. MEIN KAMPF (MOJA BORBA), Croatia-projekt, Zagreb 1999, str. 48.

Vlast (moć) nad drugima čini da oni zaboravljaju svoju smrt i svoju proživljenu malenkost i beznačajnost. Trenutak vlasti (moći) nad njima čini ih velikam bez obzira koliko oni bili mali. Ljudi spremni za izvršavanje nasilja što žele biti veliki, njih je sve više i više, to je masa – ljudi mase. Ljudi mase predstavljaju se kao izvršioци jedne uloge ili slični onima drugima i misle da je to potpuno u redu. Ovo ne važi samo u diktaturi, koncentracionom logoru, partijama, raji. To važi u svakodnevnom životu, na poslu, kući, među prijateljima. Narodno (Det folkelig) u Norveškoj, a raja u Bosni, to je samo drugi izraz za ljude mase. Biti folkelig, biti narodni, biti raja znači ne odvajati se od mase, nego potonuti u kaos i biti sličan onim drugima.

Ljudi mase su rezultat modernih ideala. Bez obzira je li neko kao raja dobar ili zao, to su ljudi što nemaju vremena za ono egzistencijalno, osjećajno, intelektualne ili druge duhovne probleme, nego su stalno u žurbi, u gužvi, u frci, to su ljudi što uživaju u tome. Ove osobe nemaju vremena za duhovni razvoj. Ljudi mase – raja ne mogu biti sami, ne podnose samoću, ali trebaju mnoge oko sebe, trebaju drugu raju, trebaju i sve druge koji moraju biti raja. Njihov cilj je da životni prostor naprave da bi se uživalo. Dominirajući oblik iznad ljudskog postojanja postaje komfor.

Komfor je ta snaga što određuje da se cijeli život reguliše u strahu i skućenosti od nedostatka.²¹

²¹ Mido, daj nam nareži, daj nam dolij, daj nam odvadi, daj nam navadi, ma daj nam, Mido, daj nam... svega pomalo, Mido. Daj nam danas, a sutra ko živ, ko mrtav”, naručuju predstavnici ljudi mase – raja, dozivajući državu blagostanja kao utopiju da vlada njima, ne vjerujući da upravo tako se ponašajući, sjedeći kod Mide na Sedreniku iznad Sarajeva, žive istinsku realnost društva blagostanja, samo je ne prepoznaju.

Ljudi mase/raja su ljudi opterećeni sami sobom i trivijalnim stvarima. Oni ne slušaju druge ili ih slušaju površno. Dobar primjer za to je kada se sretnu dvojica poznanika na ulici i razgovor ide ovako: **”Kako si ti?”** **”Dobro sam, kako si ti?”** **”Ma nisam ti dobro, jučer mi je umrla majka”**. **Ovaj će ti njemu potpuno mehanički: ”Neka hvala, Bogu, neka...”** Ljudi mase izbjegavaju sljedeći korak što dolazi poslije one površnosti i formalnosti i što može zadirati u njihove trivijalnosti.

”Ne uzimaj stvari tako ozbiljno”, kažu ljudi mase, **”opusti se i uživaj”**. Jer onaj što se angažuje on postaje problem. Zato ljudi odustaju od svojih snova, svojih planova, jer to je povezano sa neprijatnostima i uzbuđenjima. Država blagostanja želi samo uzbuđenja na TV i filmu, želi lažna uzbuđenja koja zamjenjuju ona prava.

”Ljudi mase imaju glavni princip u svom životu da će se ”to” isplatiti. Onda nije čudo da su mnogi zavisni u državi blagostanja. Ili da su zavisni od nikotina, alkohola, droge, slatkiša, hrane, seksa ili nekih drugih formi za stimulans, status, prestiž i sigurnost. Mi stimuliramo sebe lično ne zbog nedostatka stimulansa nego zato što su nas učili i naučili da bez šargarepe (nagrade) život nije vrijedan živjeti.”²²

U društvu sličnosti baziranom na ljudima mase (raji) svi počinju da imaju iste zahtjeve i počinju ličiti jedni na druge. Forme ponašanja postaju totalitarne. Država blagostanja koju mnogi vide kao idealnu državu uči svoje građane da se moraju odreći svog individualizma i onoga personalnog u sebi. U mnogim relacijama lovi se sve ono što je personalno, razvija se jedna pedagogija

---

²² Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen, 2000, str. 126.

opterećena željom da se nadgleda cijeli privatni život. U takvim situacijama mnogi imaju autocenzuru i znaju šta je u redu misliti i govoriti, a šta nije, a najbolje je ne misliti uopće.

Šta je sa intelektualcima? Pogled na obrazovanje je takav da svi treba da dobiju obrazovanje i mnogi to dobivaju. U praksi to znači da je nemoguće razvijati intelektualne sposobnosti. One su utopljene u prosječnost, brojnost i niko naročito za njih nije ni zainteresovan.

O stvarnom kvalitetu niko ne govori. I svi se osjećaju zadovoljnim jer je sve osjećanje. I svi osjećaju i misle skoro isto. Ljudi počinju govoriti: **”tako je”**, **”tačno”**, **”upravo tako”**, **”super”**, **”čuvaj se”**, čak i kada im drugi objašnjavaju nešto što oni i ne poznaju dobro. Ljudi kažu **”ti”** kada misle ustvari **”ja”** i niko ne zna šta ko ustvari izgovara. Lažna otvorenost, površnost, šminka, maska postaju važan način komuniciranja.

”Komplikovani privatni život preuzima na sebe država blagostanja. Lažna otvorenost se prakticira da bi se razotkrilo da većina ima problema. A ko ima problema, taj treba terapiju. Terapija je aktivno osjećanje, a ne intelektualni napor. Oni što pružaju terapiju moraju se prilagoditi nama. Onda oni što trebaju terapiju trebaju je sve više i više. U jednoj izolovanoj situaciji terapeut postaje gotovo jedina osoba sa kojom se komunicira. Mnogi doživljavaju da je psihijatar jedini prijatelj, a možda taj psihijatar ima pacijente za jedine prijatelje? Društvo terapije nije samo ponuda za one bolesne nego i za one zdrave. Društvo terapije prijeti da preuzme sve socijalne i međuljudske relacije.”²³

---

²³ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 130.

U državi blagostanja, gdje mnogi daju mnogima, sve usluge su ovisne od informacija kojima raspolažu oni zaposleni u državnom sektoru. I kao što ljekar treba za svakog pacijenta što više informacija, tako i oni u državnom sektoru trebaju što više informacija za svoje građane/klijente, naročito strance. Svačija historija mora se objašnjavati u detalje. Tajne su nemoguće, privatni život ne egzistira u jednom razumnom značenju. Tijela onih bolesnih postaju vlasništvo ljekara, a tijela onih zdravih postaju vlasništvo službe državnog sektora. I da paradoks bude veći, što se više poznaju u detaljima, to ta dva svijeta više postaju međusobna tajna ...”**stali smo jedan prema drugom, začudeno se gledamo, ne raspoznajemo se, ne razumijemo se više.**”²⁴

Franc Kafka kaže: **”Totalitarno društvo zahtijeva da život ljudi bude što više pregledan... jedan život bez tajni. Usamljenost je silovana.”**²⁵

”Država blagostanja možda ne može biti ništa drugo nego kula u oblacima, jedna nemogućnost, jedna iluzija.”²⁶

Sigurnost države blagostanja možemo osjećati u našoj dnevnoj sobi dok sjedimo ispred TV. Ta forma sigurnosti je daveća. Život postaje dosadan. Dosada kao karakteristika naše unutrašnjosti i kao karakteristika u osnovnim međuljudskim relacijama ograničava mogućnosti za sve naše snage. Ako smo sigurni zato što je neko uzeo

---

²⁴ Meša Selimović. DERVIŠ I SMRT. Kulturna i društvena historija Bosne i Hercegovine, Grafičar Tuzla 1994, strana 95.

²⁵ Franc Kafka. PROSESSEN. (PROCES). Gyldendal, Oslo, 1993, str.121.

²⁶ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 131.

nešto od nas da bismo bili sigurni, onda nikada nećemo biti sigurni sami u sebe. Onda nismo sigurni sami u sebe. Nesigurnost je prisutna u stvarnosti.

Sigurnost države blagostanja možemo doživjeti ako se ponašamo kao idioti. Brza vožnja auta, alkoholizam, droga, seksualne perverzije, razvodi brakova, senzacije i intrige oko vlasti su jedina uzbuđenja modernog života. Lažna vjera vlada životima ljudi. Sigurnost je lažna. To je formalna sigurnost koja ne može pokriti međuljudske relacije. Sigurnost države blagostanja može stvoriti strah. Sigurnost je stvorila nesigurnost. Postepeno počinjemo osjećati da životni prostor nije tako običan kao što izgleda. Ona površnost sa redom, planom, običnošću i uobičajenošću, trivijalnostima, ne funkcioniše. Ali ljudi države blagostanja nisu naviknuti prilagoditi se tom neuobičajenom, neočekivanom, opasnom, mističnom. Ljudi postaju nesigurni usred sigurnosti. Političari države blagostanja obećavaju mnogo dobrog. Ko obećava mnogo, taj dobije vlast. Ali država nikada ne obećava vjernost i niko nema garanciju da država neće umanjiti sva svoja davanja od idućeg mjeseca naprimjer. Ali niko nema pravo da se buni i svi se moraju ponašati primjerno jer inače taj može biti zaboravljen u dugačkim redovima pomoći od države.

6.5. KO ĆE KOME POMOĆI?

Ako svi imaju zahtjev da imaju to dobro, ko će onda imati obavezu da pomogne onima koji trebaju pomoć? Želja za uživanjem i odnosi na relaciji potrebe - želje ne doprinosi pravednoj raspodjeli, nego, naprotiv, dovodi do jedne vrste ratnog raspoloženja i stanja gdje se svi osjećaju pobjednicima. U takvoj situaciji niko ne može pobijediti, a mnogi će se osjećati gubitnicima.

U društvu blagostanja ljudi mogu stalno gubiti u sebi samima, biti neuspješni u ljubavi, na poslu i životu uopće, bez da se to gleda kao neki poseban poraz. Mnogi uživaju slušajući o tuđim nesrećama. Ljudi uživaju u tuđoj nesreći. U one uspješne se počinje sumnjati.

Ko dobiva, a ko gubi u državi blagostanja? U državi blagostanja jedni dobivaju, jedni gube. Neko moralno i kao persona raste i uzdiže se, a neko pada i gubi osjećaj za stvarnost.

U državi blagostanja "najbolje" prolaze razmažena djeca – mamine maze, odnosno ljudi bez inicijative, osobe što ne vole naprezanja i životne rezultate kao izraz ličnog rada. To su poslušne osobe koje misle malo ili ne misle uopće. To su osobe privržene majkama što zauzvrat dobiju njihovu poslušnost. Sve što im država majka kaže, oni ne mogu odbiti jer će je naljutiti pa i njih ona može tretirati kao neposlušnu i samostalnu djecu koja žele da u znak zahvalnosti napuste majku i otrgnu se njenoj kontroli. U takvom odnosu mnogi su hipnotisani u svojoj poslušnosti i odanosti da više ni sami ne znaju je li to njihovo prirodno ponašanje, uloga koju su sebi privremeno dodijelili, ili je to postala

realnost iz koje bi možda i da se iščupaju, ali je to već prekasno jer je njihova ovisnost postala prejaka.

Oni koji gube u državi blagostanja su oni tipovi individua koji su neupućeni, nekvalifikovani i nestručni, nemoćni, oni koji imaju teškoća da izraze svoje znanje i ideje, ali i oni što probaju biti angažovani i koji misle svojom glavom. Svi oni stoje sami. Često se ovakve osobe osjećaju boljim od svih onih drugih ili imaju osjećaj da su niko i ništa i da su tako beznačajni u svemu tome. Mnogi od ovih su životni umjetnici, oni su loše tretirani, ali je to gotovo nemoguće razumjeti kakvu harmoniju i životnu nadu oni dobijaju u procesu njihove loše obrade.

Sljedeća grupa za koje država blagostanja nije dobra su analfabete, dakle, oni nepismeni što čak nisu u stanju ni ispuniti šemu za pomoć u kancelariji za socijalni rad, zatim djeca, mladi, korisnici droge i alkohola, psihički bolesni i osobe sa posebnim potrebama. Država blagostanja nije dobra ni za one što su zahvalni na malo i čiji problemi nisu tako veliki. Njihovi problemi dolaze na zadnje mjesto u dugim redovima, njihovi problemi moraju čekati.

Oni što trebaju pomoć neizbježno dolaze u jednu zavisnu relaciju prema onima u državnom sektoru i onima što ne trebaju pomoć države. Oni što trebaju pomoć mogu biti izuzetno aktivni prema zaposlenima u državnom sektoru, ali su zato pasivni prema svemu ostalom. Oni zaposleni u državnom sektoru mogu biti aktivni prema onima što trebaju pomoć, ali nisu aktivni u svom vlastitom životu. Oni su sagorjeli. Za oba partnera je onda lakše moliti za svoje potrebe i želje, nego pokušati ih ispuniti lično. Oni su na određen način hipnotisani osjećajem da nemaju dovoljno snage da nešto sami urade nego stalno

moraju biti aktivni prema sistemu koji će im pomoći u njihovim teškoćama.

Ako neko i pokuša da uradi nešto na svoju ruku, da pronade posao mimo ustaljene procedure pisanja molbe, eventualno odlaženje na intervju i tako dalje, brzo će biti prozren u njegovim namjerama i vraćen na početak, na poštivanje procedure. Svi se moraju prilagoditi sistemu, a snage se troše na čekanje da se nešto riješi.

Sabina, izbjeglica iz Bosne u Bergenu, u Norveškoj, kaže: **”Svaki dan čekam da se desi nešto veliko za mene što će promijeniti tu moju situaciju, ali je moj problem što ja uopće ne znam šta je to što treba da se desi i zbog čega i kako, jer ja nisam ništa preduzela da bi se to nešto moglo desiti. Sva moja aktivnost je u čekanju. A šta će proći kada je vrijeme stalo i ne razlikujem doba dana, dane, mjeseci, pa čak ni godine. Zar je već osam godina otkako sam ovdje, a ništa se nije pomaklo?** Sabina je hipnotizirana državnom moći tako da ona ima samo toliko energije da ispunjava molbe za dodjelu socijalne pomoći. To stvara frustraciju i destruktivno osjećanje.

Oni zaposleni u državnom sektoru, sagorjeli u konstantnoj vatri između države i onih što traže pomoć, postaju također aktivni u svojim zahtjevima da država poveća svoju moć, da država raste, kako bi se i oni osjećali u njoj sigurnim kada na njih dođe red da stoje u dugim redovima mnogih institucija i kancelarija. I oni što imaju vlast i moć mogu biti hipnotizirani državnom moći tako da i njihove aktivnosti idu u tom pravcu da oni traže više pomoći umjesto da pomognu sami sebi. Zato mnogi od njih ne ispunjavaju svoje osnovne obaveze kao davaoci usluga, ne pomažu onima što trebaju pomoć, jer su i oni sami ”u gužvi”, zauzeti svojim ličnim problemima.

Mnogi od onih što trebaju državu blagostanja trebaju je kao majku, oca ili dobrog prijatelja, kao podršku. Sa podrškom samo u novcu životni problemi mogu biti samo veći i veći, jer novac ne daje novi pravac u životu što je krenuo pogrešnim putem, nego samo baca individue još više u taj pogrešan pravac.

Državni sektor u državi blagostanja je najvažnije radno mjesto, naročito za žene. Procentualno 85% zaposlenih u zdravstvenom i socijalnom sektoru Norveške su žene. Glavni nosioci ideologije države blagostanja su medicinske sestre, socijalni radnici, terapeuti različite vrste. Ženine vrijednosti su odlučujuće. Zvati državu blagostanja društvom majke nije greška niti neka teorijska fraza, nego je to činjenica. Žene u zdravstvenom i socijalnom sektoru vladaju norveškim svakodnevnim životom. Kada trebamo pomoć, moramo tu pomoć tražiti od jednog manje ili više nevidljivog državnog matrijarhata.

”Kada pogledamo sam pojam matrijarhat, vidjet ćemo da to nije pojam što se zasniva na egzistirajućim društvima, nego na određenim idealima. Matrijarhat je društvo vladavine žena. To je sistem zasnovan na odnosu majke prema djetetu. Znamo da je dijete bespomoćno bez majke i njene njege i ljubavi, da dijete ne može preživjeti i bez majkine pomoći. Ženino osjećanje, senzualnost i seksualnost su važni mehanizmi vladanja.”²⁷

Zadovoljenje potreba i njega su izrazi vladanja u stvarnosti matrijarhata. Majka ne vlada sa distance naređenjima i porukama, nego to čini blizinom, osjećanjima i psihičkom povezanošću. Majčina potreba je davati.

²⁷ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 143.

Majka sjetuje i ruži. Djeca su često u majčinoj alijansi i majka zauzvrat dobija vječnu ljubav, zahvalnost i pomoć.

Kada se matrijarhat gleda u društvenim okvirima, to je onda društvo gdje svi žive zajedno u zajedništvu i senzualnosti, simpatijama i razumijevanju. Vlast matrijarhata je nevidljiva i zamagljena. Matrijarhalni sistem je sistem sigurnosti i mira, to je raj ovoga svijeta. U raju ima mjesta samo za majke, otac je nepoznat i irelevantan. Muškarci su periferni, slabi i beznačajni.

Izvršiti pobunu u takvom sistemu je komplikovano. Kako može neko izvršiti pobunu protiv nekoga ko ga njeguje, zadovoljava mu potrebe? Pobuna može voditi tome da pobunjenik izgubi njegu i bliskost osobe što ga njeguje i pazi. **”Koga je moliti, nije ga kuditi”**. Vlast žene može simbolizirati polubudno dijete što leži u majčinom naručju i doji. Dijete je sito, obučeno, toplo mu je i spava mu se. Odnos između individua u matrijarhatu je blizak, pun osjećaja, u njemu dominiraju detalji, objektivna stvarnost slabi, a subjektivnost dolazi do izražaja. To su osjećaji što se broje.

Koncentracija oko potreba, želja i nedostataka je dokaz da je država blagostanja matrijarhat u svojoj osnovi.

Država blagostanja je država majka male djece. Dobra majka je model za državu blagostanja. Kao takvu svi je poznaju kao ljubaznu, dobru, nježnu, toplu, harmoničnu, sretnu i svijetlu. Majka želi da su djeca stalno u njenoj blizini i ona je nervozna kada djeca idu dalje od nje na svoju ruku. Majka kontroliše sve, drži oči na svemu kako djeca ne bi dobila nešto što je samo njihovo lično. Ona se miješa u mišljenja i osjećanja. Majka država počinje da jede umjesto svoje djece, žvaće za njih i na kraju proguta i nas sve.

Negativna strana društva matrijarhata je da se ne stavlja težište na individualizam, niti individualni razvoj ličnosti i personalne zrelosti. U matrijarhatu nedostaje ono što se može naći u patrijarhalnom društvu, a to je odgoj, poštovanje, umjerenost, samoinicijativa, hrabrost.

Ljubaznost majke (države) također može biti problem. Naime, njena ljubaznost uzima od djece vitalnost jer uz takvu majku nema potrebe naprezati se, imati inicijativu, postaviti sebi cilj jer majka sve odradi. Ovakva ljubazna, ali ne i dobra majka stvara zavisnu i životno nesposobnu, ali poslušnu djecu, koja kasnije lahko postaju ljudi mase.

Ljudi mase koji stalno traže maksimiranje svojih dobara i koji baziraju svoj život na relaciji potreba, želja, nedostataka, trebaju beskonačno puno majki i niko nije posebno sretan sa očevima. Ako neko pokuša razviti očeve relacije ponovo u smislu pružanja zaštite onih najslabijih, bilo sa distance, bilo u sredini borbe za vlast (moć), život njemu i tome što on želi pomoći, a i drugima, može biti samo teži i teži.

Ženama odgovara više da pomažu u državi blagostanja, da organiziraju redove i drže ih pod kontrolom. Misli se da žene lakše razumiju i saosjećaju. To znači da one gledaju na druge kao žrtve, bespomoćne i da je teško snaći se u životu. Žene vide opasnost i razlog za zabrinutost svuda naokolo.

Pored toga, žene su pažljivije. Ali to ne znači da žene ne mogu i pogriješiti u obradi svojih klijenata, ne nalazeći pravo rješenje za njih ili misleći da je njihova situacija beznadežan slučaj za koji nema pomoći ili ne zavređuje da se pronade pomoć i rješenje.

Uloga pomoći i uloga žene u državi blagostanja ima za rezultat osjećanje potpune nemoći kod onih što trebaju

pomoć i njihovo povećanje zavisnosti od države. Stalno postoji jedna simbioza između onih što pružaju pomoć i onih što je trebaju. Oni što pružaju pomoć imaju potrebu davanja pomoći i iskazivanja strogosti prema onima što trebaju pomoć.

6.6. ULOGA SPOLOVA

Razvoj između spolova u norveškom društvu išao je u jednom pravcu. To je pravac jednakosti među spolovima. Muškarac i žena rade iste poslove i na poslu i kući. Na različitost spolova kao nešto prirodno i biološko i rođenjem dato gleda se negativno, ali se gleda kao na nešto pozitivno ako to muškarci i žene mogu odabrati lično. Dakle, prirodni spol stvara probleme. Mnogi imaju komplikovan život iz razloga seksualnih problema, zabranjenih želja, problema da se dobiju djeca prirodnim putem, sve je veći broj transvezita, lezbejki, homoseksualaca. U posljednje vrijeme su veliki redovi na plastičnim hirurgijama gdje muškarci postaju žene, a žene postaju muškarci jer su to oni željeli. I to je sasvim nešto normalno, prirodno. Kritičari ovakvog načina promjene "božijeg davanja" smatraju se primitivnim i zaostalim isto kao i zastupnici negativnog izražavanja mišljenja o homoseksualcima.

Jedna osoba može odgovarati dobro ili loše za svoju spolnu ulogu. Norveško društvo se dugo razvijalo u pravcu potpune jednakosti spolova. Što će reći da i muškarci i žene imaju ista prava i obaveze i da izvršavaju iste zadatke u društvu. Ova vrsta jednakosti je kvantitativna i može se uvijek prebrojavanjem mjeriti koliko dugo se otišlo u jednakosti. Moderna jednakost tiče se uvijek spolova i spolnog identiteta, dakle, identiteta mase. To znači da to nije jedna konkretna žena koja će se upoređivati sa muškarcem, to su žene kao grupa što će se upoređivati sa grupom muškaraca.

Jednakost je nezavisna od ljudskih personalnih kvaliteta kao što su moral, angažman, ljubav, sposobnost za

komunikaciju. Jednakost se ne mjeri na unutrašnjem personalnom planu i međuljudskom planu, niti duhovnom planu, nego na socijalnom, ekonomskom i političkom planu.

U stvarnosti je dobijena jedna nova zajednička uloga i za muškarce i za žene, a to je koncentracija za karijerom, plaćom i socijalnom pozicijom. Muškarac i žena imaju iste životne mustre. Žene žive kao i muškarci u jednoj relaciji potreba, želja i nedostataka, blagoslovljene zvaničnom retorikom.

Ohrabrujuća je činjenica, međutim, da žene u Norveškoj troše milione kruna godišnje na kozmetiku i odjeću. Žene pokazuju rado svoju ženstvenost, svoju prirodnost. Mini suknje su ponovo u modi kao nikada prije.

”Ako se oslobodimo spolne uloge, nećemo se osloboditi identiteta mase. Mi nastavljamo sa našim socijalnim ulogama. Norvežani nastavljaju da vole ili ne vole Šveđane, muslimane, Afrikance. U odnosu na njihove pozitivne ili negativne presude, oni biraju i aktiviraju se.”²⁸ Uloge postaju maske i priprema za vlast (moć). Identitet mase ne sadrži personalne osobine. U društvu bez spolnih uloga ljudi su izjednačeni kao ljudi mase. Ljudi mase misle da oni mogu biti bilo ko i bilo šta. Životni moto su aktivnosti i neobavezno zajedništvo. Sve je igra bez granica, nema ograničenja, nema karaktera, nema suštine stvari.

Uloga žene prije je bila da je ona na okupu sa svojom djecom i svojim mužem koji je dječiji i nacionalni zaštitnik. Međuljudske relacije sadržavale su uzajamnost,

---

²⁸ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 154.

obaveze, ponašanje i ljubav. Međutim, nova uloga žene što insistira na socijalnoj karijeri, samostalnosti, relaciji potreba, želja i nedostataka određuje slabu povezanost za moralne norme. Karijera postaje najvažnija. Kada uloga žene nestane, onda je i uloga muškarca prazna. Koga će on sada štiti kada niko nije kod kuće? Današnje nove uloge spolova doprinijele su zaboravljanju moralnih obaveza.

U državi blagostanja i matrijarhatu zaboravljeno je na oslobađanje žene. Kada se govori o jednakosti, to se svodi na jednakost osoba i personalnu slobodu. Uloge spolova izmislili su sociolozi. Pitanje o ulozi spolova nije zavisno od individualne sposobnosti za sređivanje socijalnog i moralnog haosa na svoju ruku.

Matrijarhat daje slobodu da budemo slični, slobodu da se ne razvijamo lično niti da izražavamo svoju personu, niti da radimo ništa drugo nego da razvijamo nove relacije potreba, želja i nedostataka i tako uživamo u životu.

Feminističke ideje i pokreti uvijek su stvarali specijalnu klimu u društvu. Tu su svi prvo majke. Ali neki ne žele imati samo jednu majku, neki žele imati više majki. Majke žele imati djecu, a mnoge majke žele imati mnogo djece. Imati potrebu za više majki znači biti sve više i više zavisan, to znači trebati sve više i više pomoći. S druge strane, majka (država) želi da dadne što više njege i na taj način da se miješa u život svoje djece, da ih odgaja i korigira njihova ponašanja. Njega postaje jedna priprema za matrijarhalnu vlast. Majka (država) postaje idealnom osobom, jedan model i za žene i za muškarce.

Feministička ideja jednakosti i socijalističke muške ideje imaju za rezultat jednu potpuno novu kuću. To čini društvo ogromnim pokretom neženja gdje individue

operišu u odnosu proizvodnje za punu mašinu sa minimalnim kućnim obavezama u privatnom. Potrebe su materijalne i to se tiče efektivnih načina za dobijanje hrane, pića, čiste odjeće i čiste kuće. Vrsta karijere je individualno orijentisana. U takvom društvu svi dobijaju ulogu odrasle osobe, nezavisnog muškarca što ne poznaje slabost ni prijetnju. "Pravi muškarci" nisu opterećeni sa čistoćom kuće, bliskim druženjem, nježnošću i ljubavlju, njegovom i slabošću – oni su samo za seks, trijumf, pobjede, vlast (moć), status i prestiž.

Na političkom planu je nesaglasnost između onih koji trebaju pomoć i onih što ne trebaju pomoć. Oni što trebaju pomoć žele više njege, oni što ne trebaju pomoć nikada nisu spremni da pruže njegu.

U razumijevanju društva postoji jedna protivrječnost između individualne karijere i značenja one njege na koju mnogi političari polažu veliku pažnju. Rezultat je želja da niko nema potrebu za davanje njege u privatnom životu više nego što je to neophodno i želja da svi dobiju to što trebaju kroz javne državne institucije. Niko, međutim, ne postavlja pitanje: kako ljudi koji nisu naučeni davati njegu svojim najbližim ili izvršavati određene obaveze iz djetinjstva, kako mogu pružati dobru njegu nepoznatim osobama?

Jedna osoba koja će ići na posao da bi pružila pomoć drugima, ne može se smatrati specijalno darovitom prema drugima bez da stvori i unutrašnje i međuljudske probleme. Slika o samom sebi i dobre intencije u suprotnosti su sa realnim nedostatkom relacija prema drugima. I suprotno: jedan/jedna koji/a ima sliku o samom sebe kao o nekome ko treba pomoć, ali i o nekome ko mora dati drugima pomoć i njegu ne može sadržavati potrebnu radnu energiju. To se tiče efektivnosti, konkurencije i borbe.

Ovakve slike stvaraju sukob i jake protivrječnosti u običnim životima i odnosu prema drugima. Nije onda čudo da se dešava kolizija u jeziku, razmišljanju i regulaciji odnosa. Nije onda čudo da mnogi trebaju psihijatrijsku pomoć.

6.7. KUĆA KAO SIMBOL

Ideja o društvu kao kući, kao što je spomenuto, došla je iz različitih političkih orijentacija: komunizma, socijalizma, nacizma, fašizma, ali također i iz pokreta žena. Bez obzira ko stoji u pozadini, činjenica je da ne razumije centralno značenje kuće u društvu. Kuća i kućne vrijednosti možda su bili nešto prirodno tako da je čovjek postao slijep za nju vremenom. Možda su mnoge kuće funkcionisale loše. U svakom slučaju, ideja države blagostanja povezana je sa idejom dobre kuće.

Šta je kuća? Kao simbol, u odnosu na opasnosti društva, kuća je mjesto sigurnosti i sreće. **Idealna kuća** liči na već poznate slike iz filmova i TV u kojoj čista i lijepa djeca pužu unaokolo. Sobe odišu mirom, a oni odrasli su kao "dobri" svuda unaokolo. Sve odiše srećom, ljubavlju, nježnošću i zadovoljstvom. Sve forme za aktivnosti su usklađene u vječitoj harmoniji što je prisutna na svakom mjestu. Roditelji su manje ili više blagi, kritika je nezamisliva, sva djeca imaju sretno djetinjstvo.

Kuće su u Norveškoj postale kao crkve ili još bolje rečeno bastioni, tvrđave, gdje je strogo povučena granica između kuće i vanjskog društva. Povučena je granica između onog privatnog i socijalnog. Kuća je bila simbol onog privatnog. Privatni život i privatni mir bili su sveti pojam. Ali takvo poimanje i razumijevanje kuće je bilo samo ideal jer niko nije uspio realizirati potpuno simbolično značenje tog pojma.

Stvarna norveška kuća je nešto sasvim drugo nego ideal. U prošlosti kuća nije imala samo mjesto za one zdrave, već i za one bolesne, tek rođene, one što su

na samrti, za sve. Rađalo se i umiralo u kući. I živjelo, djeca, neoženjeni, stari, svi su bili kući.

Većina kuća bila je tijesna. U tijesnim kućama teško je nešto sakriti, a ništa se nije ni krilo, od seksualnog života do traumatskih svakodnevnih proživljavanja. Svi su znali sve o svima. Kuća iz starih dana bila je jedno vruće i sigurno mjesto, ali je imala mjesta za sukobljavanja i konfrontacije. Strah od Boga i strah od seksa bili su prisutni. Kuća iz starih dana bila je mjesto gdje su se susretali rođaci bez najave. U kući se susretalo, trgovalo, planiralo, radovalo.

Moderna norveška kuća je potpuno drugačije građe od one iz prošlosti. Duhovno zajedništvo je oslabljeno. Ono personalno i ono međuljudsko je ustupilo mjesto onom što ima masovnu vrijednost. Autoritet oca više ne postoji, a autoritet majke nije još toliko jak. Samohrane majke nisu članovi velikih familija, one žive same. Prostorne tjeskobe nema, ali ima duhovna praznina i duševna tjeskoba. Samoća je velika.

Kućni poslovi se u glavnom obavljaju mašinama i često je to pod kontrolom žene. Odjeća je čista svaki dan, ali ne i ispeglana (u Norveškoj nije običaj da se peglaju košulje, majice, džemper, niti da se mažu i čiste cipele), jede se obilno, sobe su brojne. Članovi familije su aktivni izvan kuće, radni dan je dug, duži kod muškaraca nego kod žena. Djeca su u obdaništu, mnoge su sportske aktivnosti, kao u bivšem DDR-u (Njemačkoj demokratskoj republici - Deutsche Democraticzhe Republic). Svako živi svoj socijalni život od djetinjstva. Svi imaju svoje sobe, svoje TV, CD, PC. Svako živi u svom svijetu. Rođaci se viđaju rijetko, prijatelji se sretnu slučajno u velikim trgovačkim centrima pod krovom zaštićeni od dugotrajnih kiša i šestomjesečnog zimskog mraka.

U modernoj norveškoj kući su relacije vlasti nedjeljive. Mnogim roditeljima djeca naređuju. Sila je zabranjena i kažnjiva. Niko od odraslih nema snage u svojim ulogama. Djeca imaju tu privilegiju da ne učestvuju u kućnim poslovima. To ih čini zavisnim i bespomoćnim. Sa malo kontakta djece sa roditeljima djeca dobijaju malo savjeta, vaspitanja, odgoja. Mnoge moderne kuće pate od problema nevidljive, ali pogrešne komande. Ipak, većina nesreća upravo se dešava u modernim kućama gdje se dešavaju verbalni, fizički i psihički nasrtaji na ličnosti.

Na društvenom planu autoritativni roditelji su zamijenjeni nepersonalnim birokratima. Dobra ili zla majka zamijenjena je dobrom ili lošom medicinskom sestrom ili socijalnom radnicom. Bitka za vlast (moć) je izgubljena i za one što su u sistemu i za one što su pali izvan sistema. Mentalni kaos je svuda unaokolo. Sada se otkriva to da se dobro funkcionirajuća privatna kuća ne može prenijeti na društvo. Društvo ne može preuzeti ono privatno. Ako je društvo naša privatna kuća, mi ipak ne možemo biti privatne persone. Stvarna njega pripada privatnoj sferi.

Društvo nam ne može dati specijalna pravila za obradu onih nepoznatih, svi će se obrađivati slično. "Hej ti" ("Hei du"), svi su prijatelji i poznanici i niko nema potrebe za respekt. Oni nepoznati postaju jedan oblak u životu što iznenada može pokazati svoju vlast (moć).

Ono pozitivno što je djelovalo u kući starog društva - toplina, blizina, zajedništvo, to se ne može naći u modernoj kući ili državi blagostanja. Dublje ljudske relacije su izgubljene. Svi personalni, vjerski, duhovni događaji i dublje komunikacije mogu se samo pronaći u bliskim i ljubavnim i prijateljskim relacijama.

To znači da je izgubljeno to što može sačinjavati jednu kuću, odnosno one uzajamne i obavezujuće relacije. Ove relacije se nikada ne mogu formirati u državi blagostanja. Zbog toga što je ljudski odnos u državi blagostanja jednostran, bez obaveza, mi smo samo obavezni prema šefu na poslu i kolegama. Zakon i pravila nisu interesantni u odnosu prema ljudima kao klijentima. Ideja o društvenoj kući pokazala se kao čisto tvrdoglava pretpostavka. Što znači da mi dobijamo ugodan život, prijatan život ako nemamo potrebu za pomoć. Ali život se mijenja brzo i čovjek iznenada i ne svojom voljom dođe u situaciju da mu je potrebna pomoć.

Glupost je da se nije obraćala pažnja na povezanosti što stvaraju kuću: to je povezanost personalnih relacija, međuljudske relacije, porodične osnovne povezanosti, krvne veze, ljubavne veze, prijateljske veze. Sve ovo je građeno na biološkoj jednakosti, zajedničkoj historiji i sjećanju, zajedničkom mentalitetu, osjećanju, blizini.

U takvoj familijarnoj stvarnosti ljudi poznaju jedni druge. Stvarno poznavanje između ljudi zahtijeva blizinu i iskustvo u jednom dugom periodu. To daje jedno znanje što se ne može nadoknaditi sa nečim drugim. To su relacije u kojima je moguća parola jedan za sve, svi za jednog, kojoj prethodi vjernost do smrti.

Ove povezanosti i ove veze stvaraju osnov na egzistencijalnom planu. Kada se pojedinac prilagodi svom ličnom životnom okruženju, onda je moguće dobiti odgovor. Ovdje u ovim povezanostima individue pronalaze kontinuitet svog vlastitog života i dobivaju jedan odnos za svoju ličnu historiju i možda svoj način mišljenja. Od krvne povezanosti i stare kuće proizilaze prirodni zakoni, moral, pravila, obaveze i uzajamnost. Sve to nije bilo teško

razumjeti, niti je bilo teško ostvariti uvid u sve te relacije i odnose. Jedino je bilo teško pobuniti se protiv svih tih pravila i zakona. Kazna za takvo nešto bila je isključenje iz familije odnosno porodice.

Familijarni i porodični mentalitet više ne postoji bez obzira što mnogi sanjaju o dobrim, vjernim prijateljima, vječnoj ljubavi i porodičnoj harmoniji. Mentalitet konkurencije niti može stvoriti dobru porodicu, niti dobro prijateljstvo, niti dobar ljubavni odnos.

”Planeri društva ne mogu da shvate da se društvo ne može organizovati na kućnim povezanostima. Društvo nikada ne može biti kuća.”²⁹

Moderna društva danas su organizovana na osnovama nepoznatih zakona. Nepoznati su, međutim, skroz nešto drugo nego prijatelji. Relacije sa nepoznatim su opterećene sa onim nepersonalnim, borbom za vlast, socijalna dobra. Tu se razmjenjuju robe i usluge, tu se trguje, kupuje, prodaje, vara i krade. Srdačnost će nas u svemu tome zaštititi od potencijalnih neprijatelja. Nepoznate relacije se brzo mijenjaju i mogu sadržavati sve živo i one su opterećene kvantitetom, a ne kvalitetom.

Slika čovjeka pravljen je na osnovu izolovanog radnika koji radi čitav dan i koji je plaćen za to. Vrijednost tog čovjeka je novac, što više novaca. Što više radnici dobiju novca to ga još više trebaju. **Sve se odvija na relaciji pidžama - radno odijelo.**

Država blagostanja zato ne razumije šta je čovjek. Čovjek nije životinja, nije dobri, nisu to ni ljudi mase niti individue. To nije ni osamljeni, mladi i izolirani

---

²⁹ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 171.

neženja, željan konkurencije, niti majka koja njeguje, ali što i sama treba zaštitu u svemu tome. Čovjek nije ni potpuno slobodna i nezavisna ličnost. To je kombinacija svega ovoga spomenutog. Čovjek ili ljudi to je persona koja ima ličnost, duhovnost, slobodu što stvara. Persona može stajati sama, ali može stajati i u odnosu prema drugima, ali se najbolje snalazi sama lično sa svojim sposobnostima i svojim znanjem. U konfrontacijama i komunikacijama sa onim drugima oko sebe, voljena i borbena, i persona što stvara, a ne razara.

Kada neko sretno personu, ne znači da je sreo nekoga ko je skup više drugih što čine jedno zajedništvo, ne, nego persone imaju one druge u svom zajedništvu sa samim sobom, imaju one nevidljive druge u sebi. Persone su lično jedna kuća i za druge samo ako taj drugi ili druga su persone u sebi samima, u svom tijelu i u svom pogledu. Persone imaju kuću u sebi samima, zajedno sa tijelom i dušom. Persone su na raspolaganju onim drugima i u dobru i u zlu, one su odane, lojalne i vječne.

Država blagostanja nema šta drugo ponuditi nego slobodno vrijeme, komfor, novac i nepoznate relacije. Zato je država blagostanja dobra za ljude mase, odnosno potencijalne klijente, a svi ostali mogu se smatrati isključenim iz društva, proglasiti sami sebe odgovornim za svoju sudbinu bez i jednog poena za starosnu penziju.

Primjetno je da žene brane državu blagostanja sa pojmom ženske vrijednosti. Država blagostanja je građena za podcijenjene kućne poslove što su otjerale žene u život proizvodnje i poslovne karijere i vjeru o bogatstvu za sve na osnovu nepoznatih relacija i relacija novca.

Zanimljivo je da su lijevo orijentisani političari

pozitivno orijentisani prema državi blagostanja, zato što država blagostanja slabi kućnu vlast i personalnu slobodu. Ako se kuća otvori za državnu vlast, onda obični ljudi gube najvažniju bazu vlasti (moći) i također svoju slobodu i lični respekt. **Vjera u državu blagostanja je tradicija lijeve strane u politici.**

U realnosti, država blagostanja stoji protiv ženskih vrijednosti i personalnih vrijednosti. Ako niko ne treba nas kao persone, mi onda nemamo nikoga. Žene države blagostanja, kao i muškarci mogu živjeti u personalnim vrijednostima svoje porodice, familije, svog radnog mjesta, komšiluka. Vani u društvu žene su stranci zajedno sa drugim strancima. U društvu blagostanja novac, vlast (moć) i status su najviše vrijednosti, a ne personalna sloboda, ljubav, prijateljstvo.

6.8. DEMOKRATIJA KAO UNUTRAŠNJE UVJERENJE

”U narodskim društvima misliti lično, misliti drugačije nego što misle ljudi mase ili kritikovati znači veliku negativnost, a često i opasnost. Kritičari su odmah osumnjičeni i gurnuti u stranu, blago rečeno. I samo oni najopasniji čine pobunu protiv sistema.”³⁰

Mnogi od ovih problema što su ovdje naznačeni tiču se demokratije i razumijevanja o tome šta je demokratija. Sama riječ zrači nešto pozitivno i tiče se većine i vladavine većine nad manjinom prateći takozvane demokratske norme i pravila. Kada se tiče socijaldemokratije, mnogi polaze od činjenice da je demokratija jedna realnost jer je to ideal većine. Mnogi u Norveškoj su mišljenja da većina vlada manjinom, poštujući demokratska pravila u jednoj harmoničnoj atmosferi i uz poštovanje prava i istine.

”Ali norveška realnost pokazuje da ona nije zasnovana na demokratskim procesima, nego više socijalnim kao jednoj vrijednosti samoj za sebe.”³¹

Norveško društvo je opterećeno sa onim narodskim (folkelighet). Biti narodski u norveškom smislu riječi znači biti jednostavan, popularan, prihvatljiv, prost, razumljiv. Biti narodski u norveškom poimanju znači kratko i jasno - biti kao i svi oni drugi. Biti čovjek mase znači nešto pozitivno jer masovnost je pretpostavka demokratije, a to u Norveškoj ima tradiciju u komunističkom i socijalističkom, dakle, jednom masovnom vjerovanju.

”Međutim, vjerovati da ”narodsko društvo” daje demokratiju je pogrešno vjerovanje. Ono centralno

³⁰ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 186.

³¹ Isto, str. 178

u demokratije ima malo veze sa onim narodskim. Društvo "narodnjaka" može biti sastavljeno od mase malih tirana. Ljudi koji su narodni također mogu biti halapljivi, pohlepni, željeti ono što i drugi imaju, biti nestabilni, povučeni za maticom i biti opterećeni Jante zakonom. Znači, da nemaju svoje mišljenje, nego prepuštaju drugima da odlučuju u njihovo ime."³²

To je preduslov reprezentovane demokratije, koja odgovara pojmu "dirigovano samoupravljanje" što ga pamtimo kao narodno društvo sa ljudskim likom, s tim što je "dirigovano samoupravljanje" bilo demokratskije jer je bilo sa "ljudskim likom". Podsjetimo se samo da je to bilo vrijeme kada su na univerzitetima i bolnicama, zajedno sa profesorima i doktorima, odlučivale čistačice, prema kojima imam puni respekt.

U oba slučaja put do volje većine je dug i na kraju se on pretvara u jedan mit i jednu mitsku i idealističku i nerealnu pretpostavku o društvu, njegovom uređenju, pa i samim ljudima što žive u njemu. One slabije grupe su instrument za vladanje onim jačim, ali broičano slabijim grupama. Kada mnogi počinju vladati, onda je puno sastanaka i sistem počinje biti skuplji i skuplji. U stvarnosti procesi ovakve demokratizacije dovode do povećanja vlasti (moći) onih zaposlenih u odnosu prema onima koji trebaju pomoć.

Oni zaposleni dobivaju više vlasti (moći) na račun onih koji trebaju njihovu pomoć. Šutnja i jednih i drugih je alarmantna. Oni prvi se sigurno boje za svoje "karijere", a oni drugi su u strahu da ne izgube i ono što u stvari nemaju izgubiti. U takvoj šutnji dolazi do povećanja vlasti (moći) države blagostanja i njene ideologije. Što

---

³² Isto, str. 178.

više ratnih žarišta i ljudi bez krova nad glavom, što više izbjeglica/prognanika, to je država blagostanja jača, a njena ideologija "prihvatljivija". **Ko usred rata ne želi mir, malo tople vode da se istušira, nešto toplo da pojede i zube da opere svojom četkicom?**

Demokratija funkcionoše kao jedno osjećanje. Lično osjećanje onih sa dna državne hijerarhije je važnije nego osjećanje onih što sistem ima obavezu da opslužuje i onih prava i dobara što trebaju da se stvore. Osjećanje se pretpostavlja stvarnosti i razvoju.

Biti demokrata u današnjem društvu znači da se nekompetetni smatraju kompetentnim. Oni "kompetentni" su određeni za jedan glup sistem, a oni nekompetentni opterećeni su mukama stvarnosti. Nije dobro reći šta je najgore za mentalno zdravlje. Možda se sve to može izraziti jednom rečenicom: Što čovjek ima gore, to manje ima šta reći. Ali je činjenica da demokratija ne egzistira u državi blagostanja. Na stvarnu demokratiju se mora još pričekati.

Možemo li se nadati boljem životu?

Država blagostanja se može posmatrati u najboljem slučaju kao socijalni i politički eksperiment u kojoj su svi pokusni kunići. Država blagostanja se miješa u sve i o svemu odlučuje, poput oblaka nad našim životima. Jedno važno pitanje se nameće: je li moguće u državi blagostanja djelovati etički i slobodno i djelovati na ostvarenju boljeg života?

U susretu sa sistemom ljudi gube svoju slobodu. Čak i oni što rade u sistemu postaju samo nosioci određenih uloga u koje su uhvaćeni i pate u rutinama, pravilima, šefovim očekivanjima i očekivanjima njihovih kolega.

Za posljedicu imamo da oni zaposleni u državnom sektoru dobijaju jedan nepersonalni život, oni su deprimirani, frustrirani, razočarani i bez nade i radosti. Mnogi zaposleni u takvim državnim aparatima osjećaju se frustriranim i "sagorjelim", ne osjećaju se lično moćnim, a njihova stvarnost nije stvarna i realno moćna. Njihova moć je "stvarna" samo zahvaljujući privremenoj i nestvarnoj nemoći onih drugih. Stvorena je situacija da nema radosti niti životnog kvaliteta niti onog dobrog života – rahatluka, niti za one zaposlene u državnom sektoru niti za njihove klijente. Stvorena situacija ne stvara personalni moral. Nakon izvjesnog vremena i oni zaposleni u državnom sektoru postaju ovisni i trebaju pomoć.

Država blagostanja ne može zamijeniti porodicu i familiju. Država blagostanja ne može nikada biti zemlja sretnih ljudi, bez obzira kako se razvijala.

Bez obzira na sve, čovjek mora razvijati humani način razmišljanja, što svakako nije lahko.

7.

ŠTA DA SE RADI?

TO JE MORALNI IZBOR.
IZBOR IZMEĐU LAŽI I POŠTENJA,
UZDIZANJA I STAGNACIJE

Vrlo je teško razmišljati i djelovati kritički u državi blagostanja, jer je socijaldemokratija slijepa i gluha za sva druga razmišljanja osim svoja. Onda nije ni čudo da se dešava malo novog razmišljanja. Najteže za sve ljude je promijeniti same sebe i svoj život i početi misliti drugačije.

One stare vrijednosti iz društva patrijarhata se mogu uzeti i revitalizirati. To je moralni karakter, lična disciplina, obaveze, stalni rad i poštovanje porodice i familije. Matrijarhat sa zadovoljstvima, željama i osjećanjima se mora zamijeniti sa obavezujućim moralom. Društvo mora potcrtati etički angažman, duhovne vrijednosti, slobodu, ljubav, uzajamnost u komunikacijama.

Individue moraju dobiti i imati uvijek glavnu ulogu u društvenom razvoju. Moral mora zamijeniti moralizam i isprazno moralisanje. Moral nije znanje niti umjetnost, moral je uvijek nešto personalno i duhovno. Etičke refleksije i duhovni rad su obavezni za sve. Tako se razvijaju dobre strane života na račun onih loših. Moral je imati odgovornost, moral je nešto više nego ono naše "ja" pa "ja".

Kompetentne ličnosti, inteligentne ličnosti, borbene ličnosti su ključ razvoja. Neko je pametan za neku oblast, neko za neku drugu oblast. Uvažavanje te činjenice je veoma važno. Dati svima ljudima mogućnost da se razvijaju kao persone, razvijaju jedan slobodan duh, jedno slobodno mišljenje. Ne bez potcjenjivanja mora se drugačije misliti i o radu. Rad i ljubav su izvori života, kaže Sigmund Frojd (Zygmunt Freud). **"Društvo bez rada gdje su svi ili oni što dijele pomoć ili oni što primaju pomoć je jedan neprijatni koncentracioni logor gdje su sva mišljenja izbrisana, a svaka nada izgubljena."**³³

---

³³ Nina Karin Monsen. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000, str. 211.

Život sa puno njege od nepoznatih nije dobar život. Dobar ljudski život mora biti ispunjen lahkoćom i teškoćom, lijepim i ružnim danima. Životni kvalitet nije jednodimenzionalan i komforan život. Persone trebaju svoju ličnu teritoriju, prostor za patnju istovremeno kada trebaju i odnos sa drugima. Bez toga nema iskustva i osnove za angažman i izražavanje kao unikatne persone. Kada ljudi rade sa samima sobom na etičkom planu, onda oni mogu transformisati socijalne dobrote u dobar život.

Dobar život su ljudi što stoje jedni prema drugima u blizini i gdje jedni drugima daju realnu njegu i pružaju uzajamnost. Dobar život se gradi iznutra, od ličnih istinskih misli, pravih osjećanja i pravih vrijednosti.

Humano društvo je društvo bazirano na određenim vrijednostima i dobrom moralu. Takvo društvo pretpostavlja instikt u onom ljudskom i iskustvo na životnim problemima. Takav instikt nemaju političari niti državni sociolozi. Taj instikt mora dolaziti od običnih moralnih ljudi, ali i od humanista, filozofa, umjetnika. Za ovo ne postoji neka vrsta škole ili studija. To daje samo život, ako ga neko živi stvarno.

7.1. IDENTITET I LIČNOST

Mi često pričamo o spolnom identitetu, nacionalnom identitetu, klasnom identitetu itd. Razvijati spolni identitet znači prilagoditi se normama koje se tiču ličnog spola. Spolni identitet može značiti gubitak ličnosti i brisanje ličnog identiteta. Nacionalni identitet je aktuelan kada je nacija u ratu naprimjer. Rasni identitet je aktuelan kada se jedna grupa ponižava, oslobađa tog poniženja ili se sprema na ponižavanje druge grupe. Svi ovi identiteti pokazuju masovnu pripadnost. Masovna pripadnost je zaštita, članstvo, jedna alijansa. Ali identitet na masovnom planu znači uvijek prijetnju za personu i ličnost. **”Nema nekog drugog JA na svijetu. Svi smo mi unikati i ne možemo se zamijeniti sa drugima. Drugi mogu biti veći ili manji, bolji ili gori, ali nema drugog JA na svijetu. Jedna čitava vječnost iz prošlosti je došla sa mnom i ta vječnost ide iz mene u budućnost. Nema drugog JA.”**³⁴

Nije registrovan slučaj da je jedan Bosanac u Norveškoj promijenio ime, mada je zabilježeno ”ponuda” za takvo nešto. Međutim, ilustrativan je primjer Josefa Muhammeda Abdija iz Somalije, koji je nakon 14 godina boravka u Norevškoj promijenio ime u Josef Bergen (Bergen je inače drugi po veličini grad u Norveškoj). ”Bergen Josef sada voli 17. maj – Dan norveške državnosti, slavi Božić sa porodicom, nakon 14 godina čekanja dobio je posao u općini Os (gdje je Partija budućnosti Norveške /Fremskrits partiet/ na vlasti koja ima negativan stav prema strancima) i smatra da je na taj način integrisan u norveško društvo, a norveška država blagostanja to smatra vrhuncem integracionog procesa.”³⁵

---

³⁴ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENE OSOBE – PERSONA I ETIKA) J.W.Capelens Forlag A.S. Oslo 1987, str. 55.

³⁵ BERGENS TIDENDE, 12. 9. 2000, str.1. i 3.

Međutim, pojam inegracije koji se veoma malo razlikuje od pojma asimilacije u svom praktičnom poimanju podrazumijava odricanje od nacionalnog i vjerskog identiteta ili u najboljem slučaju jednog njegovog dijela. To ima velike posljedice. To podrazumijeva prevaru samog sebe. Integracija u svom zamagljenom obliku i ne znači ništa drugo nego varanje samog sebe. Integracija je prihvatanje društvene logike koja je izgrađena na razdvajanju na relaciji MI – ONI. Zato je varanje samog sebe ravno samoubistvu. Da čovjek ne bi izvršio "zabranjeni čin", mora se pobuniti protiv situacije koja ga dovodi do tog razmišljanja. To podrazumijeva neprilagođavanje i nepristajanje i nelaganje ni samog sebe ni onih drugih. To podrazumijeva uzimanje odgovornosti za svoje ime i svoj identitet.

Somalijac Muhammed Josef Bergen vjerovatno nikada neće saznati da je ime biljeg, otisak, specijalno za one što su sami u tuđem svijetu. Biljega – ime pokazuje onu unutrašnju stvarnost i nudi se u svojoj očiglednosti. Biljega – ime je iskustvo, a iskustvo je ime. Persona je cijeli svijet. Persona/ličnost je uvijek nešto dinamično, nešto životno. Odatle dolazi ono unikatno što svaka persona ima sama za sebe: sebe lično.

Ličnost se ne stvara od društva, niti od grupe, niti od mase, niti se razvija pritiskom da bude nešto drugo. Ličnost se formira i razvija sa sposobnošću za izražavanje onoga unikatnog, onoga ličnog. Ličnost je nešto što je stvarno, dok je identitet mase ili masovni identitet nešto nestvarno, nešto što je istisnuto i izbačeno kao društveni (ne)produkt.

7.2. SUMNJA I VJERA

Ljudi modernog vremena imaju puno problema sa samima sobom. Često je to osjećanje koje ih izolira i čini ih potlačenim. Situacija je takva da mnogi žive teško u razvodima braka i bolestima raznih vrsta. **”Današnje dominirajuće osjećanje je paranoja. Grupe uvježbavaju vanjsku sumnju i oprez. Jedna grupa ima drugu u koju ne vjeruje, mase i protivničke mase dominiraju kulturom sa dosadnim optužbama protiv onih drugih: homoseksualci protiv heteroseksualaca, ženski pokreti protiv pokreta muškaraca itd. Ljudi modernog vremena ne vjeruju ni u sopstvenu ljubav, a kamoli u ljubav onih drugih. Što znači da svakodnevni život i život sa paranojom treba nešto drugo nego ciničku sumnju. Svakodnevnica treba više vjere i povjerenja.”**³⁶

Cinizam i paranoja su, dakle, sveobuhvatni. Vjera u državu, tehniku, racionalnost nadomjestila je vjeru u Boga i Božije određenje. Ljudi modernog društva vjeruju u Boga na jedan praznovjeran, gotovo primitivan način, a u društvo i državu vjeruju slijepo. U realnosti ljudi vjeruju u svoje društvo – državu kao u Boga lično. Zato su ljudi modernog vremena samo prividno puni sumnje i dilema. U realnosti su oni tako čvrsto puni vjere kao nikada prije. Ali ta je vjera vjera u tehniku što opterećuje svakodnevni život. Umjesto da vjeruju u svoje lične snage, ljudi modernog vremena vjeruju u svoje mašine. Samo tehnika i sumnjiva racionalnost je nešto u šta čovjek modernog vremena vjeruje optimistički. A šta ako nestane struje? Bespomoćnost i izgubljenost.

---

³⁶ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelens Forlag A.S. Oslo, 1987, str. 69, 70.

Vjera je prenesena na one vrijednosti od kojih je čovjek savremenog svijeta zavisn. Umjesto da vide Boga u svim stvarima, ljudi modernog vremena vide stvari kao bogove.

Uz pomoć ovih kategorija može se opisati stvarnost u dvije slike. **Vjernički svijet** je dobra i lijepa cjelina. On udružuje, gradi mostove, pokazuje mogućnosti i sličnosti u razlikama. Vjera ima svoju sigurnost i istinu.

Svijet sumnje je disharmoničan, pun spletki, mračan, haotičan, bez nade, pun laži i prevara. Pojedinač živi u praznoj sobi i ima puno razloga da počne vjerovati. Svi koji ne vjeruju ni u šta drugo nego u tehničko društvo blagostanja ne uživaju i osjećaju bol.

Ideal je biti izdržavan od države i raditi samo za džeparac. Ljudi tako postaju kao razmažena djeca, a država kao bogati roditelji što su se predali od života, ali se još formalno drže u životu. **”Jedini optimizam je ljudska mogućnost u vjeru.”**³⁷

”Te prazne sobe ili prostor za komunikaciju o kojima je riječ pokazuju se preko simbola. Ovi simboli predstavljaju jake i reakcije pune osjećaja što nemaju realnu osnovu. Simboli vrlo često igraju na naša najviša iracionalna osjećanja. Ako simboli tako utiču na nas, onda mi možemo biti nošeni kao list na vjetru. Iznenada se možemo naći u jednoj situaciji za koju smo mislili da se nikada ne možemo naći. U različitim formama masovne sugestije oni najviše beznačajni i slabi mogu biti lideri, a oni jaki mogu pasti jako nisko. Samo izolirani ljudi su bez uticaja od simbola.”³⁸

³⁷ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelens Forlag A.S. Oslo, 1987, str. 75, 76.

³⁸ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelens Forlag, A.S. Oslo., 1987, str. 78, 79.

Generalna klasifikacija simbola je nemoguća. Simboli mogu biti različiti: stvar, djelovanje, riječ, odnos, sve što za obične ljude može izazvati osjećanje i djelovanje. Simbol može biti sve, od norveške zastave, nacionalne himne do slika i melodija koje izražavaju euforiju. Pozitivni simboli imaju bazu u međuljudskoj realnosti u onom personalnom – ličnom. Simboli pojačavaju to što je u ljudima i njihovim odnosima. Pozitivni simboli pomažu da se pravi i shvati realnost. Preko pozitivnih simbola izražavamo to što osjećamo i mislimo. To nam omogućava da se iskažemo i pamtimo sami sebe.

Svih 4,5 miliona Norvežana ima isto osjećanje i misao prema norveškoj nacionalnoj himni: Da, mi volimo ovu zemlju (Ja, vi elsker dette landet) isto kao i prema zastavi. Interesantan je slučaj jednog Norvežanina koji je greškom bio osuđen na 12 godina zatvora. Nakon pet-šest godina provedenih u zatvoru ispostavilo se da je on nevino osuđen. U ponovnom suđenju oslobođen je daljeg izdržavanja kazne i pušten na slobodu. Prvo što je uradio kada je došao kući, bilo je da je postavio norvešku zastavu na mjesto gdje se ona postavlja za vrijeme nacionalnih i vjerskih praznika.

Negativni simboli ne reflektuju realnost prostora za međuljudske komunikacije. Oni uvode nešto novo, mržnju, gdje inače nema mržnje, ljubav gdje nije bilo ljubavi. Oni obuzimaju ljude slično kao alkohol i utječu na ljude i mijenjaju ih. Negativni simboli u većoj ili manjoj mjeri preuzimaju kontrolu nad individuama. Tako individue postaju robovi tih simbola i direktno zavisni od njih. Ljudi mase i individue žele vrlo rado izbjeći da budu to što jesu. Zato oni uzimaju simbole, opijaju se u njima i dopuštaju im da simboli strukturiraju i upravljaju njihov život. Predajući se simbolima, ljudi mase i individue pune

na taj način prazninu od osjećaja.

Ljudi mase traže simbole da bi izbrisali svoju individualnost i tako se približili i postali slični onim drugima. Oni traže i pune se sa onima što oni drugi imaju kako bi se mogli osjećati kao neko i nešto. Ljudi mase preko simbola markiraju svoju jedinstvenost spoljnim znakovima.

Veoma je teško razgraničiti pozitivne i negativne simbole. Jedan od razloga je potreba ljudi mase za sopstvenom prevarom, kao i to da se negativni simboli ispoljavaju prikriveno, duboko, nedokazano i kroz primitivna osjećanja.

Samo oni što koriste svoju volju mogu imati nadu u budućnost i imati odgovornost za svoj vlastiti život. Ako je neko detronizirao svoju volju i prepustio život slučajnosti, onda taj nema odgovornosti ni za sebe ni za druge. Kada neko izabere da bude **”list na vjetru”** ili filozofiju življenja u stilu **”pusti nek` sve voda nosi”** ili **”kraju lađu”**, onda taj mora izbjegavati situacije gdje puno puše, gdje voda teče, gdje se život kreće. Ljudi sa slabom ili nikakvom voljom moraju tražiti azil u hladovini šatora Zemlje Dembelije.

Socijalni život je prijetnja onom personalnom – ličnom. Samo kroz veliki napor i komunikaciju sa drugima i izražavanje svog ličnog mišljenja u odnosu sa drugima razvija se persona. Niko ne može biti persona u svojoj sobi. Persone su u principu stranci za one druge. To je zato što su oni drugačiji. Ali živjeti ne znači popunjavati jednu poznatu formu. Nije obavezno znati šta je putovanje bez cilja. Ali nepoznati cilj drži nas u životu i čini život punim smisla. Zato je lijepo voljeti putovanje u nadi i optimizmu. Taj nepoznati cilj može dati radost za život.

Borba se sastoji za ličnost svakog čovjeka. Neki izaberu abdiciranje vrlo brzo. Ali abdiciranja vodi neizbježno u unutrašnje neimanje vlasti što dovodi do bolesti fizičke ili psihičke. To što mi trebamo činiti je da radimo tako da naša osjećanja, mišljenja i aktivnosti budu naši. Moramo pronaći nas stvarne umjesto našeg privida što se ispoljava u ukupnoj konvencionalnosti. Čovjek mora pronaći sebe i u materijalnom i u moralnom dijelu života.

7. 3. IZBOR

Biti vlasnik svoje lične stvarnosti gura nas da akceptiramo izbornu fundamentalnu realnost. Mnogi su mišljenja da samo osobe sa više sposobnosti mogu birati i da je izbor zavisan od bogatstva, klasnog porijekla, situacije i vremena. Jedna obična persona iz radničke klase ili iz niže ili srednje građanske klase, naročito u lošim vremenima, nema šansi da bira. U takvoj situaciji čovjek mora biti zahvalan na onome što ima.

U modernom društvu svi ljudi mogu prividno birati. Izbor je u svakodnevnom životu. U buticima ljudi biraju između različite robe, u slobodnom vremenu između različitih mogućnosti za aktivnosti. **”Birati u modernom društvu znači biti istreniran na to od djetinjstva. Izbor je nešto kontinuirano, ponavljanje uvijek iz početka, pa sve tako. To je neizbježno. Hoćemo li pokazati ko smo ili ćemo držati to prikryveno u nama? Varati one druge, a i sami sebe? Hoće li oni drugi dobiti lažnu sliku o nama? Hoćemo li otvoriti sebe, našu nesigurnost, sumnju, kaos, bespomoćnost? Često je pitanje dobiti vlast ili izgubiti obraz. Zato je izbor etički, to je izbor između laži i poštenja, uzdizanja i poraza, napretka ili stagnacije. Birati i biti to što jesi, to nije samo izabrati poštenje nego raditi nešto što je korisno za naš odnos sa drugim ljudima.”**³⁹

Izbor je i sudbina. Ne izabrati samog sebe znači pobjeći od svoje sudbine. Pobjeći od sudbine prije ili poslije, to ne mogu ljudi učiniti svojom voljom. Izabrati

³⁹ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo 1990, str.99.

samog sebe znači živjeti u realnosti. Biti realan. **Pronaći ono dobro.**

Izražavati se personalno ili lično to je isto kao živjeti dobar život. Moral može biti jedinica mjere o tome koliko je neko persona. Nedostatak mišljenja i nedostatak realnosti su znaci da ljudi rade nemoralno ili kukavički. Slabost je drugi naziv za kukavičluk. Slaba ličnost je ličnost što nikada ne pokazuje ko je on ili ona lično, što uvijek čeka da drugi urade to što je ispravno da bi na kraju rekli to što se mora reći. Slabi stalno gube sve više i više osjećanja o sebi samima, ali su zato uvijek oni drugi neko i nešto.

Nemoral generalno želi uvijek pokazati da onaj ko je nemoralan gubi nešto od samog sebe. Živjeti nemoralno znači jedno postepeno uništavanje ličnosti. Put do stvarne ličnosti ide zato kroz jednostavnu svakodnevnicu. To znači reći ono što misliš, boriti se za pravdu i dobro. Ali onda dolazi do konfrontacije. **”Ljudi modernog vremena djeluju kao da ne postoji krivica, zato oni vrlo često nemaju stida. Iskusiti krivnju i sram znači ograničiti se prema drugima. To daje pravac djelovanja. Moralna osoba razvija u sebi toleranciju zato što osjeća različitost u sebi, više osoba u sebi.”**⁴⁰

Centralno važno na puta za personilizaciju života je ljepota. Ljepota je u jedinstvu tijela i duše, a to znači harmonizirati duševne protivrječnosti i mnoštvo. Harmonija je izraz za to. Harmonija je više muzikalnih tonova i zvukova što djeluju kao cjelina.

Biti harmoničan podrazumijeva ne biti agresivan niti ljut. Harmonija - to je pojam za integraciju različitih

---

⁴⁰ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo 1990., str. 110.

ljudi i različitih životnih pogleda u životnoj realnosti. Pojmu harmonija najbliži su sinonimi sabur i rahatluk. **”Okružiti se ljepotom je životni projekt koji podrazumijeva harmoniju u samom sebi. Persone su uvijek ljepota jer izražavaju uvijek same sebe. U takvim slučajevima spoljni izgled (može) da ne znači puno.”**⁴¹

Pronaći svoj horizont. **”Nedostatak horizonta može značiti nezrelost, ali i stagnaciju i unutrašnje razdore i nejedinstvo. Stvarnost je onda dosadna i jedino što egzistira u njoj su stalne mrtve stvari i zajedničke rutine. Otvorenost drugih kultura tumači se kao primitivizam. Za ovakve ljude su granice između ja i ti, respekt ne postoji, a horizonta nema. U takvim situacijama stvarnost postaje takva da je isplasnije mrzjeti nego voljeti.”**⁴²

Ako je neko sa ljudima koji su različiti od njega i ako traži okolinu izvan one uobičajene, ako nastoji proširiti svoje granice znanja, tolerancije, respekta, to znači da je taj spontan, otvoren za nova iskustva, pokazuje pouzdanje i radoznalost u vezi sa mnogim svjetskim mogućnostima, znači da ta persona živi u dijalogu sa svojim horizontom.

---

⁴¹ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelens Forlag, A.S. Oslo 1987, str. 123.

⁴² Isto str. 125.

7. 4. UMJETNOST DIJALOGA

U modernom društvu mogu se sresti mnogi ljudi koji se žale na nedostatak komunikacija na unutrašnjem i na spoljnjem planu, dakle, sa drugima i sa sopstvenim tijelom. To se tumači kao bolest savremenog svijeta ili države blagostanja. Svakodnevnica ne podrazumijeva signale iz tijela. Ljudi modernog vremena ne mogu osluškovati svoju unutrašnjost. Psihički problemi su znak unutrašnjeg zastoja. Ljudi prestaju komunicirati sa samima sobom i spoljašnjom stvarnošću. Osjećaji, reakcije i unutrašnje komunikacije se blokiraju. Unutrašnji slom komunikacija dolazi kao rezultat zastoja u komunikacijama sa bližom i daljom okolinom ili stalnog vještačkog i neiskrenog kontakta sa okolinom i sa samim sobom.

Komunikacija nikada neće biti metoda ili tehnika. Komunikacija je proces koji se odvija u društvu, a ne u nekom staklenom zvonu.

Ono nepoznato, strano i mistično kod drugih stvari odbojnost. I mi osjećamo odbojnost. Odbojnost stvari nesigurnost, a nesigurnost strah. I komunikacija se prekida prije nego što je i počela. Drugi problem je ljudska originalnost. Svako je za sebe nešto. Ako se ove različitosti ne mogu integrisati, onda dolazi do prekida komunikacija, odbojnosti, nesigurnosti i straha.

Svi žele da imaju bolji životni kvalitet i moral. Ali svi to moraju raditi na svoju ruku. Niti svi ljudi mase, niti sve individue, niti sve persone nisu jednako dobri, niti isto nadareni da doprinose ostvarenju kvalitetnog demokratskog društva. Svi ljudi koji vole dobro u samima sebi misle da sve zlo dolazi iz vana, iz društva, od države

ili slučajnosti, imaju šanse da budu žrtve. Ljudi mase se žale na ljudsku slabost ili probaju biti kao dugi. Persone idu u susret izazovima i prihvataju i komunikaciju i konfrontaciju. Ako su moralne persone, to im daje energiju i nadu. Osobe sa konkretnim razumijevanjem o životnim vrijednostima imaju uvijek mogućnost da poboljšaju svoj život.

Ljudi mase pak nemaju moralnih mjerila i u njihovom slučaju slučajnosti najviše određuju pravac.

Individue također nisu naročito vezane za moralna mjerila i one biraju to što najviše odgovara njima lično. U ovakvim situacijama puno mišljenje se ne iznosi iz straha da to ne bi povrijedilo nečiju taštinu ili status. Međuljudski odnosi su puni lažnog prijateljstva i izbjegavanja svega što dovodi do konfrontacije. Niti pobuna niti pomirenje nisu mogući. U takvim sredinama ljudi su duboko strani jedni prema drugima.

Međutim, u moralnom djelovanju mogu se razvijati novi odnosi. Djelovati pravedno i pošteno i istinito mijenja situaciju. Pozitivno etičko djelovanje nije nikada mehaničko, nikada usputno.

Biti dobar znači željeti to, imati želju za to i biti spreman stajati sam kada je potrebno. Biti dobar znači reći u istoj sekundi to što misliš. U toj sekundi je lična odbrana i legitimnost stavova koji se zastupaju.

Svi ljudi mogu izabrati moralno djelovanje bez obzira na sredinu i sistem u kojem žive. Međutim, samo persone sadrže u sebi velikodušnost koja znači gostoprimstvo, otvorenost, darežljivost, uzajamnost.

Današnja konverzacija je uzajamnost reducirana na razmjenu. Neko će uživati u tome što je otac i što njegov

sin liči na njega. Ako dobijemo poklon od nekoga, mi ćemo mu vratiti poklonom slične ili iste vrijednosti. Ako je neko pozvan u posjetu, on će uzvratiti pozivom na istu. Tada je nemoguće reći da neko daje ili da neko dobija. Jedan daje sa mišlju da će dobiti. Ili dobija sa mišlju da mora dati - žrtvovati. Pritisak očekivanja je veliki i to opterećuje radost iščekivanja. Tako da pokloni izazivaju više praznine nego radosti.

Biti bez stida, srama i kajanja. To je svijet današnjice. Biti gospodar tuđih slabosti i tolerantan na svoje lične slabosti. To je svijet stvarnosti. Odnos prema drugima je kod ljudi mase takav da oni žele najviše jesti, piti, voljeti, uživati intenzivno, bezgranično i vječno. Ljudi mase žive u ljubavi opterećenoj narcizmom. Start odnosa označen je konvencionalnim ritualima i simbolima: crvene ruže, prsten, šminka, nalakirani nokti i uobičajene replike, velika fešta kao što je dan vjenčanja sa bijelom vjenčanicom, simbolom lažne nevinosti. Profane stvari se razvijaju kao ideali. Ljubav kod ljudi mase brzo prelazi u fazu dosade. Da bi se imalo uzbuđenje i uzbudljivost, traže se ljubavne relacije kod drugih partnera. Nevjerstvo daje iluziju, razvodi brakova dobivaju dramatične razmjere.

O razlici između ljudi mase, persona i individua bit će riječi nešto kasnije, a sada samo toliko da **”Individue vole samo sebe. Individue nemaju sposobnost aranžiranja nečega što je veće ili bolje od njih samih. Za njih je ljubav samo erotika, uživanje, potreba. Individue su zato pune lične praznine, nemoći i bespomoćnosti.”**⁴³ Individue nude prijateljstvo kao konkurenciju, jednu

---

⁴³ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag A.S., Oslo 1990, str. 140.

skrivenu borbu o tome ko će koga obožavati. To je stalni osjećaj da se ima viša vrijednost od onoga drugog. Zato prijateljstvo individue doživljava brzi kraj.

Samo persone mogu voljeti i biti voljene. Personae doživljavaju ljubav kao svoju snagu što dolazi iznutra. Osobe ljubavi izrastaju iz borbe sa onim negativnim, neljudskim u sebi i izvan sebe. Personae mogu koristiti i ono negativno u borbi za dobro. Personae su borbene i stalno u borbi između dobra i zla, ljudskog i neljudskog.

Prijateljstvo je najvažnije za ovu vrstu ljudi. Prijateljstvo stavlja svijet intriga i paranoidnu stvarnost u jedno novo realno svjetlo. Zašto biti neprijatelj kada se može biti prijatelj? Personae takav odnos nude i onim drugima. Prijateljstvo je jedino što personae sigurno mogu ponuditi.

Ljudi mase isto kao i individue su narcisoidni, samo što ljudi mase rade i na razvoju svoje grupe, a individue na razvoju samo sebe lično. Narcisoidne osobe su pune ljutnje, a kada izgube kontrolu, moguća je i agresija. One žive u grandioznoj pretpostavci o samim sebi. Ljudi mase nude ljubav kao zahtjev za sebe lično i prilagođavanje onih drugih njihovim zahtjevima. Zato oni nalaze kontakte samo u onima sličnim njima bilo u porodici, ili u ljudima koji pripadaju istoj socijalnoj grupi, koji imaju istu političku i etičku polaznu tačku.

Mnogi misle da je prijateljstvo jedna socijalna relacija za razmjenu, te kao takva mora imati nešto za ponuditi onim drugima. To može biti fešta, hrana, piće, usluga ili socijalni status. U sličnim relacijama teško je doživjeti prijateljstvo jer se kriju i osjećanja i mišljenja. Poslije ovakvih skupova tijela su umorna, duše prazne, a glava puna bola.

Ljudi mase održavaju društvo na zajedničkom planu kojeg čine grupe i zato stoje kao čuvari reda i imaju kontrolu. Tako to valjda mora biti, a persone se vrlo rijetko sreću i mogu se sresti u privatnom životu. Persone su skroz nešto drugo nego ljudi mase pa i individue. Između društva – sistema djeluje jedan neodređen odnos što čini cjelokupan odnos u društvu teškim.

Društvo se može razumjeti kao jedna vječna borba između mase i individua, što opterećuju organizacije i institucije. Ovakva situacija dovodi do distance i neljudskog odnosa između ljudi. Ove forme su suprotstavljene i izvor su za konflikte. Jedno društvo što se nalazi u konfliktu između ljudi mase i individua je osuđeno na haos i nestabilno zajedništvo.

Moderno društvo je u neravnoteži između velikih organizacija i individua. Društvo blagostanja je proizvod firmi, partija i organizacija. To je pretpostavka za red i rad i društvo pravde i blagostanja što je zaštićeno od individua. Oni neorganizovani ili slabo organizovani individualci samo stvaraju socijalne probleme. Oni se ne prilagođavaju i to su kriminalni tipovi, narkomani, bolesne i opasne osobe. Njihov zločin je vrlo često neprihvatanje društvene kolektivne ponude. Slične individue dolaze vrlo često i na zadovoljstvo društva na prve stranice novina i odvojeni su za individualna naučna istraživanja. Stajati izvan organiziranog društva ljudi mase može doprinijeti stvaranju divljenja bez obzira na koji način je došlo do toga.

Gledajući socijaldemokratskim očima, to izgleda ovako. Ili individua mora izabrati sigurnost i zajedništvo ili samoću i nesigurnost neorganizovanog života. Prisiljavati individue da izaberu sigurnost na štetu individualnosti ili nesigurno iskustvo sigurnosti je isto kao držati im

stalno nož pod grlom. Ovaj konflikt je prvi korak ka brisanju razvoja onog personalnog. **”Društvo sa državom i općinom je izgubilo svoju odgovornost kada se tiče učenja organizacija da uzmu etičku odgovornost za razvoj individua kao persona.”**⁴⁴

Drugi razlog koji utiče na sprečavanje razvoja onog personalnog je tkz. meta društvo ili osobenost modernog društva. Ta osobenost ogleda se u tome da su mnogi zaposleni, da bi proizvodili mišljenje o društvu, pisali o njemu i prenosili to drugima. Znači da odgovornost za društvo ne stoji kod onih što su aktivni u predodređenim aktivnostima kao živućem zajedništvu, već kod predodređenih pojedinaca koji su određeni da to rade kao što su političari, naučnici, zaposleni u državnom sektoru i sl. Tako organizirano društvo ima mogućnost da učini mogućom političku karijeru bez iskustva iz određene sredine pa čak i bez odgovarajućeg obrazovanja potrebnog za to.

Ali glavni problem je što metà (čudo), društvo stvara takvu situaciju u kojoj je veoma teško razlučiti šta su stvarni i suštinski problemi, a šta metà (čudni), lažni problemi. Kada lažno društvo zasjenjuje ono pravo društvo, onda je teško razumjeti šta se ustvari dešava. Ljudi su zbunjeni. Ova zbunjenost obuhvata i njihov eventualni angažman. Ljudi u konkretnom problemu gdje je paralizovana mogućnost njihovog angažmana ne vide razloga ni potrebe za angažman što im omogućava da izbjegnu negativno osjećanje ili grižnju savjesti. Metadruštvo čini dodatno teškim odgovore na fundamentalna pitanja.

”Čudnost društva ne vidi se samo po tome što ljude

---

⁴⁴ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA).J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo 1987, str. 166, 167.

sa problemima ne pomažu njihovi najbliži nego zvanične institucije. Put do jednog mjesta u tom zajedništvu je apsolutno indirektna, moraš imati vodiča, dobiti kartu i kompas od javnih institucija.”⁴⁵

---

⁴⁵ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans forlag A.S. Oslo 1987, str. 169.

8.

TREBA LI SE BORITI?

SAMOPOUZDANJE NE MOŽE DOBITI ONAJ
KOJI MISLI DA SE NE TREBA BORITI

Savremeno društvo davi ono personalno u ljudima tako što određuje svakim danom sve više i više šta kome i koje mjesto kome u društvu odgovara. **”Mi živimo u jednom papirnom društvu. Ali šta ti papiri sadrže, ko ih piše i po čijoj naredbi?”**⁴⁶ Organizacije preuzimaju kolektivnu odgovornost za svoje radnje. Zajedno sa organizacijama djeluje javno mnijenje. Snaga javnog mnijenja leži u poziciji masmedija. Mediji su pod kontrolom državnog sektora tako što dobivaju materijalnu podršku, a zaposleni plaće. I onda je nemoguće da nema uticaja na njih i da budu izvan sfere uticaja. Ali mediji moraju prodavati nešto što se traži. Oni to i rade prodajući informacije koje se traže, koje se dobro prodaju. Zato kada nam TVdolazi u dnevne sobe, dolazi kao tipičan prodavac: previše riječi, osmijeh bez pokrića, toplota koja zrači. Medijske ličnosti rade najbolje što mogu dokazujući da su oni tu zbog nas. Oni nas gledaju pravo u oči, govore direktno u naše uši, poruke su jasno razumljive. Neko će možda upitati šta mediji prodaju? Koju robu kupujemo? Prvo, mi kupujemo zvanično mišljenje, vjeru u organizaciju i snagu grupe za pritisak. Mi kupujemo onu istinu što je servirana.

Ali ljudi kupuju i medije dajući medijama počasno mjesto u njihovom životu. Mediji rade puno kako bi bili privlačni, kako bi svi mogli odvojiti po nekoliko sati svaki dan za njih. Jer bez toga mediji su mrtvi. Poruka masmedija je ustvari pogled javnog sektora na zajedništvo. Javni sektor definiše zajedništvo kao jednostranu relaciju. Relaciju u kojoj će oni slabi biti pomognuti. Zato mediji pokušavaju okupirati kulturu. Kultura do naroda dolazi preko medija, ali u realnosti bi to trebale biti persone koje će mediji

---

⁴⁶ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – OSOBA I ETIKA) J.W. Capelens Forlag. A.S. Oslo 1987, str. 169.

učiti šta je to kultura. Mediji uvijek rade na tome da ubiju vrijeme.

Istovremeno, mediji su imuni od kritike. Nema te cijene za koju će mediji stupiti u ravnopravan dijalog sa publikom. Izuzetak su oni što misle da mediji ne rade puno za one depersonalizirane u društvu. Zato mediji šalju više sporta nego kulture i nauke pogotovo. Javno mnijenje je društvena vlast. Čovjek ne može protiv javnog mnijenja. Ali javno mnijenje se pravi kao da želi dati vlast kolektivu dajući to u realnosti osobama zaposlenim u medijima. Ove ličnosti su neprimjetno zaštićene od vladajućih grupa kako se ne bi uticalo na njih da promijene kurs. Zato su zaposleni u medijima najbolji model ljudi mase.

Izvršna vlast leži u masmedijima jer mediji dirigiraju društvene konvencije i debate. Zato mediji ne prezentiraju ono što je dobro, istinito ili lijepo, nego ono što oni misle da narod želi, u prvom redu cirkus, igre pitalice, razne revije, mađioničare, poznate i popularne osobe, ali i osobe za sažaljenje. Sve ovo što nema intelektualnih niti umjetničkih vrijednosti drži ljude prikovane na mjestu, spremne da prihvate medijsku kontrolu nad njima.

Mediji imaju blizak kontakt sa grupama za pritisak, grupama koje donose zakone i slično, a grupe uvijek imaju reći nešto širokim narodnim masama što i one same već misle i govore, žele im reći isto o istom. Svako drugo razumijevanje koje odudara od ovoga prihvaća se sa užasom i osudama.

”Učestvovati u grupama za pritisak znači izvršavati metaradnje. Jake, organizovane institucionalizovane individue viču za one slabe. Mada oni vrlo rijetko žele čuti njihov stvarni vrisak: Dopusti i meni da budem

jak, dopusti meni tvoje mjesto, dopusti da i ja izrazim svoje mišljenje slobodno, dopusti da i ja pronađem svoju personalnost”⁴⁷

”Ranije je vlast vrlo rado pokazivala svoju moć, međutim, sada se nove vlasti drže u sjeni i ne pokazuju se rado, osim pred TV kamerama pomoću kojih se stvara jedna druga vrsta mehanizama vlasti.”⁴⁸

Kao i obično, posebna je uloga masmedija i u procesu globalizacije. Ali masmediji vješto kriju posljedice globalizacije, u prvom redu, držanjem u zavisnosti i nesigurnosti onih siromašnih. Kao pravilo kada se izvještava iz siromašnih zemalja izvještava se kao o katastrofama gladi gdje se umire od raznih nepoznatih bolesti.

Pitanje siromaštva postavlja se kao pitanje gladi i ništa više. Zadatak je, znači, nabaviti hranu za one siromašne. To krije mnoge druge kompleksne strane siromaštva: životne uslove, uslove stanovanja, bolest, nepismenost, uništavanje porodice, slabljenje socijalnih veza, nedostataka sigurnosti u budućnost i nedostatak proizvodnje. To je puno više nego mlijeko u prahu i keks iz 1968. što se dijelio u Bosni 1992, naprimjer. Slike koje se prikazuju, to su, u glavnom, žene sa sela, u zbijegu, uplašene, neuredne, pokvarenih zuba i bez dovoljno snage da u mikrofon odgovore na to što ih pitaju, uništena radna mjesta, polusrušene kuće, zapuštena poljoprivredna polja i livade bez

---

⁴⁷ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag. A.S. Oslo 1990, str. 170 – 174.

⁴⁸ Zygmunt Bauman. GLOBALIZERING OD DEN MENNESKELIGE KONSEKVENSER. (GLOBALIZACIJA I LJUDSKE POSLJEDICE). Vidarfolagets Kulturbibliotek, Oslo, 1998, str. 69. Prijevod na norveški Mette Nygård.

krava i bez ovaca, nasmijana djeca u prljavoj odjeći što trče unaokolo sa dobijenom čokoladom od TV snimatelja.

Lokalna ekonomija je uništena, ekonomija koja je nekad mogla hraniti lokalno stanovništvo sada je na ulici, a globalna ekonomija ih ne može sve apsorbirati. Siromaštvo je lokalno, bogatstvo je globalno. Ali gdje su uzroci toga? Na to pitanje neće vam nikada odgovoriti ovakvi tipovi TV emisija.

Konačno slike koje se prezentiraju na TV imaju za cilj pražnjenje moralnih dnevnih osjećanja. Dugoročno djelovanje ima za cilj da se područja sa kojih se izvještava opkole i izoliraju.

Sve informacije što dolaze s one strane, slike rata, ubistava, pljačke, "PAZI MINE", "OPASNO PO ŽIVOT", "ZARAZA", "BOLEST", "EPIDEMIJA", "IZBJEGLICE", "GLAD", sve do glasina o ljudožedstvu, dakle, nečega što prijeti običnom svijetu s ove strane zida. Vrlo rijetko, ili nikada publika s ove strane zida bude podsjećana na ono što ona već zna, ali što ne voli da čuje: da je to jedna izložba što je pripremljena od ovih s ove strane zida.

Oni probaju da lokalno stanovništvo zadrže na tom ograđenom prostoru negirajući mu tako slobodu kretanja kao jednu od najvećih tekovina procesa globalizacije i rastućeg blagostanja. Ali oni se sada zgražavaju nad činjenicom i probaju da nastave živjeti bez osjećaja krivnje.

Zato te slike o neljudskosti što hara u određenim zagrađenim prostorima i što se emituju na TV su zgodna prilika za jedno rješenje kojem nedostaje racionalnosti i etičkih argumenata. Ono doprinosi da se oni "lokalni" drže okruženi i izolovani, a oni "globalni" imaju dozvolu putovati okolo mirne savjesti.

Mediji su i sudije i izvršitelji u isto vrijeme. Mediji osuđuju obične individue kao grupe, mediji jašu na valovima moralne ljutnje i ekstremne netolerancije. Mediji ne mogu nikada ići protiv javnog mnijenja. Zato su mediji sa svojom izvršnom i sudskom vlašću - ljudi mase.

Duhovna vlast koju prezentiraju mediji i javno mnijenje ima neljudsku i vrijednost koja razdvaja.

8.1. DRUŠTVO PERSONA

Stvoriti društvo persona pretpostavlja komunikaciju i otvorenost. Moraju se spomenuti imena ljudi koji komuniciraju. To ne mogu biti komiteti, izvršni odbori, oni izabrani, to moraju biti obične individue ili manje grupe što misle, izražavaju i komuniciraju. Jedno društvo persona mora uvijek znati imena onih koji su odgovorni za izraženo mišljenje. Komunicirati znači imati lice i par očiju koje možemo gledati dok razgovaramo. Niko ne može razgovarati sa anonimnim izrazima bez obzira koliko ih razumije. **Moderno društvo je društvo reprezentovane – lažne demokratije, a ne prave demokratija – demokratije persona.** Oni koji budu izabrani moraju biti izabrani zbog svojih personalnih kvaliteta. Zbog toga reprezentovana demokratija nije zadnje rješenje u sistemske raspodjeli vlasti.

Da bi se stvorilo otvoreno društvo, postojeći sistem mora biti otvoren za kritiku kao intersubjektivni proces. Kritika mora dolaziti i spolja i iznutra. Ako kritika dolazi spolja, ona se uzima kao nesporazum ili nerazumijevanje i kao nedostatak znanja. Ako kritika dolazi samo iznutra, onda se uzima kao nesolidarnost.

Kritika mora dolaziti i iznutra i iz vana. Ako dolazi izvana, onda ona može reći o iskustvu drugih i njihovim doživljajima. Ali je kritika iznutra više suštinska i zato ljudi u centru vlasti imaju obavezu da kritikuju.

Sljedeći korak je rad na tome da se stvori situacija za dijalog. To moraju, između ostalih, stvoriti masmediji tako što se stvari moraju osvijetliti u cjelini. Površne informacije, haotične informacije i vladanje grupa uništavaju procese komunikacija u društvu.

Jedan ovakav proces pretpostavlja zrelost i razumijevanje o tome da život nije jedno idilično mjesto u kojem se niko nikada ne diskriminira, nepravedno obrađuje i povrjeđuje.

Norveškom društvu ne nedostaje mržnje i želje za osvetom. Ono kao takvo ima ličnosti i grupe kao svoje protivnike. Tom društvu nedostaje mjesta za pregovaranje. Ova mjesta mogu biti planirana i određena od društva, ali je bolje da to bude privatna inicijativa. Cijeli problem je u tome da ova mjesta ne trebaju biti ni mjesta za kazniti niti mjesta za terapiju. Tih mjesta Norveška ima i previše. I bolesni i kriminalci trebaju najviše pomirenje i razgovor sa onima sa kojim su prekinuli komunikaciju.

Cilj je da se klijent i dalje drži u zavisnoj situaciji, da se drži zavisnim od kancelarije za socijalnu pomoć, dakle, države, da mu se onemogućiti ili blaže rečeno ne pomogne da ima prihod od svog poštenog rada i kontrolu nad svojim ekonomskim životom, a samim tim svojim duhovnim životom. U toj dobroti klijenti se demoraliziraju, od klijenata se prave razmažena djeca što se moraju poniziti i svaki čas moliti: kupi mi ovo, kupi mi ono. Klijenti moraju biti ljubazni, isti kao i svi ostali klijenti, a agresivnost se ne toleriše i može biti veoma opasna. Tada reaguje policija, odvadi vas da se "ohladite" i prije nego što vas pusti, vi ste registrovani kao agresivna i opasna osoba, a ako ste prijetili zaposlenoj osobi u državnom sektoru (saksbehandleru), možete biti osuđeni da petnaest dana igrate šah u zatvoru u Rodalu (Rådal), na periferiji Bergena.

Sistem se nikada neće zastidjeti svojih postupaka jer on ne razmišlja moralno. Plaćena pomoć nikada ne pomaže niti podržava jer nije personalna ili nije zamišljena kao takva. Učiti respektovati ono ljudsko je nemoguće ako se

čovjek ne prilagođava onome najboljem što ljudi imaju i što mogu ponuditi i ako nema znanje o tome.

8. 2. SAVREMENOST I VLAST

Više znanja o relacijama u vlasti i oko nje može pomoći da se ima više pažnje u borbi što je jedan suštinski momenat u mnogim situacijama. U svakoj osobi svaki dan se nalazi nešto od čijeg susreta sa tim se ježi i osjeća odvratnost. Od toga osjećaja odvratnosti, nepoznatog i nesigurnog javlja se strah. Osloboditi se straha znači dominirati nad njim. Ova borba je teža nego borba u ratu, elementarnoj nepogodi, u bolesti. Život je pun provokacija i mogućih poraza, zato je borba nešto prirodno isto kao i strah. Isto kao što čovjek mora biti pažljiv u borbi, čovjek mora biti pažljiv za različite načine borbe. Svi se bore, neko bolje, neko slabije.

Norveško društvo ima jedan parlamentarni način vladanja. U njemu dominiraju zakon, red, rad i nepregledna parlamentarna procedura. Svi su naučeni da vjeruju u pravedno društvo i državu blagostanja. Građani su naučeni da svi trebaju biti pravedno tretirani i da su svi slično dobri. To znači da će svi imati podjednako vlasti. Mišljenje o jednakosti je suština jedne demokratije. Zaboravlja se vrlo često da ljudi nisu slično dobri u borbi, niti imaju iste pretpostavke za to, a neki elementi kao ideologija mogu uticati da pojačaju ili smanje želju za borbu.

”Međutim, u demokratskom društvu vlada princip da je borba nepotrebna u takvom okruženju. Jedini izuzetak od toga su političke partije što imaju pravo na borbu i to u ime svih nas.”⁴⁹

U modernom demokratskom društvu se uči o toleranciji, razumijevanju i to da su svi partneri za saradnju i

⁴⁹ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag A.S. Oslo 1990, str. 88.

prijatelji. Vrlo malo ili uopće se ne uči o mržnji, egoizmu, netoleranciji između individua ili o jednoj činjenici da su svi ljudi mogući konkurenti i neprijatelji.

Savremeno društvo je opterećeno susretom sa nepoznatim na razne načine. Od nepoznatih ljudi na ulici do stranaca čiji se broj stalno povećava. Normalno je da se nepoznati susreću sa sumnjom i rezervacijom. Relacije između stranih i nepoznatih su varirajuće. Jedan nepoznati je mogući neprijatelj, ali i mogući prijatelj. Da jedan nepoznati bude neprijatelj više je moguće. Neprijatelj je uvijek jedna potencijalna prijetnja jednoj karijeri, a često životu i zdravlju.

Strane relacije su tipične za norveško društvo, gdje su ljudi stranci i onima drugima i sami sebi. Te strane relacije su nedefinisane i mogu biti ipak prijateljske ili neprijateljske. Neki misle da je najsigurnije sumnjati u sve, ali to vodi u vječitu borbu i mnoge poraze. Ali ako neko pretpostavlja nepoznatog za prijatelja, rizikuje da se potpuno otvori i moguće izgubi borbu.

8. 3. MORAMO LI SE BORITI?

Poimanje norveškog društva kao idiličnog ima funkciju pasiviziranja. Samo oni "najopasniji" vide da je demokratija jedno idealno stanje što se, slično sa drugim utopijama, nikada ne može realizovati. Međutim, većina uživa u iluziji da je borba nepotrebna. Jedni ne mogu da se bore, drugi to žele izbjeći i uzeti radije demokratiju kao svjedoka u procesu mišljenja da to i nije neophodno. Ali demokratija ima i taj utjecaj da je nešto što je zadnje važno da ljudi nauče da se bore.

Jedan od uticaja demokratije je zavisnost. Što znači da su individue zavisne od zajedničkih presuda, od parlamenta, vlade, sudova, policije, malih i velikih vladara, zajedničkih sastanaka, grupnih presuda i sl. U demokratiji su individue uvijek potlačene od onih drugih, od većine. Oni koji su najmanje uticajni od demokratije su na samom dnu društvene ljestvice i definisani su kao pacijenti ili klijenti ili su to oni najbogatiji što ne žele igrati obične uloge. Međutim, većina živi zavisno u većem ili manjem obimu. Jedna zavisna osoba mora koristiti mnoge strategije kako bi dobila samo jednu ispunjenu želju. Mora učestvovati u mnogim borbama da bi dobila samo jednu pobjedu koja se može pretvoriti u poraz već u sljedećem okršaju.

Demokratska realnost je borba svih protiv svih. Svi se moraju boriti kako bi smanjili svoju zavisnost u odnosu prema drugima. Ali to podrazumijeva još višu zavisnost i više borbe individue sa svojom okolinom. Individue se moraju boriti sa nepoznatim konkurentima protiv većine, birokratije, zaposlenih u državnom sektoru, poreskim upravama, općinama, kancelarijama za socijalnu pomoć, udruženjima, organizacijama. Većina se bori protiv

anonimnih činovnika koji primaju plaće, protiv nepoznate vlasti/moći za koju samo oni iz sistema poznaju način mišljenja i pravila igre.

Predstavnici ovih struktura se bore protiv običnih ljudi čiji zahtjevi mogu uništiti budžet, koncept rada državnih institucija, uobičajene procedure, dobro raspoloženje. Mi moramo upamtiti da su to, u većini slučajeva, dobri glumci što igraju povjerene im uloge i za to su nagrađeni dobrim parama.

U demokratiji pojedinačno mišljenje se ne čuje i uvijek je u apsolutnoj manjini. Pojedinaac se brzo gura na periferiju i bude zaboravljen. Često je borba toliko duga da u situaciji kada vidimo neke rezultate u smislu odgovora na pitanje ko smo i šta smo, a život se primakao kraju.

Mnoge zapreke na koje individua nailazi su strašan mentalni pritisak. Taj pritisak često ima karakter objektivnosti – gdje je većina objektivna, a pojedinci su subjektivni.

Gdje je arena? Demokratija, kao svoju pretpostavku, ima uvijek većinu jer zna šta hoće. Ta većina je u stvari društvo koje ima nestabilnu većinu koja uvijek i ne zna šta hoće i šta je najbolje i najvažnije u određenom trenutku. Društvo uzima od individua pravo na individualnu borbu. I umjesto da ljudi kao rezultat demokratije dobiju zajedništvo, oni dobijaju situaciju za borbu svih protiv svih gdje su pravila igre dosta nejasna.

Međutim, u pozadini ove borbe stoje profesionalni borci. Neki od njih su izabrani predstavnici u sistemu, a neki su to iz sistema iznutra "čuvari demokratije", to su oni koji rado govore o slobodi izražavanja, slobodi štampe, slobodi za one što su u manjini, slobodi za one slabe. **"Demokratija je društvo gdje su političke ideologije**

važnije nego sve drugo. Ideologije su zamijenile domovinu, kralja, crkvu. Ideologije bacaju jednu dimnu zavjesu oko osnovnih egzistencijalnih, vjerskih, duhovnih problema. Njihova egzistencija i moć kriju se, između ostalog, u tome da oni projiciraju stalno rat između individua i mase, duha i praktične politike.”⁵⁰

Ideologije često same za sebe kažu da su one stvarnost i zato je teško razlučiti ideologiju i stvarnost. Međutim, sama riječ je više kao simbol, što znači sve viši i viši razmak između teorije i prakse.

Mnogi misle da je najbolje učiniti se pristupačnim političarima i onima što imaju vlast – ”guzonjama”. Onda je život lijep. Glavni zadatak individue je tada nemati želja za bilo kakve aktivnosti. Onda nema nikakve ni unutarnje borbe u samoj osobi. To znači biti amater. Više ili manje, amateri su prepušteni sudbini. Amateri nemaju volje ni želja smatrajući da su oni dobili sve samim činom rođenja. Amateri su prepušteni masmedijima tako da im se servira falsifikovana stvarnost (neskaffe stvarnost). Ljudski intelekt je u velikoj opasnosti jer su ljudi, sjedeći uz televiziju, sve gluplji i gluplji. Tako i stvarnost postaje jedna TV scena jer većina koristi više vremena da gleda TV nego što gleda i sluša, a kamoli razgovara sa onim iz svoje najbliže okoline. Niko ne komunicira, ali mnogi imaju dosta slika. Udobno zavaljeni u fotelje, ljudi su publika, a ne učesnici u stvarnosti, a kada se odmaknu od TV aparata, onda nisu ni publika, onda su ništa. Neskaffe stvarnost za posljedicu ima da je vrlo teško pronaći uzroke neke pojave i dublju povezanost određenih pojava.

---

⁵⁰ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag A.S. Oslo 1990, str. 23.

U takvoj situaciji i sami ljudi postaju prah i tope se u svijetu kao nescaffe. Oni ne mogu zastati, niti mogu nazad i možda nikada više neće biti u svojoj stalnoj i pravoj, prirodnoj formi. U takvim situacijama stvarnost postaje kao nesecer mlade djevojke. Malo šminke i puno stvari koje se koriste za uljepšavanje. Jer spoljnji izgled je nešto što se cijeni, a ne etika, ne sadržaj.

Amateri su puni želje za pomoć i oni to rade više srcem. Zato su oni neprofesionalci. Ali to su ljudi koji nemaju vlast ni moć, oni mogu samo saslušati tegobe onih što trebaju obradu. Personifikacija amatera (neprofesionalaca) je čistačica u staračkom domu koja je jedina što želi saslušati probleme njenih stanara. Amateri reaguju spontano ne misleći na svoje interese.

Biti profesionalac znači biti stručan u svom pozivu, imati dobro obrazovanje, znanje, poznavati rutine, biti brz i efektivan, temeljan i pouzdan. Ali cijela procedura je uslovljena političkim i administrativnim vođenjem.

Međutim, profesionalci se ne daju prevariti. Oni nisu veliki potrošači. Naprotiv oni koriste masmedije za pridobijanje više vlasti i moći. Profesionalci su zainteresovani za medije kao predmet – struku, ali nisu paralizovani medijskom prodajom iluzija. Profesionalci nisu naivni.

Moderno društvo je u rukama profesionalaca nakon njihovih izvršenih proba nad amaterima. Dva su glavna kriterija koja su se razvila kod amatera. Prvi kriterij je da su sve osjećanja i da su sva osjećanja približno zdrava. Osnova za ovo pravilo uspostavljena je šezdesetih godina. Tada su, prateći vodeću psihijatriju, svi ljudi bili bolesni ili ludi. Ronald Laing (Ronald Laing) i Eron Esterson (Aaron Esterson) su tvrdili da su vrlo često bolesni oni najzdraviji ili zdraviji od drugih. Oni ludi nisu neke

zbunjene i zle osobe, nego pametne i specijalno nadarene osobe. Prateći ovu teoriju, ipak se ne može tvrditi da su u današnje vrijeme ljudi po mjeri onih koji su bili ili koji su na psihijatriji.

Drugo važno pravilo koje su razvili amateri je da je sve relativno. Ljudi modernog vremena su razvili jedan relativistički način življenja. To se tiče i moralnih pitanja. Dobro i zlo se određuju prema situaciji. Zajednički moral je samo onaj koji se tiče uživanja i pragmatičnosti. U takvoj situaciji nema nekog standarda tako da istina može biti i neistina, lijepo može biti i ružno. U situaciji kada je sve relativno moral postaje dnevna politika. Relativiziranje morala znači njegovo svođenje na dnevnu politiku. Najvažnije životno pravilo postaje: radi isto ono što i drugi rade.

U socijaldemokratskom društvu blagostanja ekonomska sličnost postaje životnim stilom. Dobar život je pun stvari, a prazan duhom. Socijaldemokratska ideologija je siromašna sa svim onim što život čini bogatim. U takvoj stvarnosti mi treba da se borimo. To je antiintelektualno društvo opterećeno nepersonalnošću i simboličkim mišljenjem. Tu se obične individue osjećaju kao u koncentracionom logoru. Istovremeno, svi se podučavaju od takvog društva da se ne treba boriti niti za to ima potrebe. Ne kao pojedinac da kao član neke organizacije koja svojim majorizirajućim ustrojstvom pobjeđuje individu. U takvim situacijama pobjeđuju organizacije, udruženja, političke partije, jedna masa što je rijetko vođena, a nikada rukovođena jednom individuom što predaje svoje personalne interese i svoju samostalnost. U takvoj situaciji govoriti o pravu individua za ličnu realizaciju je teška laž.

Samopouzdanje ne može dobiti onaj što misli da se ne vrijedi boriti. Samopouzdanje pretpostavlja jedan

ljudski pogled gdje je ono unutrašnje iskustvo za koje pojedinac mora da se bori da bi ga izrazio. Pobjeda se tiče ličnog razvoja, zdravlja i duševnog mira - sabura.

9.

MOĆ I NEMOĆ

VLADATI NE ZNAČI NIŠTA DRUGO
NEGO IMATI DUHOVNU VLAST

Ne postoji predmet o vlasti (moći) i nemoći. Često se kao polazna tačka uzima nešto što pokazuje da je vlast nešto loše, a oni što koriste vlast su zli. Odlučujuće u odnosu među ljudima ne mora biti to ko je najjači, a ko je najslabiji, nego ko vidi i moć i nemoć u jednom odnosu. Neko može pokazati volju za moć, a neko može pokazivati nemoć bez razumijevanja onih drugih. Ljudi što osjećaju da ne vladaju svojim životom su često veoma agresivni. Što manje imaju osjećaj da vladaju svojim životom, to je viša njihova agresija – žele se tući za više vlasti. Balans vladanja i imanja moći nije jednostavna umiješnost, nego jedna intelektualna i osjećajna akrobatika.

Moć i nemoć su veoma često tajni, nešto o čemu ljudi ne pričaju. Zato je znanje o relacijama u vlasti i oko vlasti opasno. Otkrivanje relacija u vlasti može biti pojedincu prijetnja za njegovu budućnost.

Osjećati se bez moći je često i osjećanje kod lidera koji formalno imaju veliku moć. Biti bez moći donosi sa sobom bespomoćnost, beznadežnost, drugim riječima, nemoć. To može biti znak da je društvo u raspadu te da neko mora preuzeti vlast kako bi bolje upravljao društvom. Tada se pojavljuje više malih kraljeva koji kontrolišu sistem i kroz njega naše živote.

Opisati ljude od vlasti i razotkriti ih znači imati duhovno i lično znanje o vlasti. Ipak, važnije je poznavati vlast između individua nego političku ekonomsku i vojnu vlast. Znanje o fizičkom i psihičkom životnom prostoru i individualnom teritorijumu može nas činiti zdravijim i više konstruktivnim u konkurenciji između individua.

Mnogi imaju osjećaj stida zbog vlasti (moći) ili zbog nemanja vlasti (moći). To i kod jednih i kod drugih stvara

strah. Vlast je često prevlast, a nemoć je varka. Teško je stajati ispred drugih usamljen, jak ili slab i biti izložen tumačenju drugih o samom sebi. Oni što su sami nasuprot svojih suparnika mogu u tom odnosu dobiti predstavu o nemoći i u tom odnosu razumjeti vlast.

Ljudi uvijek vozare između slobode i vlasti (moći) i nemoći. Niko ne može uvijek biti slobodan ili nikada ne imata vlast (moć) ili uvijek imati samo nemoć.

Samo persone mogu biti slobodne. Personne mogu birati hoće li biti aktivne sa moći ili nemoći. Ljudi od vlasti (moći) žive u jednoj zatvorenoj sobi, a jedni i drugi imaju iskustvo dna, zatvorenosti i izolacije.

Što su ljudi više materijalno orijentirani, oni više vjeruju da postoje određeni ciljevi za koje se može boriti više ljudi. Sasvim je onda prirodno da postoje mnoge borbe u takvom jednom društvu, a život je pun pobjeda i poraza, uzdizanja i ponižavanja. Jedan od načina da se slomi onaj što ima vlast (moć) je uzeti na sebe ulogu nemoći. Jer, kratak je put od moći do nemoći i obratno od nemoći do moći (vlasti).

Osnova za moć kod nemoći je žrtva, jer žrtva ima veliko značenje u ljudskim relacijama. **”Postupak žrtvovanja se često razumije kao znak nemoći. Tako ljudi kada pomažu druge rade to zbog sebe, da bi iskupili svoje grijehe i da bi dobili protuuslugu. Ljudi su kao banke: vrlo rijetko daju, a ako daju, onda je to samo pozajmica sa rentama i renti rentama.”**⁵¹

Kako se može dobiti vlast (moć) na osnovu nemoći? Postoji li strategija za to? Prvi savjet je da se izražavate

---

⁵¹ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKER – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W.Capelans Forlag A.S. Oslo 1990, str. 86.

da uvijek mislite na one druge oko sebe. U porodici, na primjer, govorite da to što radite radite za dobro porodice.

Drugi savjet je: predstavite vaše interese i aktivnosti kao pomoć i podršku za druge. Sve što radite radite, da zaštitite i pomognete one druge.

Treći savjet je: da predstavite svoje životne aktivnosti kao da ste vi taj što je uvijek patio i mučio se. To daje utisak da ste vi bili slabi i bespomoćni, a oni drugi oko vas jaki i moćni.

Četvrti savjet je: predstavite se kao da vi prezentirate one obične, dakle, one ispravne.

Moraliziranje je omiljena strategija u ovom procesu: nanositi drugima sramotu, krivnju, lošu savjest bez da se uzme na sebe odgovornost za situaciju. Najbolji savjet za dobijanje moći na osnovu nemoći je ljubazan odnos prema drugima, jer ti si taj što postavljaš stvari na svoja mjesta, uređuješ odnose, stvaraš ugodnost i prijatnost. Ti pozivaš, okupljaš i iznosiš ono najbolje što imaš. Dok su drugi negativno kritički, ti imaš samo dobre stvari da potenciraš. Ti imaš samo prijatelje. Ti se ponašaš kao "dobri" jer si ti to u stvari. Oni drugi, bez obzira koliko htjeli, ne mogu izbjeći da utiču da ti pobijediš u eventualnom konfliktu. Onaj ljubazni je prirodni pobjednik.

Na osnovu ovoga mogu se formulirati generalne norme za dobijanje vlasti (moći) na osnovu nemoći:

Pobjeda nevidljivim djelovanjem

Pobjeda pažnjom

Pobjeda na osnovu onog proživljenog

Pobjeda na osnovu bezazlenosti i nedužnosti

Pobjeda moraliziranjem

Pobjeda ljubaznošću

Boriti se protiv onoga što je slab i ljubazan kod normalnih ljudi je opterećenje i oni to izbjegavaju. Sve ovo vodi tome da onaj bez moći pobjeđuje u početku. Međutim, ljudi ne vole da gube stalno od onih što nemaju moći. Tako se jedan od njih mora pojaviti kao jak i hladan te je konačna pobjeda onoga što nema moći dovedena u pitanje, a borba dobiva opasne razmjere za onoga što nema moć. Takav odnos budi sadiste u onim drugima jer "samouništavanje" onoga bez moći je strašno i provocirajuće. Oni drugi postaju plašljivi i sumnjičavi u vjerovanju da onaj bez moći možda ne vara ili vrši neku drugu formu manipulacije. To signalizira da počinje jedna druga igra različita od one normalne – sadistički impulsi su probuđeni.

Ako onaj bez moći bude stavljen na "dnevni red", rezultat može biti strašna tortura i zlostavljanje. Ako i nakon toga onaj bez moći odgovori da je on zaista bez moći, dakle zadrži kontrolu nad samim sobom, ne uzvрати agresijom i istim sadističkim metodama prema drugima što ga torturiraju i zlostavljaju, ne dobije moždani udar i ne završi u ludnici ili ne digne ruke od svega i ne oda se utjecaju alkohola, droge i kriminala. Jednom riječju, postane zavisán, onda oni drugi ne mogu vjerovati svojim očima jer je taj niko i bez moći, ustvari postao neki i neko, neko ko ima vlast i moć nad samim sobom, ali i nad onim drugima. Ali to ne znači pobjedu. To je samo borba koja vrlo često pokazuje neriješen rezultat ili smjenu i prožimanje i onih što pobjeđuju i onih što gube.

Oni što koriste strategiju nemoći su u borbi trenutno, ali to rade vrlo često za budućnost.

Jedan od razloga da se bude čovjek znači odrasti u nemoći. Biti dijete znači biti nemoćan, biti žrtva. Dijete je bespomoćno izručeno u odnose između odraslih. Hoće li dijete pobijediti utakmicu protiv volje odraslih, onda mora koristiti suze i svoju slabost u pokušaju iskorištavanja sažaljenja onih odraslih. Ali svijet odraslih je pun tajni jer odrasli određuju, kontrolišu i definišu ciljeve u dječijem životu. Bez obzira na starost, to je ponižavajuće doživjeti samog sebe kao nemoćnog, bez snage i ponosa. To može prouzrokovati takvu neprijatnost da neko negira svoju nemoć. Negirati svoju nemoć znači povećavati je tako da se nemoć razvija u jednu igru za vlast.

”Shvatiti svoju moć ili nemoć znači uzeti odgovornost za one druge. Onaj što vidi svoju vlast (moć) može vidjeti da je obavezno podijeliti dobro uzimajući u obzir i one druge. Oni što vide svoju nemoć, vide da je obavezno boriti se za dobro uzimajući u obzir one druge. Biti svjestan svoje pozicije daje snagu i energiju. Zato je važnije spoznati svoju ulogu u igri nego udubiti se u svoju nemoć i graditi svoj poraz.”⁵²

Proces demokratizacije učinio je da mnogi ljudi danas razumiju stvarnost u tom smislu da drugi imaju pravo odlučivati u njihovo ime.

Politika je prisutna na svim mjestima u norveškom društvu. Politika je postala jedna realnost. Svi misle da mogu dati svoj doprinos daljem razvoju demokratije u smislu da đaci i studenti određuju planove i programe svog školovanja polazeći od činjenice da su oni već sve naučili. Mladi misle da treba da uživaju sve mogućnosti koje se

---

⁵² Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag A.S. Oslo 1990, str. 104.

podrazumijevaju pod modernim životom: sva tehnička pomagala, namještaj, odjeća, stan ili kuća, vikendica, jahta. Ali zabrinutost dolazi kada se otkrije da je to veoma skupo, te da se moraju uzeti veoma skupi krediti. Kada je neko uzeo kredit za kupovinu stana ili kuće, postao je dobro zavisian, minimum narednih dvadeset, a možda i više godina. Mogućnosti i ponude za zavisnost su svakodnevne u obliku raznih sitnih pozajmica bez "učesća i bez žiranta", ali uz visoke kamate. Mnogi su postali zaduženi "doduše" ne razmišljajući puno o tome, ali nemajući ni puno potrebnih informacija.

Vjera u samog sebe kombinovana sa realnošću ne stoje u dobrom odnosu, što onda stvara kaos i neravnotežu kod mnogih. Dobrostojeći i dobro obrazovani ljudi znaju vrlo dobro šta treba da imaju, a šta imaju u stvarnosti. Ali i loše obrazovani slojevi i loše plaćeni ljudi imaju jedno slično razumijevanje, to stvara probleme u privatnom životu i povećava opterećenje u kancelariji za socijalni rad. U današnjem norveškom modernom socijaldemokratskom društvu problemi ideologije i sistema sele jedni preko drugih. Problemi bivaju kompliciraniji i sveobuhvatniji.

Oni stariji su čitav svoj život slušali i vjerovali obećanjima što su se trebala ostvariti u društvu socijalne pravde ili kako se još zove društvu blagostanja. Stvarnost je takva da mnogi imaju životni standard, što ne odgovara njihovim zaradama, a naročito njihovim očekivanjima.

Pomoći ljudima sadrži u sebi to da se jedan mora boriti protiv ovog ili onog sistema, ove ili one ideologije. Stalno rastu mali problemi u velikom sistemu, gdje oni zaposleni u sistemu razumiju interni način razmišljanja. Niko ne može uraditi puno da pomogne onom drugom, osim što može biti pristalica i možda samo jedan od onih što se žale.

Moć i nemoć tiču se uvijek osjećanja, aktivnosti i volje u relacijama među ljudima.

Oni poslušni su uvijek nevine žrtve. Danas nije pitanje o poniženju ili o slobodi nego o nedostatku volje za osjećanje krivice. U modernom društvu ljudi učestvuju u masi aktivnosti koje zahtijevaju da ljudi negiraju svoju krivicu. Ljudi modernog vremena nemaju osjećaj krivnje i gledaju na sami sebe kao na poslušne i ponižene.

U modernom društvu socijaldemokratije ili socijalne pravde ljudi pate i trpe od nevidljive i nečujne komande i sopstvene vječite tjeskobe da prikriju ono zlo u sebi. Zato takvo društvo stalno proizvodi nove uloge: vikend roditelje, dodatne majke i očeve itd. to mnoštvo uloga je jedan izazov za demokratiju koja ne može riješiti suštinske probleme.

Demokratizacija i društvo socijalne pravde ili društvo blagostanja postavili su jedan zastor i napravili jedan razmak od stvarnosti. Tako ljudi ne vide ko komanduje i ko je taj što se mora naprezati da vidi i čuje ljudske patnje i rane. Krivnja i patnja onih drugih doživljavaju se upadljivo. Komandovanje i patnje su prisutni u punoj mjeri, ali se oni ne pojavljuju u vidljivoj formi i svjetlu kao ranijih godina. Komandu su preuzili nepreglednost sistema i trendova.

9.1. BUDI POSLUŠAN ILI UMRI!

Osnovna poruka u društvu blagostanja ili društvu socijalne pravde ili socijaldemokratije je: budi poslušan ili ćeš umrijeti! Na psihičkom planu to znači: zaboravi svoju osobenost ili ćeš biti niko i ništa! Obje poruke su približno ružne i odvratne.

Biti poslušan znači transformisati se lično u predmet, poniziti samog sebe, komandovati samom sebi da budeš neko drugi. Odreći se svoje osobenosti i lično se poniziti i igrati jednu ulogu koja ti je predviđena i dodijeljena. Prijetnja da budeš prezren, ne podržan, maltretiran od uže grupe i društva je stalno prisutna. Biti akceptiran i prihvaćen nije jednostavno. Čovjek može birati između dvije mogućnosti za prilagođavanje okolini u kojoj se našao. To se može opisati kao izbor između mogućnosti da se bude profesionalac ili amater.

Ako izabereš da budeš profesionalac, onda si uplovio u vode vlasti i njene strategije. Onda nastupaš sa pozicija jake i čvrste i zle individue. Onda pobjeđuješ jedan dio borbe u odnosu na one druge oko sebe, uglavnom slabije. Ali borbu za svoj unutrašnji mir, stvarne vrijednosti, ljubav i prijateljstvo sigurno gubiš. To je cijena za tu poziciju.

Ako izabereš ljubaznost, prijateljstvo, ljubav, onda je to nastup što se može okarakterisati kao slaba ličnost sa velikim šansama za poraz u svim borbama. Najbolji je pokušaj prilagođavanja komandi na jedan konstruktivan način prateći etičke vrijednosti i svoju slobodnu volju, te razvijati samog sebe kao personu i slobodnu osobu.

Osim u svakodnevno životu, a naročito u slobodnom vremenu, primjetno se nazire ta nevidljiva komandna

linija i ponašanje kada svi kao po komandi kupuju hranu i druge potrepštine svaki dan u određeno vrijeme, vode djecu na obavezne sportske treninge i utakmice, idu na duže ili kraće šetnje u planine, u određeno vrijeme, posjećuju prijatelje i rodbinu, ustaju i liježu kao po komandi, stoje u koloni za nacionalni praznik svake godine u isto vrijeme i na istom mjestu. Ta se komandna linija još drastičnije osjeća kod ljekara, zubara, socijalnih radnika, policije, carine, tajne policije, te nečega što odgovara pojmu društvene samozaštite ili sigurnost naroda (sikkerhetsfolk).

To su sve nezamislive mogućnosti da se, uz upotrebu najsavremenijih tehničkih pomagala, kontroliše vaš svakodnevni život. Prirodno drski i bezobrazni ljudi, kakvih je sve više, doživljavaju demokratiju kao mogućnost za komandovanje nad drugima. Puno važnija karakteristika takvih ljudi je da ne reaguju na nepravdu koja je tako očigledna. Ako je neko nepravedno i loše tretiran, šikaniran i torturiran, oni drugi to samo akceptiraju kao činjenicu i niko, ama baš niko, ne reaguje.

Zašto ljudi vole komandovati drugima? Komandovati znači regulisati odnose među ljudima tako da životni prostor bude pregledan i bezopasan. Ali komandovati znači imati jednu mogućnost za osvetu. Neko želi kazniti drugoga zato što je i sam bio kažnjen. Tako da taj liječi svoje rane nanoseći rane drugima.

Ako čovjek koristi svoju slobodnu volju, onda mu se nameće misao o bježanju iz društva blagostanja i socijalne pravde. Može li čovjek pobjeći, može li prekinuti sa sistemom? To se čini razumnim. Spasiti se odbijanjem naređenja i prekidom sa sistemom može se izvršiti izgradnjom ličnog sistema. To znači da čovjek mora raditi

na svom intelektualnom planu da bi razotkrio i opisao sistem, da bi i ostalima bilo jasno gdje se ustvari nalaze. Ako ovo čini samo jedinka, to malo pomaže, to moraju činiti mnogi, a naročito oni plasirani na centralna mjesta u sistemu. Zato bježanje ne predstavlja fizičko preseljenje, nego pretpostavlja ispravno mišljenje i želju za djelovanje, odnosno bježanje u personalnu stvarnost.

9.2. ZLO I TOTALITARIZAM

Ako čovjek želi aranžirati sebe kao ličnost, mora prvo priznati da postoji zlo. Bez tog priznanja čovjek je slijep za sve vrste igara za vlast i oko vlasti, bez obzira vode li one u pobjedu ili u poraz.

”Danas mnogi negiraju da postoji zlo uopće. Ili se to u najboljem slučaju prebacuje na psihološki plan. Tako je zlo predmet psihologije i za to se uzima već čuveni primjer kako majke maltretiraju svoju djecu fizički i psihički samo zato što su i one bile maltretirane. Po tome je zlo jedna slučajna radnja ili djelovanje od dobrih ljudi sa psihičkim mahanama. Zato oni što su obuhvaćeni zlom stoje sami. Žrtva očekuje osudu zla, ali i dželat očekuje naklonost publike. Tako imamo nevidljivu konkurenciju za naklonost publike. Dijete koje je dobilo šamar ili batine od svoje majke se odgaja da ne smije govoriti o tome. ”Samo oni što su lično zli govore o zlu”. Tako imamo zamjenu teza: žrtva postaje ono zlo, a ne dželat.”⁵³

Priznanje da zlo postoji pretpostavlja borbu prvo na domaćem terenu. Mi se moramo boriti protiv zla u sebi samima, u našoj unutrašnjoj teritoriji. Dobiti rat u sebi samom protiv zla znači sakupiti više dobrote, više ravnoteže i više slobode za one pozitivne snage u nama samima. **”Sve je gotovo nerazumljivo, ali ipak nenormalno precizno uređeno i kontrolisano jednim skrivenim autoritetom. Ili nekim autoritetom koji uopće i ne postoji. Isto kao u Kafkinim romanima. I**

---

⁵³ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE - MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans forlag. A.S. Oslo 1990, str. 134.

tamo pojedinac, uvijek muškarac, bez obzira koliko se napreže, ne može nikada da dokuči i razumije one norme što su dio sistema.”⁵⁴

Greška je uvijek njihova i oni sami počinju osjećati da je greška stvarno njihova.

Izbjeglica/prognanik u Norveškoj mora stalno pisati molbe. Molbu za privremeni boravak, molbu za stalni boravak. Molbu za dozvolu na rad. Molbu za prijem u školu za učenje jezika. Molbu za socijalnu pomoć svaka tri mjeseca. Stotine molbi za dobijanje posla. Molbu za ovo, molbu za ono, a klijent – molilac ništa ne razumije. U jednom istraživanju o tome koje informacije su dobile izbjeglice/prognanici iz Bosne o norveškom društvu, mnogi odgovaraju da su dobili informacije o ulogama muškarca i žene.

Jedna cijela grupa izbjeglica/prognanika iz Bosne objašnjava da su oni kao grupa dobili detaljne informacije o tome kako funkcionoše frižider što su oni doživjeli kao totalno poniženje, a jedna bohemski orijentisana žena iz Mostara poslije toga nazvala je norvežane ”smiješeci frižideri”. **”U spomenutom istraživanju mnoge izbjeglice iz Bosne iznijele su mišljenje da je norveško društvo više neprijateljski raspoloženo prema strancima generalno nego što su oni imali pretpostavku o tome prije dolaska u Norvešku.”⁵⁵**

⁵⁴ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo 1990, str. 141.

⁵⁵ Ahman Haci. AVMAKT - FLYKTNINGERS ERFARINGER OG BEHOV I MØTE MED DET OFFENTLIGE (NEMOĆ – ISKUSTVA IZBJEGLICA I POTREBE U SUSRETU SA DRŽAVNIM INSTITUCIJAMA). Istraživanje u općini Bergen 1998, strana 34.

Suštinske i važne informacije o tome kako sistem funkcionise izbjeglica/prognanik nikada neće dobiti jer je suština da on pogriješi i bude "uhvaćen na djelu" i tako postane zavisan od sistema. U ovome leži sva tajna odnosa sistem – izbjeglica/prognanik. Uхватiti ga da je pogriješio ("neznanje ne oslobađa od optužbe"), izvršiti istragu i generalno isleđenje, osloboditi ga sudskog postupka ili simbolično kazniti, ali ga držati zavisnim odnosno primoranim na svu vrstu kasnije poslušnosti što on/ona moraju prihvatiti ne kao kaznu nego kao oslobađajuću presudu. To je kada se tiče običnih i uobičajenih "kriminalnih radnji" kao što su rad na crno, netačni podaci u raznim svakodnevnim šemama koje se, sa nedovoljno znanja jezika, naročito u početku, moraju lično popunjavati i slično.

U zavisnosti od "izvršenog djela" i prema potrebama javnog mnijenja u nekim težim slučajevima kao što su odlazak u Dansku ili Švedsku i s tim u vezi "nezakonito unošenje mesa, cigareta i alkohola u zemlju", može se sa cijelom stvari ići na prve stranice novina i udarne TV emisije kako bi se javno mnijenje, gladno hrane zvane mržnja prema strancima, privremeno nahranilo i zaboravilo suštinske domaće probleme. U slučajevima otmice aviona koja se desila 1995. od jednog Bošnjaka kako bi skrenuo pažnju na stradanja u Bosni, ili u slučajevima šverca drogom, organizuju se specijalne dodatne TV emisije, štampaju ekstra dodaci u novinama. Nije poznato u koju vrstu zavisnosti se "uvaljuju" izvršioци ovih stvarnih krivičnih djela jer to prevazilazi temu ovog rukopisa.

Ovo su bili primjeri zavisnosti na relaciji učinjenog – ucijenjenog i on je karakterističan za izbjeglice/prognanike koje imaju jednu dozu povjerenja u sebe i određenu

količinu vlasti nad samim sobom. Drugi vid činjenja izbjeglice/prognanika zavisnim, ili malo grublja riječ ucijenjenim je manipulacija njihovim željama, potrebama i nedostacima od državnog aparata i grupa za pritisak. O svakom izbjeglici/prognaniku državni aparat zna više nego što sama izbjeglica/prognanik zna lično o sebi samom. Država, dakle, zna i njegove potrebe, želje i, što je veoma važno, njegove slabe strane.

U toj izbjegličkoj/prognaničkoj nemoći i želji državnog aparata i grupa za pritisak da učini izbjeglicu/prognanika potpuno zavisnim manipulira se lažnim obećanjima, ponekad i nagrađivanjem, dodjeljivanjem nečega nezasluzenog, a često, u zavisnosti od karaktera ličnosti izbjeglice/prognanika, i prijetnjama. Cilj je hipnotisati ličnost u "redukovanoj stvarnosti", u njegovoj nemoći, a pokazivanjem državne i systemske moći kao potpunog vladanja privatnim i svekolikim životom, te učiniti izbjeglicu totalno zavisnim i spremnim za bezrezervnu saradnju.

To je karakteristika "redukovane stvarnosti". Rezultati redukovane stvarnosti se mogu vidjeti u sljedećem Kunderinom opisu: **"...Cijelo njegovo boravište bilo je pogrešno.... On je jedan oblak od jedne greške u mapi.... Greška zahtijeva kaznu. Kazna zahtijeva grešku..... Kazna je konačno našla grešku. Optuženi traži svoju grešku.... Kazna nalazi grešku..."**⁵⁶

Nije onda čudo da gotovo nema izbjeglice/prognanika koji nije prošao kroz faze depresije, naročito nakon nekoliko godina provedenih u izbjeglištvu kada se neki

---

⁵⁶ Milan Kundera. ROMAN KUNSTEN (ROMAN UMJETNOST). Oslo 1986, str. 122. 123. prijevod na norveški Kjell Olaf Jensen.

”računi mogu svesti” i vidjeti da su mnogi izgubili sve i jednostavno ne mogu početi graditi novi život iz početka. Nisu izgubili samo mjesto stanovanja i lične stvari koje su posjedovali, nego posao, socijalne veze, prijatelje i rođake, komšije, a sanjani rahatluk nije pronađen, zato se mnogi osjećaju utučeni, prevareni od života, bez nade i iluzija.

9. 3. VLAST (MOĆ) JEZIKA

”Jezik je ličnost i kultura. To je ogledalo našeg duhovnog nivoa, na individualnom i kolektivnom planu. Jezik je najdublji izraz za ljudsko zajedništvo.”⁵⁷

Sa oskudnim i siromašnim jezikom ljudi se osjećaju bezvrijednim i praznim. Jezik je ona nit vodilja koja nas uvodi u naše mjesto boravišta. Jezik koji nema povezanosti etike i iskustva je jezik koji prekida komunikacije i između ljudi i u ljudskoj unutrašnjosti. Onda je stvarnost tako mala i reducirana. **”Boriti se bez poznavanja pravila igre je besmisleno. Za to treba imati kulturu, znanje i viziju, kao i riječi što će se koristiti u dijalogu. Životna vizija vodi slobodi, a ne vlast (moć) ili nemoć. Politika mora biti filozofija i psihologija. Najvažnije političko pitanje je: kako povezati relacije i veze što su uništene? Kako sastaviti ono što je rastavljeno? Kako popraviti ljudsku svijest? Kako naučiti ljude da se bore za dobro, lijepo i istinito? Kako naučiti ljude da imaju svoju vlastitu volju?”⁵⁸**

Biti čovjek znači boriti se kao osoba. Što je neko spremniji da prihvati činjenicu da borba postoji kao lični cilj, tako će taj bolje savladati život. Svijest o borbi i ciljevima daje jednu spremnost i snagu u samog sebe. Pojam borbe treba shvatiti u smislu biti aktivan.

Ali čovjek mora prvo poznavati okvir za svoj lični život i mogućnosti sa kojima raspolaže u samom sebi na

⁵⁷ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo 1990, str. 163.

⁵⁸ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo 1990, str. 208

jedan maksimalno realan način. Onaj koji ulazi u borbu mora poznavati stvarnost, ali i samog sebe i izmjeriti njihovu međusobnu suprotstavljenost. Boriti se na jedan dobar način pretpostavlja poznavanje nepravde prema samom sebe, ali i prema drugima. Onaj koji se odluči za borbu mora poznavati sistem u kojem živi i poznavati alternative. Ljudi moraju znati da su izbačeni drugima za razne vrste ekspertiza. Vlast nad ličnim životom znači učiti svoju ranjivost, svoje slabe strane. Što je čovjek više socijalno i psihički zavisian, utoliko je više ranjiv. Raditi na svojim slabim stranama, na svojoj ranjivosti je jedan dio uspješnog razvoja ličnosti.

Vlast nad ličnim životom sadrži i onaj personalni proces što čini mišljenje i osjećanja stvarnim. Ali vlast nad ličnim životom tiče se i ekonomije. Onaj što stoji u dugu do guše, pa i iznad toga, nema vlast nad svojim ličnim životom. Vlast nad svojim životom nemaju ni oni što nemaju nikakvih materijalnih prihoda ili su ona simbolična - neredovna. Samo onaj što ima redovna primanja i kredite što stoje kako-tako u odnosu prema životnom standardu ili što bi narod rekao: što se ispružio onoliko koliko mu je jorgan dug, ima vlast nad svojim životom.

Živjeti od socijalne pomoći, nadoknade za nezaposlenost, penzije ili nekog drugog načina državnog finansiranja i uz to ne govoriti jezikom kojim se govori u određenoj zemlji znači da taj ne upravlja svojim ličnim životom.

Životna borba se nikada ne završava. Istina, borba može dobijati različite forme. Samo oni što su mrtvi, oni su se prestali boriti. Čovjek može psihički umrijeti prije njegove fizičke smrti. To podrazumijeva stagnaciju,

invaziju i okupaciju svih onih snaga što žele njegov nestanak. Samo persone imaju dovoljno snage da nas podignu iz destruktivne borbe za vlas (moć), oslobode nas rata u nama samima i rata nas protiv drugih. Bez onog personalnog gubi se osnova za sve što ima vrijednost. Iz persone dolazi ono personalno, ono ljudsko i slobodno u čovjeku. U pravoj istinskoj demokratiji jedinka mora imati mogućnost i da izvršava naređenja i da naređuje, da daje, ali i da prima. U društvima socijaldemokratskog tipa ljudi nisu naučeni na to. Naučiti to znači prvo naučiti šta znači biti persona, onda će društvo lakše razvijati ono personalno.

”Vladati ne znači ništa drugo nego imati duhovnu vlast. Duhovna klima u velikim ili malim sredinama odlučuje ponašanje između običnih ljudi i grupe i mase. Antiintelektualizam, sentimentalnost, nedostatak kulture proizvode prazninu i odbojnost na individualnom planu, a neprijateljstvo između grupa i masa.”⁵⁹

---

⁵⁹ Nina Karin Monsen. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIKK (BORBENA OSOBA – ETIKA VLASTI) J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo 1990, str. 40.

10.

”TERMINOLOŠKI PROBLEMI”

Ljudski etički razvoj može se posmatrati kao put od ljudi mase - raje, preko individue do persone.

A. U djetinjstvu svi ljudi prolaze kroz fazu ljudi mase. Fizička zavisnost djece od roditelja je tolika da bi djeca bez roditeljske njege mogla čak i umrijeti. Psihička povezanost je također prisutna, specijalno sa onima koji njeguju djecu. "Svi ljudi su tako podložni vladanju vođeni od vođe koji poznaje potrebe i interese mase. Vođe su glava mase, njihovo tijelo i njihov zaštitnik. Oni su kao majka i novorođeno dijete."⁶⁰ Stadij mase je opterećen sa potrebom za sličnošću kroz uzajamnost priznavanja kao što je spoljašnost i način odijevanja na primjer.

"Porast broja ljudi mase može se gledati kroz razvoj uže porodice u modernom društvu. U porodici modernog društva svaki član porodice učestvuje u zajedničkim vrijednostima porodice. Te vrijednosti su privatnost, potrošnja, jednakost-ravnopravnost svih članova porodice iznad grupe, jednakost žene i muškarca, ravnopravnost odraslih i djece. Žena i muškarac imaju iste uloge i iste porodične poslove. Roditelji i djeca su prijatelji."⁶¹

Odrasli ljudi nastoje tražiti sličnost kroz pripadnost grupi. Iz razloga tjeskobe i skučenosti u zajedništvu mišljenje je svedeno samo na životno obavezno zajedništvo. Misleće grupe konstituiraju se i raspadaju kroz mišljenje. **"Mišljenje pripada masi i to je svetost i relikvija. Nijanse u mišljenjima, a naročito različitost mišljenja su realna prijatnija grupi."**⁶² Najviše karakteristično za

---

⁶⁰ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo, 1987, str. 27.

⁶¹ Isto, str. 28.

⁶² Isto, str. 29

ljude mase je da oni traže svoj status tako što će biti kao oni drugi.

Ovo nije tako naročito paradoksalno kao što izgleda, s obzirom na to da se uvijek nalazi neko ko ne može ili ne želi učestvovati u konkursu sličnosti. **”Jedna kultura nikada ne može biti tako homogena da su svi slični i da sve grupe idu u masu. Priroda čini ljude različitim.”**⁶³

B. Poslije djetinjstva svi ljudi, prije ili poslije, prolaze kroz fazu individualizma. U ovoj fazi sve individue pokušavaju, po svaku cijenu, pokazati svoju različitost, svoj razmak od onih drugih. Opozicija zauzima centralno mjesto. Malo dijete je izraz ljudi mase. Svi su raja sa djetetom i dijete je raja sa svima, a vrijeme puberteta je izraz individue. Faza puberteta se sastoji upravo u oslobađanju od tijela roditelja, porodice i prekidanje jedinstva izraženog kroz norme o lojalnosti i solidarnosti. Rezultat ovog procesa je da pubertetlija često završava u lošem društvu ili u najboljem slučaju kao čovjek mase. Ali u odnosu prema roditeljima pubertetlija je individualist.

”Individua ne želi biti korištena od roditelja kao njihov ekstra stomak, glava, noge, ramena, nasljednik. Individua želi biti samo svoja lično. Često to ide tako daleko da ta individua ne želi biti dio te porodice niti familije, ne želi misliti kao ta porodica i familija, ne želi se oblačiti kao ta porodica i familja, ne želi jesti isto kao porodica pa i familija i ne želi živjeti kao njegova porodica pa i familija. Glavni cilj pubertetlije je razgraničiti se i fizički i psihički od stare grupe,

---

⁶³ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelans Forlag. A.S. Oslo 1987, str. 30.

odnosno porodice pa i familije. Roditelji su bez nade. To se dešava jer su nastojali odgojiti dijete koje će biti slično njima. Rezultat je da porodica i familija iznenada dobijaju vještačkog člana ili jednu individuu na njihovoj periferiji.”⁶⁴

Vještački čovjek je tipični individualist. On ili ona želi rado prekinuti svaku tradiciju u vremenu i u prostoru. S njim ili s njom počinje sve iz početka. Ništa od onih prije više ne živi u ovim nadolazećim. Takvi ljudi vrlo često završavaju kao bohemi tražeći inspiraciju u pobuni. Oni kontroverzni koji podlegnu strahu mogu biti ”zaraženi” običnosti i ponovo postati ljudi mase.

Vještački čovjek može biti jedan pravi individualist i svađalica sa običnošću. On ili ona su uvijek nesaglasni, uvijek dopunjavaju komentare, reduciraju ili reproduciraju ono što su oni drugi već rekli.

Ovu fazu prolaze svi ljudi manje ili više detaljno. **”Za mnoge pobunjenike iz mladosti pobunjenička mladost prolazi tako da mnogi ponovo padaju u poziciju mase. Ali ovaj put ne kao slaba djeca i pubertetlije bez lične ekonomije ili statusa, nego kao moćni roditelji. Oni prave staru simbiozu u ulozi lidera. Na sličan način radikalni buntovnici mogu završiti kao obični članovi raznih komisija, komiteta i slično. Oni imaju osiguranu moć i mogu završiti u onim drugima i željeti dijalog i saradanju. Zato su mnogi buntovnici lažni jer je njihova pobuna vezana u vezi sa željom za vlast. Ljudi mase traže ono zajedničko, a individue traže ono neubičajeno, izuzetno.”⁶⁵**

---

⁶⁴ Isto, str. 31.

⁶⁵ Isto, str. 32.

C. Treća faza ovog procesa je da neko može biti persona. Zrelost je došla kao rezultat konflikta između mase i individue. Što je neko više širokogrudan i pošteniji, više će uspjeti kao persona.

”Sve tri ove faze mogu biti prisutne istovremeno u jednoj te istoj osobi. To se tiče odnosa prema samom sebi i grupe kojoj osoba pripada. Faze mogu pratiti starost i iskustvo. Najviše je uobičajeno da, zavisno od situacije, ljudi se permanentno kreću između ove tri faze.”⁶⁶

---

⁶⁶ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelans Forlag, A.S. Oslo, 1987, str. 34.

10.1. RAJA – LJUDI MASE

Raja/ljudi mase to može biti ko bilo. Predstavljaju sebe vrlo rado kao prosječne ljude i osjećaju se jako fino kada drugi primijete da su oni kao i oni drugi. Ljudi modernog vremena su ljudi izjednačavanja na svim nivoima. Prosječnost je glavni ideal, a centralne vrijednosti su komfor, lična zadovoljstava, život bez plana i bolesno uživanje. Raja/ljudi mase su opterećeni psihologijom razmažene i raspuštene djece. Oni ne aranžiraju ništa što nije za njih lično. Sva mjerila za dobro i zlo, ružno i lijepo uzimaju se iz sopstvenih uslova. To su zatvorene duše, zato se oni ne brinu nikada da navedu razloge za svoja mišljenja, ali su opterećeni oko realizacije svojih pogleda i ideja.

”U ljudima mase/raji glavni tonovi su smijeh nazor, a što je glavno, ljudima mase- raji nedostaje moral.”⁶⁷ Status je veoma važan i oni uvijek misle da su zaradili upravo to što imaju ili čak i više. **”Ljudi mase jašu na svim pokretima u vremenu. Oni žele pokret radi pokreta, ali nikada se ne drže izvan grupe i nikada nemaju mišljenje koje je različito od mišljenja grupe. To je oportunistički koji ima kratkoročne prednosti.”⁶⁸**

Raja/ljudi mase mogu biti nostalgičari i žaliti za sigurnišću i danima i godinama **”kad se moglo spavati na Romaniji usred noći, a sad ne možeš proći ni u po`bijela dana”**. Raja/ ljudi - mase se lahko mogu okrenuti protiv svojih.

Raja/ljudi mase su hedonisti, odnosno ljudi koji imaju glavni cilj užitek i zadovoljstvo. Za dobro se uzima samo

---

⁶⁷ Isto, str. 22.

⁶⁸ Isto, str. 23.

ono što daje užitek za sebe lično i one što su njima slični. Kada se uspostave takvi odnosi gdje ljudi mase/raja ne mogu zadovoljiti svoje potrebe, onda su oni krvožedni i osveta postaje pravilo. Ljudi mase/raja nemaju nikakav osjećaj niti razumijevanje za ljude što ne pripadaju njihovoj raji. Za njih su oni potencijalni neprijatelji, a nikako prijatelji.

Raja/ljudi mase žele imati svoju ličnost, ali oni nalaze samo unutrašnju prazninu, kaos i stereotipe. Zato oni probaju kompenzirati. Praznina se može nadoknaditi uspješnim životom u gomili – masi - raji. Oni neće osjećati čeznju za onim unutrašnjim "ne plači jer i drugi imaju iste teškoće". Raja potajno, ali ipak iskreno, tuđu nesreću doživljava kao ličnu sreću u dubokoj duhovnoj ličnoj praznini i stvarnoj nesreći.

Raja/ljudi mase ne žele da imaju snagu za drugo vjerovanje nego moderno praznovjerje. Oni vjeruju u to što je društvo sačinilo, vjeruju u svoju raju, svoje osude, ukus, tehniku i državu, ali samo socijaldemokratskog tipa. Bog kao apsolutno i nadnaravno biće ne igra neku značajniju ulogu u životu raje - ljudi mase, osim onda kada su u ličnim velikim teškoćama i bolesti. Raja/ljudi mase nisu u stanju da sumnjaju jer to traži mnogo. Raja/ljudi mase žive u jednom stanju pravog praznovjerja kao izrazu svoje modernosti i svog lažnog "ja" predstavljenog u izrazima "biti viđen", "biti u trendu", "biti raja".

10.2. BITI INDIVIDUA

”Individua doživljava svoju unutrašnjost kao prazninu. Individua puni tu svoju prazninu tako što se ispisuje iz svih grupa, bježi od spoljašnosti i vidi samo unatarnji život. Ali ta unutrašnjost se gubi jer individua želi transformirati to u doživljaje kod drugih. Nemoguće je doživjeti svoju naročitost sam. Zato unatarnji svijet individue želi one druge. Tako između mase i individue imamo ratnu ravnotežu. Oboje trebaju ono drugo da bi se definisali u svojim ulogama. Stvarnost se mijenja brzo, proizvodi nesigurnost, kaos i probleme. Samo persone u svemu ovome vide cjelinu i vide značenje svega toga.”⁶⁹

Biti individua znači biti jedinka za samog sebe, a ne jedan od mnogih. Individua ne govori ništa o unutrašnjim osebnostima. Individue su različite od drugih samo koliko je jedna kap vode različita od one druge. Sve individue imaju istu osebnost, a to znači da stoje izvan. Njihova snaga ne leži u nekoj snazi iznutra iz njihovog bića.

Individua ne pokazuje obzir prema zajedništvu niti prema onima slabima. Individua je egoista, egocentričan ili u najgorem sličaju jedan uzgajivač elite. U ovom kontekstu individua mora uvijek prekinuti odnos sa grupom i biti stalno izvana. Individua postaje lahko uzgajivač samog sebe što po svaku cijenu želi istaći svoju osebnost i različitost od onih drugih.

Ali sve ovo može se gledati i pozitivno u jednom kontekstu. Kroz svoje stalne prekide sa grupom inividua

---

⁶⁹ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelens forlag, A.S. Oslo 1987, str. 57, 58.

je jedan stalni pokretač koji doprinosi promjenama. Prekidati ustaljene mustre znači ne živjeti jedan konvencionalni život, nego predvoditi razvoj, biti vođa. **”Individue su dobri pobunjenici, ali te pobune što individue aranžiraju su haotične i pune suprotnosti. Individua nema obzir prema masama niti dopušta masama da one u toj pobuni dođu na svoje i ostvare jedan bolji život.”**⁷⁰

Postoji jedna stalna barijera između individue i onih drugih – društva u cjelini. Individua se lahko osjeća strancem u životu, praznim i bez mišljenja. Individue su neizbježno usamljene. Ali na drugoj strani individue su i mase. I individue i mase pretpostavljaju jedni druge. Ako nestane pojma mase, neće i pojam individue jer je individua ipak član mase.

Individue mogu doći u teškoće. Biti individua znači biti usamljen. To može rezultirati jednom destruktivnom borbom protiv drugih, ali i borbom protiv samog sebe. Individua može precijeniti svoju veličinu i snagu i u najgorem slučaju završiti na psihijatrijskoj klinici, u masovnoj grobnici ili na onom svijetu na neki drugi način i prije vremena. Ljudi mase/raja mogu doći i u situaciju da se osjećaju kao niko i ništa, a oni drugi su sve. Individua može osjećati suprotno: drugi su ništa, oni su nule, a individue lično su sve. Zato može doći do velike borbe između raje/ljudi mase i individua.

Indivdua je također hedonist, odnosno čovjek užitka i zadovoljstva, ali više ravnodušan i ciničan. Dobro je ono što je na štetu drugih i što čini njegovu borbu protiv drugih vidljivom. Cinizam može ići dotle da postaje hedonističkim moralom – sve što je vidljivo je za uživanje

---

⁷⁰ Isto, str. 17, 18.

i to je moralno. Individua može lahko postati progonitelj. U toj svojoj borbi da bi bio vidljiv, individua može postati progoniteljem svojih protivnika.

Individue vjeruju samo u svoje snage. Drugi su uvijek beznačajni u njihovim očima. Individue su uvijek izolirane u svom ličnom svijetu. Individue su pune sumnje. Ta njihova pretjerana sumnja u sve može biti iskorištena od njihovih protivnika, koji imaju moć, da ih proglase za paranoike i uz pomoć grupa za pritisak, prisilno ih smjeste na psihijatrijske klinike, ”prikače im opasne dijagnoze” i tako ih pokušaju eliminisati iz njihove pravedne borbe, a često i iz života kako bi prikrili sopstveno i sistemsko ludilo. Preživjeti to u normalnoj normalnosti i ostati normalan podrazumijeva isključenje straha i imati čvrstoću u vjeri!

Ako postanu čvrsti u vjeri i oslobode se sopstvenog straha, individue mogu završiti kao heroji vremena i biti poznati i besmrtni ili u najmanju ruku specifični, tipični, originalni, svoji. Stajati sam protiv mnogih, protiv svijeta, može izgledati kao znak plemstva, ponosa, snage, zrelosti i izazova. To podrazumijeva biti neko i nešto, ali sa pokrićem i može individui podariti mjesto u historiji. Doći u različite knjige historije je ustvari cilj individue. To podrazumijeva imati znanje, hrabrost, odvažnost, poštenje, moć, čak i u trenucima totalne nemoći.

10.3. BITI OSOBA - PERSONA

”Persona se okreće prema drugima da bi ih saslušala, razumjela, prihvatila i dala im što trebaju. Doživjeti personu znači doživjeti psihofizičku cjelinu i moralni karakter.”⁷¹

Razviti samog sebe u jednu personu znači razviti se kao cjelina, psihofizička i moralna cjelina. Vidjeti sebe kao neko i nešto znači uzeti svoju ličnu egzistenciju ozbiljno, gledati to kao stvarnost, biti persona.

”Osobe ili persone ne daju se kontrolirati regulama i normama koje doprinose njihovom iskorišćavanju. Zato su osobe ili persone prijetnja za druge ljude, ali i za sebe same jer one mogu mijenjati život. Persona ili osoba ne stoji u suprotnosti prema zajedništvu, ali je protivnik praznoće, stereotipa, življenja života kao igranje uloga, ljudi mehanizama ili aparata.”⁷²

Biti kao mladi Husein-kapetan Gradašćević znači biti drugačiji nego drugi u snazi svoje prirode, osobenosti svoje psihe i svog moralnog ponašanja. Husein kapetan Gradašćević je imao u sebi prkos i slobodu na kojoj su mu drugi zavidjeli. A strah od slobode je dubok kod ljudi modernog vremena. Ako je Husein-kapetan Gradašćević, a ne ostarjeli Ali-paša Rizvanbegović, u prvom redu, osoba što se brine, miješa se i želi nešto, onda je biti to povezano sa raznim neprijatnostima. Sve kulture što se

---

⁷⁰ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelens Forlag, A.S. Oslo 1987, str. 40, 41.

⁷¹ Nina Karin Monsen. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIKK (VOLJENA OSOBA – PERSONA I ETIKA) J.W. Capelens Forlag, A.S. Oslo 1987, str. 17,18.

baziraju na kolektivnim interesima i individualnim sličnostima žele vidjeti tipove ljudi poput Husein kapetana Gradašćevića kao prijatnju.

Izražavati se kao Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak znači raditi puno i zahtijevno. Mehmed-bega Kapetanovića Ljubuška možemo naći u nama, u našim pravim mišljenjima i u našim ličnim izrazima prema njima. Mehmed Kapetanović Ljubušak razvaljuje uloge i fasade i koristi zajedničke norme. U ljudima se nalazi jedna duboka čežnja za slobodom, mišljenjem, istinom, dobrotom i ljepotom. Najdublja ljudska potreba je, ne u posjedovanju materijalnih dobara, ne u visokom socijalnom statusu nego da neko bude doživljen od onih drugih kao persona, respektovan i pravedno tretiran.

Ili persone poput dalekovidog i hrabrog građanskog liberala Husage Ćišića koji je, dok su mu sa lijeve strane sjedili Aleksandar Ranković, sa desne Milovan Đilas, ispred njega Veselin Masleša, a iza njega Moša Pijade, u Saveznoj Skupštini Federativne Narodne Republike Jugoslavije, jedini podigao ruku u znak protivljenja zato što u prijedlogu Ustava FNRJ iz 1946. godine, nije bilo Bošnjaka, nažalost, nisu garancija za uspjeh.

Persone tipa hafiza Ibrahima Mehinagića kada u svom istupu prilikom rušenja džamije Kodže Kemaluddina u Ferhadiji ulici u Sarajevu kaže kako **”nema valjane hukjimi – šeri`ije da se džamija može porušiti i na njeno mjesto zidati bilo kakva zgrada, a najmanje neboder.”**⁷³ Sumnjaju u moderno društvo, državu i tehničku racionalnost. Istovremeno ovakve persone nisu puno opterećene svakodnevnicom.

---

⁷³ Mahmut Traljić. ISTAKNUTI BOŠNJACI, El Kalem, Sarajevo 1998, str 184.

Persone poput Hamdije Kreševljakovića, kada je odlukom saveznog ministra prosvjete prebačen iz Učiteljske škole u Sarajevu za seoskog učitelja u Surdulici u istočnoj Srbiji, ipak, idu putem nade i optimizma ka jednom društvu prijateljstva, ljubavi i saradnje, slobodnih duša, osjećanja, vrijednosti. Jednom društvu baziranom na vrijednostima i povjerenju.

Persone tipa časnog reisa Čauševića su u stanju da rade najbolje za druge jer reis Čaušević i kada stoji sam nasuprot primitivne svjetine, to radi upravo sam bez očekivanja nadoknade. Kvalitet časnog reisa Čauševića leži dijelom u biološkoj ili psihološkoj strukturi njegove ličnosti, ali je to, prije svega, rezultat onih kvaliteta što ih je Džemaludin Čaušević naučio kroz život i što ih želi realizovati kao svoj ideal.

Osobine persona poput nabrojanih, ali i poput Safvet bega Bašagića, Mustafe Busuladžića, Mehmedalije Maka Dizdara, Muhameda Hadžijahića, Muhsina Rizvića, Alije Isakovića, Mehmeda Okića, Ibrahima Trebinjca, Muhameda Zahirovića i drugih su:

- angažman. Oni su učesnici, oni su članovi i slično, dakle, oni su unutra jednog zajedništva. Ljudi uvijek pričaju o angažmanu. Ako je neko angažovan, znači da je umiješan. Izostanak znači samo zbunjenost. Oni su tu ne analitički, nego zato što psihološki pripadaju određenoj grupi, određenom narodu;

- ove persone izvršavaju moralnu radnju za cijeli život. Oni su iskusili šta znači dobro i zlo, znaju vrijednosti i pridaju pažnju na moralna osjećanja i posljedice djelovanja. Ovo se svakako mora razdvojiti od pukog moraliziranja. Ali moraliziranje kao moral usmjeren za one druge, a ne za sebe;

- angažman ovih osoba i njihov moral se usmjeravaju zajedničkim duhovnim vrijednostima. To su vrijednosti kao što su istina, pravda, dobrota, ljepota, ljubav i prijateljstvo;

- ove osobe su također slobodne. Sloboda je osobina koja dolazi iznutra iz onog njihovog osobnog. Oni zahtijevaju da budu obrađivani slobodno od drugih;

- sloboda se sastoji od toga da su ove osobe slobodne u sebi, da se uče biti to što jesu i da se ne daju vladati od drugih ljudi neljudskim konvencijama i da se ne povode za onim što ne razumiju. Ove osobe se izražavaju i razvijaju iznutra iz svojih pretpostavki i mogućnosti, ali uče i od spoljnog svijeta u kojem se kreću i žive;

- sloboda leži kao jedna vrijednost i prirodan ponos i poštenje. Ove osobe ne dopuštaju da se vlada njima niti one žele vladati drugima. Ove osobe akceptiraju svoju slobodu za sebe lično, izabiraju to lično i imaju odgovornost za to;

- ove osobe susreću svijet prijateljski, sa ljubavlju i simpatijama. Ljubav sadrži poštenje i želju za korigiranje razvoja i usmjeravanje razvoja u jednom drugom pravcu. Ove osobe su pune samopouzdanja i vide pozitivne mogućnosti kod svih ljudi.

Ove osobe su cjelina. Njihov angažman je uvijek povezan i sa dušom i sa tijelom – razvojem i materijalnih i duhovnih vrijednosti. Gore nabrojane osobe sve to ne doživljavaju ni kao "štetu" niti "nesreću" niti kao činjenicu "da je svaki čovjek na gubitku", nego tu pretpostavku žive kao realnost gdje sebe vide uvijek u "mladosti koja se ničega ne boji", pa čak ni smrti koja u određenim trenucima

može biti bliža od kragne za vratom. Veoma važno je ne imati strah i imati makar malo građanske hrabrosti.

Primjeri ovih persona pokazuju da su oni uvijek u situaciji, u odnosu prema drugima i sa njima isto kao što je u odnosu uvijek njihova duša i tijelo. Persone nikada ne žure na neki važan sastanak, na susret sa novim ljudima. Persone ne žive u svom svijetu koji sanjaju, niti u izgubljenoj prošlosti niti u nesigurnoj budućnosti. Nabrojane persone su uvijek kompletne tu gdje su, ali sa svojom prošlošću o kojoj gotovo znaju sve i sa pogledom u budućnost koje se ne boje.

Ove vrste persona nemaju straha. Zato njih možemo nazvati gazijama. One stoje pored onih drugih, nisu zatvorene u sebe tako da drugi mogu vidjeti i razumjeti njihovu unutrašnjost kada je to neophodno. Ove persone pokazuju jednu unutrašnju demokratiju i stvaraju istinsku demokratiju oko sebe.

Fighters su pobjednici protiv svakog zla. Fighter mora imati svoje mišljenje i izraziti ga da ga drugi dobro čuju i pustiti i druge da i oni kažu šta misle i saslušati ih. Fighters svoje uvjerenje trebaju izgovoriti savršeno mirmo. Fighters zadržavaju mir u svojoj duši u ovoj životnoj vrevi i halabuci. Fighters uzimaju odgovornost za samog sebe, ali i za druge i cijeli taj odnos. Samo oni što pobijede svoje unutarnje etičke borbe su fighters.

Fighters su zato oni ljudi što vide da svaki dan nije nekomplikovana, ugodna, sigurna, stvarnost. Naravno, fighters ne pobjeđuju uvijek. Zato fighters i potvrđuje ona realnost sa mogućnošću poraza. Fighters se zato uvijek nalaze u procijepu između pobjede i poraza.

Potreba za hrabrošću je stalni pritisak na ono duševno. To udara na ljudske sne, želje i planove. Nije jednostavno

biti persona. Nije jednostavno biti fighter. Kada su ljudi na putu da postanu persone, odnosno kada su na putu da postanu fighters, oni se uplaše.

Biti fighter i nemati straha, znači biti stalno u borbi i mogućim konfrontacijama, boriti se. Fighter se mora stalno boriti kako bi zadržao pristup stvarnosti, izdržavati sve to kako bi mogao izraziti svoju duševnu realnost, svoju moć i svoju nemoć kao svoju moć.

Gubitnik je onaj čovjek bez volje da se stavi na probu i iskušenje, bez volje da pomogne i da da nešto drugima. Gubitnik je čovjek koji ne uzima odgovornost na sebe i zahtijeva da se nikada ne bori, a očekuje da na kraju pobijedi.

Kako?

11.

PRAKTIČNA ISKUSTVA ŽIVOTA U EGZILU/GALUTU/ EMIGRACIJI/ DIJASPORI - BERGEN, NORVEŠKA

11.1. KRATKA HISTORIJA NORVEŠKE

U desetom stoljeću Norveška je bila podijeljena na male kraljevine. Jedan od kraljeva Harald bio je kralj jugoistočne Norveške. Kasnije je on postao kralj većeg dijela Norveške. Tradicija objašnjava da se to desilo ovako: Harald je poslao jedan dio svojih ljudi do mlade djevojke koja se zvala Gyda, a koja je inače bila kćerka kralja zapadne Norveške sa namjerom da je isprose za njega. Međutim, Gyda je odgovorila da se ona ne želi udati za jednog tako malog kralja. Jedini uslov koji on mora ispuniti da bi se ona udala za njega je da Harald bude kralj cijele Norveške. Kada su mu njegovi ljudi prenijeli poruku, Harald je to shvatio kao dobru ideju i obećao je da se neće šišati sve dok cijela Norveška ne bude njegova kraljevina. Tako je i bilo. Harald je izvršio svoje obećanje, a u historiji je ostao poznat kao lijepi Harald (Harald hårfarge).

VRIJEME VIKINGA 9 – 16. stoljeće

U tom periodu ljudi su u Norveškoj živjeli od zemljoradnje i ribarstva. Međutim, naseljenost je bila velika tako da je bilo teško obezbijediti zemlju za sve. Zbog toga su Vikinzi sa brodovima, koji su u to vrijeme bili najboljeg kvaliteta, plovili u okolne zemlje Švedsku, Englesku, Francusku, pa čak i do Carigrada. Vikinzi su osnovali Island, glavni grad Irske Dablin, a ostrvo Šetland je bila norveška teritorija. Godina 1066. označila je završetak vremena Vikinga nakon njihovog poraza u Engleskoj. Period Vikinga nije bio samo obilježen putovanjima, trgovinom i novim osvajanjima nepoznatih

prostora nego je bio značajan i zbog vikinškog susreta sa kršćanstvom.

KRŠĆANSTVO DOLAZI U NORVEŠKU

Kralj Olav Haraldsson bio je poznat po tome što je kršćanstvo označio jedinom dozvoljenom religijom u Norveškoj. Oni što nisu prihvatili kraljevu zapovijest bili su žestoko kažnjeni. Neko je ubijen, neko je napustio zemlju pod pritiskom, a neko je platio otkup glave visokom kaznom u novcu. Olav je uništio sve ranije vjerske simbole i na njihovim mjestima sagradio crkve. Nova norveška crkva bila je dio rimsko-katoličke crkve sa papom kao vrhovnim poglavarom. Sa kršćanstvom je došao i novi jezik i pismo – latinska abeceda koja je dominirala u crkvenim krugovima. Historičari misle da je u periodu oko 1000. godine bilo oko 300.000 do 450.000 stanovnika u Norveškoj.

CRNA KUGA

Godine 1349. crna kuga došla je do Norveške. Stanovništvo je prepolovljeno, a obradiva zemlja je ostala pusta. Oni što su bili vlasnici zemlje, crkva i kralj, u prvom redu, osjetili su najviše posljedice jer su ostali bez stalnih primanja u vidu poreza na zemlju. Plemstvo i crkveno osoblje je najviše stradalo u crnoj kugi. Crkva se brže oporavila od crne kuge nego država – kralj. To je izvršeno na taj način što je, naročito u Zapadnoj Norveškoj, crkva uzimala ribu kao sredstvo plaćanja za porez. Bio je to početak razvoja riblje industrije u Norveškoj.

HANSEATENE

Poslije crne kuge njemački trgovci ribom imali su veliki utjecaj na norveškom tržištu. Nijemci su osnovali svoju organizaciju Hansaudreženje (Hansaforbundet). To je bila jedna alijansa između gradova u Sjevernoj Njemačkoj sa centrom u Lúbeku i gradova u jugoistočnoj i jogozapadnoj Norveškoj sa centrom u Bergenu. Jezik u Norveškoj, kao i svakodnevni život bio je pod velikim njemačkim utjecajem tog vremena.

U UNIJI SA DANSKOM

Od 1380. Norveška je bila u uniji sa Danskom. Formalno su te dvije zemlje bile izjednačene u svojim pravima i obavezama, međutim, Danska je dominirala u praktičnom životu. Godine 1536. u Danskoj je odlučeno da Norveška više nije kraljevina, nego samo jedna danska provincija, a Norveškom će se upravljati iz Danske.

REFORMACIJA

Godine 1500. njemački fratar Martin Luter (Martin Luther) stao je na čelo protesta protiv prakse u katoličkoj crkvi. Luter je, prije svega, želio reducirati papinu vlast i graditi odnos između ljudi i Boga na Bibliji, a ne na tradiciji katoličke crkve. Luter je mislio da je crkva zloupotrijebila svoju vlast. Za njega je ljudska vjera ono najvažnije. Luteranska reformacija primljena je sa velikim

odobravanjem u sjevernoj Evropi i Danskoj. To novo učenje, usprkos protivljenju crkve, uvedeno je i u Norveškoj 1536. godine. Crkva je izgubila puno od svoje vlasti i stavljena je pod državnu upravu.

Reformacija se ogledala i u sferi jezika u bogoslužju. Naime, umjesto na latinskom, bogoslužje je obavljano na jeziku naroda koji je dolazio u crkvu. U to vrijeme u Norveškoj jezik se zvao danski. Biblija je prevedena na danski, a danski jezik bio je zvanični jezik u cijeloj Norveškoj.

Početak 19. stoljeća karakterišu veliki sukobi u Evropi. U ratu Engleske protiv Francuske Danska je objavila rat Engleskoj i tako stala na stranu Napoleona. Švedska je, međutim, stala na stranu Engleske. Napoleon je izgubio rat, a Švedska je kao ratni plijen dobila od Danske čitavu Norvešku.

U međuvremenu je u Norveškoj raslo raspoloženje za nezavisnost. Sedamnaestog. maja 1814. u Eidsvollu donesen je novi ustav napisan na osnovu ideala francuske revolucije i američke konstitucije. Novi ustav je usvojen i Norveška je proglasila nezavisnost.

Ali se Šveđani nisu bili voljni odreći ratnog plijena.

U UNIJI SA ŠVEDSKOM

Od 1814. do 1905. godine Norveška je bila u uniji sa Švedskom. U tom periodu Norveška je imala relativnu samostalnost, ali je riječ švedskog kralja bila zadnja, što znači da je Švedska odlučivala o sudbini Norveške. Lijeva strana partijskog života Norveške uvela je parlamentarizam

čuvenom rečenicom: "Sva vlast u ovoj sali" (All makt i denne sal), što će reći da kralj predlaže vladu koja će biti verifikovana u parlamentu.

Godine 1905. godine norveški parlament izjasnio se protiv unije sa Švedskom. Švedskom kralju to nije bilo dovoljno, nego je zahtijevao narodni referendum o izdvajanju iz unije. Rezultati referenduma bili su da se 99,95% glasača izjasnilo protiv unije sa Švedskom.

Norveška je bila bez kralja više od četiri stoljeća. Godine 1905. jedan danski princ izabran je za kralja Norveške, njegovo veličanstvo Håkon VII On je bio djed norveškim kraljevima Haraldu 5. Håkonu, Haraldu i Olavu. Håkon VII bio je oženjen britanskom princezom Maud, tako da norveška kraljevska familija vodi porijeklo od danske i britanske kraljevske kuće.

Godine 1898. svi muškarci u Norveškoj su dobili pravo glasa, a 1913. sve žene Norveške dobile su pravo glasa.

1920.-1930. GODINE

Ove godine su bile godine krize u Norveškoj. To je period jačanja socijaldemokratije u Norveškoj. Međutim, internacionalna ekonomska kriza prouzrokovala je antidemokratske i totalitarne pokrete kao što je fašizam u Njemačkoj, Italiji, Španiji. U Norveškoj je 1933. godine osnovan nacionalni parlament (Nasjonal Samling) sa Vidkunom Kvislingom (Vitkun Qusling) na čelu, što je bio inspirisan fašizmom u Italiji i Njemačkoj.

DRUGI SVJETSKI RAT

Kada je 1939. godine počeo rat, Norveška je zajedno sa Švedskom izjavila neutralnost. Međutim, 9. aprila iste godine Njemačka je napala Norvešku. Vidkun Kvisling (Vitkun Kvisling) izvršava državni udar, Nijemci su izdejstvovali kod kralja da Kvisling bude imenovan za predsjednika vlade, međutim, Parlament je to odbio. Tek 1942. godine Kvisling uspijeva, uz pomoć Nijemaca, osnovati nacionalsocijalističku vladu. Međutim, cijelo vrijeme rata su Nijemci ti koji imaju realnu vlast. Kralj bježi u Englesku, gdje počinje norveška organizacija partizanskog otpora Hitlerovoj vladavini u Norveškoj.

Kada je Drugi svjetski rat bio završen registrovano je 92.000 Norvežana koji su pobjegli u inostranstvo, u prvom redu Švedsku, Englesku i USA. Deset hiljada Norvežana bilo je ubijeno, što je sačinjavalo 0,3% od ukupnog stanovništva.

POSLIJERATNI RAZVOJ

U sklopu američkog Maršalovog (Marshal) plana za obnovu i razvoj Norveška je dobila 2,5 miliona kruna pomoći za obnovu i razvoj. Norveška je 1949. godine sa Danskom odlučila da uđe u članstvo NATO-a (North Atlantic Treaty Organization), zajedno sa USA, Kanadom, Velikom Britanijom, Belgijom, Holandijom, Francuskom, Italijom, Islandom, Luksemburgom i Portugalom.

Ulaskom u NATO Norveška je izabrala povezanost sa Zapadom. Na prvim poslijeratnim izborima 1946.

godine komunisti su izgubili svoje predstavnike u norveškom parlamentu.

11.2. OSNOVNI PODACI⁷⁴

Norveška	
Površina	323. 877 km ²
Stanovništvo	4.370.000
Prosječna starost	75 godina muškarci, 81 godina žene
Religija	Kršćanstvo 97%, islam 3%
Prosječan godišnji prihod po glavi stanovnika	168.541 NOK (4,5 NOK – norveška kruna) = 1 KM

---

⁷⁴ Podaci su preuzeti iz norveškog statističkog rječnika 1997. i svjetskog atlas 1996. Reed International Books Limited, te CIA – The World Factbook.

11.3. POJAM IZBJEGLICA/PROGNANIK

U skladu sa Konvencijom Ujedinjenih nacija iz 1951. godine – dodatak 1, osoba je izbjeglica ako je morala napustiti zemlju u kojoj je imala državljanstvo, dakle, bila **protjerana** iz razloga pripadnosti određenoj rasi, naciji, religiji, socijalnoj grupi ili iz političkih razloga.

”Prema norveškom zakonu za spoljne poslove, član 12, kao i u amandmanima norveškog zakona o spoljnim poslovima, član 43, 45, 21, 3 L, sve izbjeglice iz Bosne i Hercegovine imaju status takozvane kolektivne zaštite.”⁷⁵ Kolektivna zaštita je članom 8 zakona o spoljnim poslovima Norveške definisana kao mjera što se primjenjuje u situacijama masovnih istrebljivanja. Osobe koje po ovom osnovu dođu u Norvešku imaju pravo pisati molbu norveškim vlastima za kolektivnu zaštitu, što u slučaju pozitivnog odgovora podrazumijeva pravo na privremeno boravište i pravo na rad u tom periodu.

Nakon tri godine provedene u Norveškoj izbjeglice po ovom osnovu mogu tražiti stalnu dozvolu boravišta, a nakon sedam godina imaju pravo pisati molbu za dobijanje norveškog državljanstva.

Sedmog novembra 1997. godine norveške vlasti su donijele zvaničnu odluku da sve izbjeglice iz Bosne i Hercegovine u Norveškoj mogu lično izabrati da li žele nastaviti živjeti u Norveškoj sa stalnom dozvolom boravka i stalnom dozvolom za rad ili će se vratiti u Bosnu i

---

⁷⁵ Eli Fisknes. NORVEŠKI ZAKON O VANJSKIM POSLOVIMA SA KOMENTAROM. (NORSK UTLENDINGSLOVEN MED KOMMENTARER), Universitetsforlaget, Oslo 1994., str. 123.

Hercegovinu.⁷⁶ Oni koji odluče da se vrate imaju pravo na dvije godine pokajanja, što znači da u periodu od dvije godine nakon povratka u Bosnu i Hercegovinu imaju mogućnost ponovnog naseljavanja u Norveškoj. Prema zvaničnim norveškim podacima, od 1993. do 1999. godine iz Norveške se vratilo oko 3.500 izbjeglica u Bosnu i Hercegovinu. Sve izbjeglice iz Bosne i Hercegovine prilikom povratka dobijaju materijalnu pomoć od 15.000 NOK (1 KM = 4,5 NOK) po osobi kao pomoć za ponovni početak.⁷⁷

S obzirom na činjenicu da bosanskohercegovačke izbjeglice nisu izbjegle od prirodne nepogode, nego su prognane od agresije, ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, uključujući i genocid, ja ću u ovom dijelu rada, kao što sam to i u ostalim dijelovima radio, kada je to bio moj izraz, koristiti izraz izbjeglica/prognanik.

Broj izbjeglica/prognanika iz Bosne i Hercegovine na Sjeveru⁷⁸

---

⁷⁶ UDI (UDI – DIREKCIJA ZA STRANCE), JULI 1996. OM OPPHOPLDSTILATTELSE FOR BOSNIERE I NORGE. INFORMASJONSSKRIV, TOLKE OG INFORMASJONS-
AVDELING. (O BORAVIŠNOJ DOZVOLI BOSANACA U
NORVEŠKOJ. ODJELJENJE ZA PREVOĐENJE I INFORMACIJE,
Oslo, juli 1996.

⁷⁷ UDI. FRIVILIG TILBAKEVEDNING TIL BOSNIA OG
HERCEGOVINA. TOLKE OG INFORMASJONSAVDELING.
Direkcija za strance, juli 1995. DOBROVOLJNI POVRATAK U
BOSNU I HERCEGOVINU. ODJELJENJE ZA PREVOĐENJE I
INFORMACIJE. Oslo, juli 1995.

⁷⁸ NYHETSREVY, br. 17. Oslo, 1998, str. 4.

Zemlja	Švedska	Danska	<i>Norveška</i>	Finska
Broj stanovnika	9.000.000	5.500.000	4.500.000	5.200.000
Površina u km ²	449.960 km ²	43.070 km ²	323.900 km²	338.130
Broj prognanika iz Bosne i Hercegovine 1. marta 1994.	57.000	20.000	13.000	1.200
Broj prognanika iz Bosne i Hercegovine 1. marta 2000.	42.000	16.700	9.500	880

Prvog januara 1998. u Norveškoj je registrovano 99.328 stranih građana. Tabelarno to izgleda ovako:⁷⁹

Danska: 18.141

Švedska: 14.439

Engleska: 11.234

Bosna i Hercegovina: 10.500

Pakistan: 10.311

USA: 9.181

Kosovo: 6.731

Vijetnam: 6.371

Sri Lanka: 6034

Iran: 5.916

Turska: 4995

---

⁷⁹ Isto, str. 4.

Njemačka: 4.705

Čile: 4.572

Somalija: 3.803

Najviše prognanika iz Bosne i Hercegovine je smješteno u sljedećim gradovima u Norveškoj: Oslo, Bergen, Trondhjem, Kristiansand, Bærum, Stavanger, Skien, Fredrikstad, Porsgrunn, Gjøvik, Bodø, Tromsø, Vardø, Vadsø, Harstad, Arendal, Larvik, Narvik, Alta, Voss, Førde, Florø, Ålesund, Dramen, Lillehammer.

Iz Bosne i Hercegovine najviše prognanika u Norveškoj je iz sljedećih mjesta⁸⁰:

Mostar – 2.114	Kozarac – 817	Cazin – 98
Banja Luka – 1.150	Ključ – 414	Jajce – 95
Sarajevo – 1.100	Bos. Gradiška – 441	Brčko – 88
	Ljubuški – 432	Livno – 75
	Čapljina 273	Travnik – 75
	Duvno – 249	Teslić – 69
	Doboj – 247	Derвента – 64
	Prijedor – 200	Donji Vakuf – 53
	Zenica – 182	Bos. Krupa – 51
	Velika Kladuša – 176	Goražde – 51
	Prnjavor – 161	Foča – 50
	Kotor-Varoš – 152	Bijeljina – 46
	Sanski Most – 150	Trebinje – 37
	Tuzla – 149	Gacko – 31
	Laktaši – 127	Glamoč – 31
	Stolac – 126	Nevesinje – 26
	Bugojno – 111	Bihać – 20
	Prozor – 101	
	Bosanski Brod – 101	

⁸⁰ Bosanska pošta, br. 3, 9. februar 2001, str. 7.

Nigdje nema zvaničnih podataka o nacionalnoj strukturi izbjeglica/prognanika iz Bosne i Hercegovine u Norveškoj. U kolokvijalnom govoru većina njih izjašnjava se kao Bosanci, mada se na osnovu svakodnevnog druženja s njima sa sigurnošću može reći da Bošnjaka ima 95%; Hrvata 1%; Srba 4%.

Prvog januara 2001. u Bergenu, koji je drugi po veličini grad, iza Osla, registrovano je 9.185 stranih građana. Prvih deset grupa izgleda ovako⁸¹:

Čile: 1.127
Vijetnam: 1.127
Engleska: 859
Sri Lanka: 820
Bosna i Hercegovina: 632
Švedska: 621
Danska: 616
USA: 503
Njemačka: 543
Irak: 500
Iran: 409
Kosovo: 368
Pakistan: 320
Turska: 310
Island: 261
Filipini: 228
Somalija: 202

U Bergenu su živjele ili još uvijek žive sljedeće familije iz Bosne i Hercegovine: Abaz, Abaza, Adbegović, Ajkić, Akmadić, Alajbegović, Aličić, Alikalfić, Babović, Bahtiarević, Bajagilović, Balić, Baraković, Bećirević,

---

⁸¹ Internet: Bergen/fakta/info/kort.html

Bektašević, Begić, Beribak, Birdahić, Biščević, Biševać, Blatančić, Brkić, Blažević, Bosto, Budimlić, Budić, Bučuk, Ćemal, Ćemalović, Ćišić, Ćokić, Dedić, Deftedarović, Dergić, Deronja, Dizdar, Duranović, Duratović, Duhović, Durić, Đikić, Đuliman, Đozlić, Džinić, Dželilović, Džoklo, Džugum, Filipović, Feta, Fokić, Forić, Galesić, Gušić, Grahovac, Granulo, Hadžialagić, Hadžimujić, Hambiralović, Hamzić, Hodžić, Hukić, Huseinović, Husejnović, Ibričević, Indžic, Jahura, Jašarević, Jaškić, Jovičić, Jozelić, Jugo, Juklo, Kahrmanović, Kajmaković, Kambić, Karabeg, Karahasan, Karić, Karišik, Klinac, Ključanin, Kočo, Koluder, Kosarić, Kotlica, Kovač, Kovačević, Krilić, Krivdić, Kršić, Kurtović, Kukuruzović, Lokmić, Lokvančić, Lučić, Mašić, Marić, Matisić, Mešetović, Mešić, Milak, Mršić, Muhić, Muhsinović, Mujanović, Mujahasanović, Mujkanović, Mujakić, Mujkić, Mulabećirović, Mulahasanović, Mumunagić, Muranović, Muratović, Murtić, Mustafić, Mutić, Musić, Nasić, Numanović, Omanović, Osmančaušević, Osmanović, Ovčina, Pasalić, Pečanić, Pišmo, Poturović, Prohić, Putica, Puškar, Puzić, Radić, Ramić, Ratkušić, Seferović, Selimbegović, Sivac, Sjekirica, Softić, Sokolović, Spahić, Suljević, Suljić, Šaćirović, Šahbegović, Šarić, Šasinović, Šehić, Škaljić, Tafro, Tahirović, Tahmaz, Talić, Tanović, Tikveš, Tojaga, Topalović, Torlo, Trboglav, Turkanović, Višća, Vražalica, Zildžo, Žabo.⁸²

---

⁸² TELEFON KATALOG HORDALAND FYLKE. (TELEFONSKI KATALOG POKRAJINE HORDALAND, U NORVEŠKOJ). Telenor, Norge 2000.

11.4. PREGLED SOCIJALNE POMOĆI U OPĆINI BERGEN U NORVEŠKOJ

Svakodnevni troškovi

	NOK (norveška kruna) mjesečno, 1KM = 4,5 NOK	NOK sedmično
Samci bez djece	3.704	855
Samci sa 1 djetetom/samohrane majke ili slično	4.858	1.121
Samci sa 2 djece/samohrane majke ili slično	5.605	1.293
Samci sa 3 djece/samohrane majke ili slično	6.352	1.466
Samci sa 4 djece/samohrane majke ili slično	7.009	1.638
Bračni par bez djece	5.826	1.344
Bračni par sa 1 djetetom	7.315	1.688
Bračni par sa 2 djeteta	7.935	1.831
Bračni par sa 3 djece	8.564	1.976
Bračni par sa 4 djece	9.196	2.122
Dodatak za djecu između 16 i 18 godina	747	172
Dodatak na djecu između 18 i 22 godine ako žive sa roditeljima	1.976	456

Troškovi za stanarinu:

Za primaoce socijalne pomoći bez djece pokrivaju se troškovi stanarine do 2.500 NOK mjesečno, a za primaoce socijalne pomoći sa djecom do 4.000 NOK mjesečno. Primalac socijalne pomoći je dužan naći sam stan i potpisati ugovor sa vlasnikom, te na osnovu uplaćene priznanice dobiva od kancelarije za socijalnu pomoć uplaćeni iznos.

Troškovi za odjeću i namještaj:

Primaoci socijalne pomoći koji su primali socijalnu pomoć godini i više imaju pravo napisati molbu za nadoknadu troškova za odjeću i zamjenu dotrajalih stvari u stanu kao što su štednjak, frižider i slično. Ta suma iznosi 1.100 NOK svakih šest mjeseci, dakle 2.200 godišnje plus 250 NOK na svako dijete.

Nadoknada za početak života kao primalac socijalne pomoći:

Bračni par dobija 14.000 NOK za početak novog života (etablering), plus 3.000 NOK za svako dijete. Samci dobiju 11.000 NOK za početak novog života. Ta sredstva su namijenjena za opremanje stana i jednostavno za novi početak.

Troškovi za struju:

Nadoknada za potrošnju struje se kreće od 800 do 1.000 NOK po familiji. Sredstva se dobiju nakon dostavljanja plaćenog računa kancelariji za socijalnu pomoć.

Ostalo:

Svi klijenti – primaoci socijalne pomoći imaju pravo podnijeti molbe za nadoknadu svih ostalih troškova koji nisu obuhvaćeni gore nabrojanim. Međutim, vrlo rijetko se dobije nadoknada za to što se podrazumijeva "ostalo".

Zanimljivo je da nema javnih podataka o tome koliko izbjeglica/prognanika iz Bosne i Hercegovine u Norveškoj i u Bergenu živi od socijalne pomoći, a koliko od rezultata svog rada, dakle, koliko je onih što imaju bilo stalno ili neku vrstu privremenog ili sezonskog zaposlenja.

"Ponekad mislim da se za ovih osam godina ništa nije promijenilo pa ni ja sam. Ja sam isti kao i prije. Međutim, ponekad mislim da sam potpuno drugačiji nego što sam bio prije mog dolaska u Norvešku. Ne poznajem samog sebe. Mnogo toga se ipak izmijenilo otkako sam izbjeglica."⁸³

Bježanje iz Foče, u maju 1992, bilo je aranžirano bez da sam znala šta se u stvari dešava, ali sam osjećala u atmosferi da se dešava nešto ružno. Svuda okolo bio je kaos. Ljudi su trčali tamo-vamo, sve je bilo u plamenu. Nekako smo se uspjeli probiti u šumu prema Konjicu i Jablanici. Lutali smo šumom pet-šest dana i napokon stigli u Jablanicu. Nakon nekoliko dana bili smo prebačeni u Split, a odatle u Norvešku. Sve je to bilo nekako čudno i mnogi nisu bili svjesni šta se ustvari dešava. Nikada prije nisam bila u inostranstvu, bilo mi je 16 godina i u avionu sam skontala da sam ja protjerana, da sam sada bez kuće i domovine, hoću li se ikada vratiti tamo.⁸⁴

---

⁸³ Jasmin, prognanik iz Bosne, 1998.

⁸⁴ Nermina, prognanica iz Bosne u Norveškoj.

Mnoge bosanskohercegovačke izbjeglice/prognanici prije dolaska u Norvešku znale su vrlo malo o ovoj zemlji. Neko je čuo za bijele medvjede. Uzeir je čuo za lijepe norveške djevojke dugih plavih kosa. Sadeta je čula o norveškim bijelim noćima. Harun je imao dilemu je li Štokholm ili Oslo glavni grad Norveške. Nakon dolaska u Norvešku više nije siguran je li to Bergen ili Oslo.

Oni koji su čitali o Norveškoj iz "lijepe litarature" čitali su "Pisma iz Norveške" Isidore Sekulić i slične "romane sapunice", gdje je Norveška predstavljena, u duhu norveško- jugoslovenskog prijateljstva, kao zemlja fantazije golog kamena i vode, zelenih zimskih mjesečina, kratkih pomračenih dana i dugih bijelih polarnih noći, kao stvorenih za zaljubljene. Zemlja beskrajnih jelovih šuma, ali i vječnih lala usred zime.

Tako je pisano o norveškim stijenama i planinama, norveškim usamljenim smrznutim jezerima, norveškom nebu na kojem se uvijek nešto dešava, pali i gasi, slika i briše. Zemlja nijemih voda, zemlja vječite gladi za suncem u kojoj je sav život na kamenu, u čijim vodama je sva njena ljepota, a u šumama njena mašta.

Niko kao Ivo Andrić nije "iznevjerio" Norvešku i Norvežane, ali oni kao da to ne znaju pa ga još rado citiraju u svim svojim objašnjenjima situacije u Bosni, polazeći od teza iz njegove doktorske disertacije, potvrđenih kasnije i u nekim njegovim drugim djelima, a koje se odnose na "prestanak kulturnog razvoja Bosne nakon dolaska Turaka". Nakon samo pola sata boravka na Sjeveru evo šta kaže nobelovac: **"Ovde je jasno, mi mislimo jedno, a sve oko nas – vazduh, voda, oblak, šuma, stena – kazuje nam drugo. Nazivamo pojave i predmete oko nas imenima iz našeg fonda reči i kruga pojmova, a oni nam se ne odazivaju, tako da stojimo**

pred njima zbunjeni kao čovek pred zatvorenim vratima za koja je doneo pogrešan ključ. Osećamo se kao da smo odjednom obukli odelo kakvo nikad nismo nosili i navukli obuću koja nije po našoj meri, a hteli bismo da hodamo i da se krećemo slobodno i prirodno, na način koji nam je urođen i kako jedino umemo i možemo. Otud neka kruta zategnutost u svemu. Slično je i sa govorom. Čini nam se da smo došli u dodir sa ljudima čiji govor, i kada nam se obraćaju na jeziku kojeg znamo, moramo da slušamo pažljivo i da sami govorimo polagano ako želimo da ih razumemo i da budemo shvaćeni.

Površina jezera ima boju uglračanog čelika u kom se ogledaju vertikalne pruge snega sa strmih bregova, i tu se pretvaraju u bele gigantske stubove koji, povezani sa slikom mirnih, izduženih oblaka stvaraju čudesnu barealnu arhitekturu koja privlači oko i mami korak, neku fantastičnu vrstu dekora za svečanost koja ne počinje nikad. A sve ono što je tu, do tebe, na dohvat ruke, suvo je i ispošćeno. Sve stvari pokazuju čeznju da se svedu samo na ono što jesu u svojim osnovama i sve manje imaju osnova da budu radost ili bar osećanje radosti. Sve čega se takneš hladno je, ali ne od studeni ovogodišnje zime, nego oduvek i zauvek. Tako sve postoji, a ništa ne živi.

Svetlost i voda igraju svoje igre, ali kao dva deteta koja se ne poznaju. To je veličanstven prizor, ali za nekoga ko ga posmatra sa velike visine, iznad nas. Iz te njihove igre jalovice neće se nikada ništa začeti ni roditi, ona će bleštati, treptati, razlivati se, i najposle, ugasnuti izvan svega onoga što mi zovemo našim svetom i čega više nema.

Ono što u ovom trenutku najbliže osećaš, to su rojevi čudnih, bezglasnih komaraca koji te kao oblak prate. A zatim mahovina. Svuda, po svemu, odasvud, oko tebe, ispred tebe, mahovina kao pustinski pesak. Iskrsava pomisao odnekud kako bi se moglo neprimjetno, neosetno iščeznuti u mahovini. Ništa ne bi bilo lakše ni prostije nego sestri u tu mahovinu i nestati u njoj; bez napora, bez sećanja, bez senke žaljenja. Nagonski i bezrazložno, javlja se želja da bežimo i da se spašavamo”...⁸⁵

O Bergenu je pisano kao jedinom norveškom gradu koji je pun života, veselosti, brbljivosti, temperamenta i vica. O stanovnicima Bergene je pisano kao o jedinom dijelu norveškog stanovništva koji se drsko gura po ulicama, prepire i svađa, vara i podmeće i šali, uglavnom, na tuđi račun. U Bergenu su se rodili književnik i pjesnik Velhaven (Welhaven), muzičar Edvard Grig (Edvard Grieg) i zaslužni profesor Dal (Dahl). Henrik Ibsen i Bjornstein Bjornson (Bjørnstein Bjørnson), ako ne prvi put, oni su se ”rodili drugi put” u Bergenu jer su tek tu osjetili i razvili svoj umjetnički dar i poziv.

Kada čovjek dođe u Bergen, nalazi nešto što je teško objasniti, a to je nevjerovatna razlika između bergenskih dana i noći u doživljaju ne u njihovoj pojavnosti jer razlika između dana i noći gotovo da i ne postoji od aprila do oktobra, isto kao što gotovo ne osjetite razliku između noći i dana od novembra do marta. U toj prirodnoj spojenosti dana i noći odvija se bergenski život koji je dosadan ”po danu”, a nešto sasvim drugo ”po noći”. Bergenske i bijele ljetne i tamne zimske noći su pune neke neizvjesnosti koja vas drži u iščekivanju i neznanju gdje ćeš početi, a gdje završiti. Ipak, gotovo sve počinje

u Zakenu (Zashen) na Brigenu (Bryggen) i ne završava se u Banko rotu (Banco Rotto), niti u redu za taksi ispred Veselstuena (Wesselstuen). Bergenske i bijele i tamne noći završavaju se daleko izvan centra grada u njegovim malim i odvojenim dijelovima koji žive sami za sebe čekajući i prihvatajući stanovnike Bergena (bergensere) kao svoje.

Norveška, ta vodom, kišom, vjetrovima i mrazevima iskidana zemlja u kojoj se bez herojstva ne zarađuje ni hljeb, ni spoznaja o samom sebi, postala je novim staništem hiljadama Bošnjaka. Bošnjaci su postali dio historije u kojoj ima nešto čudno i tužno. Čudno kao filozofija jedne historije u kojoj se krije politika i neki događaji iz prošlosti kao što su genocid nad Laponcima (Samenima), Jevrejima i Tatarima, a tužno kao fatalnost jedne narodne sudbine u kojoj skoro i nema filozofije, izuzimajući, naravno, Ninu Karin Monsen i Arnea Johana Vetlesena. Odista, niti jedna historija nije tako malo komplikovana kao norveška historija, i u trenucima napretka i u trenucima nazatka. Niti jedna sudbina nije tako malo poučna kao sudbina norveškog naroda, i u trenucima sreće i u trenucima tuge. Toliko je priroda u ovoj zemlji i po strahoti i po snazi superiorna nad ljudima da je sva važnost i interesantnost norveške prošlosti više volja geologije i geografije nego ljudske sudbine. Tako su i Bošnjaci, ne svojom voljom, ali ipak sopstvenom odlukom, postali dio norveške historije koja je manje historija ljudi, a više historija svekolikih duševnih drama.

”Bio je mart mjesec 1993. godine. Vozili su nas kombijem iz Bergena prema Arni. Mislila sam da nas voze na sjever Norveške, tako mi se dugim učinilo to tridesetak kilometara vožnje. Napolju je bilo hladno.

Padao je nekakav mokri snijeg pomiješan sa kišom koju kao da je neko šmrkom ispuštao sa neba. Nigdje ljudi. Gdje su ljudi? Mi smo čuli da je Bergen drugi po veličini grad u Norveškoj?⁸⁶

”Bila je to jedna pomiješanost nade, povrijeđenosti, poniženosti i prezira. Mislo sam da ću ja brzo nazad u moju Bosnu. Ali sam ovdje evo sedam godina. Tijelo ovdje, a glava, misao i snovi u Bosni”.⁸⁷

”Izbjeglištvo, to ti znači da si protjeran sa tvoga, a ovi ovdje te ne žele. Ti se moraš boriti da se vratiš nazad. Kada je čovjek u galutu, onda on ima samo prošlost i sadašnjost. Samo je prošlost važna. Izbjeglištvo je isto što i samoća. Ovdje sam samo ja sa mojom životnom tragedijom.”⁸⁸

---

⁸⁶ Behija, izbjeglica iz Bosne u Bergenu u Norveškoj.

⁸⁷ Mirsad, izbjeglica iz Bosne u Bergenu, Norveškoj.

⁸⁸ Faruk, izbjeglica iz Bosne u Bergenu u Norveškoj.

11.5. KONTINUITET I PREKID ŽIVOTA U EGZILU

”Izbjeglice moraju zaboraviti odakle su došle”!

Mogu li izbjeglice/prognanici zaboraviti šta su, ko su i odakle su? Mogu li zaboravit svoj identitet kao kontinuitet pamćenja? I postoji li kontinuitet u životu izbjeglica/prognanika uopće? Odgovor je i da i ne. Taj zaborav se tiče prvo obrazovanja i radnog mjesta koje se imalo prije izbjeglištva/progonstva i u izbjeglištvu/progonstvu. To se naročito odnosi na izbjeglice sa visokom stručnom spremom, gdje je prava rijetkost da se dobije priznanje diplome i priznanje stečenog radnog iskustva te adekvatno radno mjesto u norveškoj državi blagostanja. Na sistem obrazovanja koji su imale izbjeglice iz Bosne se gleda kao neadekvatan za norveške prilike. Radno iskustvo još više ne odgovara norveškom strogo struktuiranom rutiniranom sistemu rada. Ako se sve ovo ipak ocijeni kao zadovoljavajuće kod jednog izbjeglice/prognanika, kandidata za posao, onda je sigurno znanje norveškog jezika što se ocjenjuje kao nezadovoljavajuće, naročito onog pisanog – stručnog dijela. Tako je ovdje prisutan jedan prisilni zaborav ili prekid.

Nisu svi koji su došli u Norvešku doživjeli to kao gubitak karijere ili kontinuiteta u odnosu na ono šta su radili u Bosni. Ali je, istina, vrlo mali broj koji je imao neku vrstu kontinuiteta. Vrlo je teško naći izvorne podatke o svemu ovome. Puno je lakše sa mladim ljudima koji su pred studije ili u samom toku studija došli u Norvešku. Istina je da su mnogi promijenili linije studiranja, ali su ipak nastavili studirati, tako da se tu neki kontinuitet osjeća.

Mnogi od izbjeglica/prognanika ne mogu da priznaju privremeni poraz, ne mogu da akceptiraju faktičko stanje, a

koje ne ide u njihovu korist. Privremeni poraz se ne tiče samo gubljenja radnog mjesta, materijalne imovine, statusa, nego i socijalnih veza sa familijom, prijateljima, radnim kolegama. Tako mnogi inženjeri, ljekari, profesori radeći kao čistači sanjaju o svom radnom mjestu koje su imali prije izbjeglištva, podsjećaju se na status koji su imali, socijalne veze, utjecaj. U takvom stanju oni su fizički u Norveškoj, a duhovno u Bosni. Jednom nogom u prošlosti, drugom u sadašnjosti sa nesigurnom budućnošću.

Jedna vrsta sloma socijalnih veza sa familijom, prijateljima i poznanicima koji su ostali živjeti u Bosni ipak postoji. Međutim, to se povremenim odlascima na godišnje odmore, posjete i kontakte putem telefona nastoji ponovo oživjeti i održavati. Ta vrsta sloma socijalnih veza koja se može izraziti pojmom prilagodljivosti novoj sredini i novim životnim uslovima kod Bošnjaka u Bergenu sadrži u sebi distancu od pojmova integracija i asimilacija koji važe za izbjeglice iz drugih zemalja, ali koja može bit pogubnija od integracije i asimilacije.

Većina izbjeglica/prognanika iz Bosne u Bergenu u Norveškoj izgradila je nove kontakte koji se mogu podijeliti u tri osnovne grupe: 1. bosanski kontakti – jedan broj izbjeglica/prognanika iz Bosne se druži isključivo sa izbjeglicama/prognanicima iz Bosne; 2. norveški kontakti – jedan broj izbjeglica iz Bosne se druži isključivo sa Norvežanima; 3. internacionalni kontakti – jedan broj izbjeglica/prognanika iz Bosne se druži i sa ljudima iz Bosne, Norvežanima, kao i sa Pakistancima, Irancima, Libancima, Turcima, Čileancima.

1. Bosanski kontakti su uvijek praćeni nostalgijom i dugim razgovorima o Bosni uz puno kahve i za norveške prilike skupog duhana od kojeg se prave cigarete uz pomoć specijalnih mašinica i konstataciju da cigarete nisu ovako

pripremali ni njihovi djedovi. Razgovori se uvijek svode i na to da se treba pomoći Bosni, ali to nitko ne zna kako i vrlo rijetko ko to i čini. Pomoć se svodi na povremeno slanje novca užoj familiji i to je sve. Stoga začuđujuće djeluju izjave u smislu da ” dijaspora u Bosnu unesa šest milijardi eura godišnje”.

Za razliku od drugih izbjegličkih/prognaničkih grupa u Bergenu bosanski kontakti nemaju nikakvu političku pozadinu. Nikakva bosanska politička organizacija niti udruženje ne postoji u Bergenu. Na određen način većina bosanskih izbjeglica/prognanika je doživjela politički slom jer su mnogi prije rata bili članovi Saveza komunista, partije koja je zajedno sa komunizmom, jednostavno nestala sa političke scene Bosne i Hercegovine. Nove partije nisu našle pogodno tlo u Norveškoj kao što je to slučaj sa Švedskom, naprimjer, gdje je Stranka demokratske akcije (SDA) veoma jaka i uticajna.

2. Norveški kontakti su karakteristični za bosanske izbjeglice/prognanike što su koncentrisani na što brže prilagođavanje norveškim prilikama života i rada, učenje jezika, pronalaženje posla i raznim slobodnim aktivnostima kao što su sport, kultura i zabava. Ovu vrsta kontakata karakteriše poznanstvo sa Norvežanima od prvih izbjegličkih dana kada su se ti norveški prijatelji našli pri pomoći. Prijateljstvo se svodi na obavezne najavljene posjete i sa jedne i sa druge strane sa izuzecima iznenadnih jutarnjih posjeta Norvežana u nedjeljnja prijepodneva. Kako vrijeme više odmiče, Bosanci takva prijateljstva doživljavaju dirigovanim, tako da se to na kraju svodi na vrlo rijetke strogo najavljene posjete ili se kontakti potpuno prekidaju.

3. Internacionalni kontakti ”**Ja se ne družim puno ni sa Bosancima ni sa Norvežanima. Moji prijatelji**

su iz Alžira, Irana, Pakistana, Čilea, Španije, Irske”, kaže Emina, izbjeglica/prognanica iz Bosne u Bergenu. Emina je primjer izbjeglice/prognanice što gradi socijalnu povezanost na internacionalnom planu. Uzroci i razlozi za to mogu biti različiti kao što je religijska povezanost, nedostatak kontakta sa izbjeglicama iz Bosne, povezanost na osnovu zajedničke izbjegličke sudbine, a najviše je prisutna razočaranost norveškim prilikama gdje se svaki dan sve više osjeća zid između Norvežana i stranaca. Taj zid što se manifestuje u rasizmu ove ili one vrste utiče na to da Bosanci, posebno Bošnjaci u Bergenu postaju više bosanske patriote i više vjernici muslimani nego što su to bili u Bosni prije ili za vrijeme agresije ili što su to njihovi prijatelji i rođaci, familija u Bosni i Hercegovini sada.

11.6. NORVEŠKO PONAŠANJE - VLADANJE

Razumiju li Norvežani razloge života u egzilu, imaju li znanja o situaciji u Bosni i Hercegovini, naročito o političkim odnosima koji vladaju u njoj? Ovo je veoma važno jer prateći norveške masmedije o situaciji u Bosni, "ortodoksni Srbi su norveški dječaci - prijatelji, katoločki Hrvati su skoro norveški dječaci, a bosanski muslimani nisu norveški dječaci". Ovakva pretpostavka poduprta je i tezama o dugom norveško – srpskom prijateljstvu još iz Drugog svjetskog rata (gdje se Josip Broz Tito i partizani poistovjećuju sa Srbima) i prijateljstvu što ga je kao norveški ambasador u Jugoslaviji Torvald Stoltenberg (Thorvald Stoltenberg) gradio dugi niz godina, a nastavio njegov sin Jens Stoltenberg koji kao dokaz norveških simpatija prema srpskom stradanju recituje na čistom srpskom jeziku pjesmicu: **"Ringe ringe raja, doš' o čika Paja i donio jaja. Jedno jaje muć, a mi, deco, čuč"**⁸⁹, što je naučio kao ambasadorovo dijete za svog boravka u Jugoslaviji. Od ovakvog razmišljanja i mišljenje o tome nema razlike među većinom Norvežana - ljudi mase.

Međutim, sa druge strane napuderisane stvarnosti leži mitomanska svijest "svih simpatija" prema Srbima, od koje ni Norvežani nisu "operisani", a koja se "zaglavila" u 1389. godini i mitskom otporu Srba na Kosovu daljem prodiranju Turaka u Evropu. Srbi su po drugi put dobili isti težak zadatak, 600 godina kasnije, 1989. godine, kada je izvršena svekolika mobilizacija, također na Kosovu, "u odbrani Evrope od nadirućeg islama", čitaj Bošnjaka.

"Nemam ništa protiv stranaca, ali su muslimani opasni. Oni se nikada ne daju naučiti da budu asimil-

⁸⁹ Jens Stoltenberg, NRK 1 TV, 8. septembar, 2000.

irani u novoj zemlji. Ako mi ne pazimo na ovo, Norveškoj se može desiti to što se desilo Jugoslaviji.”⁹⁰

Na tim osnovama se gradi sva norveška i zvanična i nezvanična ”neutralnost” i to je uvijek praćeno istim pitanjima prema običnim smrtnicima: **”Odakle dolaziš”?**; **”Kako si izabrao Norvešku”?** **”Ti dobro govoriš norveški”!** **Jesi li musliman”?**; **”Kada ćeš se vratiti nazad”?** Zanimljive su reakcije kod odgovora na ovo posljednje pitanje. Ako odgovoriš da se nećeš uopće vraćati, da želiš da ostaneš ovdje do kraja života, onda si osumnjičen da si došao porobiti njih i njihovu zemlju. Ako pak odgovoriš da se želiš vratiti, onda te čeka masa pitanja u smislu: što, zar ti nije lijepo ovdje, ovdje imaš sve, šta ti nedostaje i tako u tom smislu. Uvijek dokazivanje nepostojeće krivice. Uvijek odgovori na ista pitanja, uvijek neka sumnja i pritisak da budeš to što nisi. Taj odnos prema strancima najlakše se i najbolje osjeti na poslu. **”Olav je moj dobar prijatelj i kolega na poslu. Iznenada, u pauzi za doručak, on se izražava veoma negativno o strancima, posebno muslimanima. Ja se počnem smijati da malo opustim napetu atmosferu i kroz smijeh ga pitam: Znaš li ti da sam ja musliman? Znam, odgovori Olav, ali ja ne mislim konkretno na tebe ovdje.”⁹¹**

Enisa, izbjeglica/prognanica iz Bosne ”stavljena je na dnevni red” jer je bila jedna od onih što nije mogla ”zaboraviti” odakle je došla. Uz to, Enisa je još stalno naglašavala kako je prije rata imala u Bosni velik i lijepo namješten stan, veći i ljepši nego ovaj ovdje što joj ga

---

⁹⁰ Bergens Tidende, rubrika ”Pozovi B.T”, 19. 02. 1999, strana 23.

⁹¹ Mirsad, prognanik iz Bosne u Bergenu, u Norveškoj.

je komuna "dala na korištenje" i stalno je naglašavala kako je u Mostaru ljepša klima nego ovdje u Bergenu. Za osam godina provedenih u Norveškoj, završenim svim potrebnim kursevima za usavršavanje struke, jezika i ponašanja, Enisa kao diplomirani inženjer elektrotehnike – slabe struje nikada nije dobila posao.

11.7. TIPOLOGIJA IZBJEGLICA/PROGNANIKA

Rajnveig Rajendram, norveški sociolog, inače druga generacija izbjeglica u Norveškoj, porijeklom iz Sri Lanke, govori o tri tipa izbjeglica/prognanika: **1. Izbjeglica/prognanik - aktivni borac; 2. Izbjeglica/prognanik - praktičar; 3. Izbjeglica/prognanik – deziluzionista.**⁹²

Ovi tipovi izbjeglica u Norveškoj stalno "vozare" između izbjeglice aktivnog borca – izbjeglice/prognanika praktičara i izbjeglice/prognanika deziluzionisanog tipa.

1. Izbjeglica/prognanik - aktivni borac to je uvijek on, vrlo rijetko ona. To je on "vojnici revolucije". Usprkos strašnim i dramatičnim tumbanjima u socijalnom i političkom životu, kod ovog tipa izbjeglice/prognanika osjeti se kontinuitet života. Mogućnost za obrazovanje, usavršavanje, praktično iskustvo i posao ove tipove izbjeglica povezuje sa mogućnošću iskorišćavanja u domovini. Aktivnosti u slobodnom vremenu povezane su sa domovinom. Znanje stečeno o norveškom političkom sistemu koristi se za podršku lične stvari i opredjeljenja u domovini. Događanja na norveškoj političkoj sceni praćena su od ovih tipova izbjeglica/prognanika ironičnim komentarima o beznačajnosti i dosadi pitanja koja su na dnevnom redu norveškog političkog života.

2. Izbjeglica/prognanik – praktičar je također jedna vrsta izbjeglice/prognanika što zadržava kontinuitet, ali

---

⁹² Rajendram Ranveig. FRA EKSIL TIL EKSIL! EKSIL ERFARING OG REPATRIERING ØNSKER HOS FLYKTNINGER I BERGEN (OD EGZILA DO EGZILA! ISKUSTVA EGZILA I ŽELJE ZA POVRATAK KOD IZBJEGLICA U BERGENU). Sociološki institut Univerziteta u Bergenu, 1996, str. 88.

ne onako određeno kao izbjeglica – aktivni borac. Pragmatičar je realni optimista i njegovi planovi povezani su podjednako i za život u Norveškoj i za povratak i nastavak života u domovini. To zavisi od situacije. Ovi tipovi izbjeglica mogu se sresti u državnom sektoru što na raznim nivoima rade kao savjetnici za izbjeglice i strance. To su tumači kultura i onih odakle dolaze i onih gdje momentalno žive. Politički su takve osobe bile više aktivne prije nego sada. Socijalna povezanost ovih tipova izbjeglica/prognanika je internacionalna, dakle, imaju se veze i sa izbjeglicama/prognanicima iz domovine i Norvežanima i izbjeglicama/prognanicima iz drugih zemalja.

3. Izbjeglica/prognanik – deziluzionisani tip doživljava izbjeglištvo/progonstvo kao seriju lomova i prekida sa stvarnošću iz koje dolazi, ali i kao nemogućnost prilagođavanja novoj sredini i novoj rezigniranoj životnoj situaciji. Što se tiče obrazovanja i zapošljavanja ovi tipovi izbjeglica/prognanika osjećaju se potpuno diskvalifikovanim. Ovi tipovi izbjeglica/prognanika identificiraju se sa svojim ranijim obrazovanjem, poslom koji su radili, kancelarijom u kojoj su sjedili, socijalnim vezama koje su imali, statusom i prestižom koji su uživali. Ovo proizvodi frustraciju, ogorčenost i nemogućnost prilagođavanja novonastalim prilikama. Deziluzionisani tipovi nemaju optimizam praktičara, niti misle da se situacija može preokrenuti na bolje.

Deziluzionisani tip izbjeglice/prognanika je bio politički aktivan u domovini i u prvoj fazi izbjeglištva. Nakon toga ovi tipovi izbjeglice/prognanika gube vjeru u političke projekte što su ih pokašali realizirati. Dolazi do prekida veza sa izbjeglicama/prognanicima iz istog geografskog područja i zaključka da je cijeli taj angažman

možda bila greška, te da se ne vrijedi dalje angažovati. Posljedice ovakvog djelovanja i razmišljanja su jedna izolirana individua. Pogled nije usmjeren niti na pronalaznje rješenja u novoj domovini, niti na povratak kući, nego najviše prema samom sebi u jednom lično destruktivnom djelovanju i samouništavanju. Izbjegništvo za ove osobe je jedna velika tragedija, zasnovana na pesimizmu i apatiji.

Međutim, ovdje je suštinsko pitanje, pitanje identiteta. Identiteta kao kontinuiteta pamćenja. Izbjeglica/prognanik Harun kaže "da on uvijek uzima u obzir svoj identitet kao jedan neoboriv dokaz". To je, drugim riječima, kada se prevede na političku temu znak neprilagođavanja, nepristajanja na laž i prijevaru samog sebe.

Što se tiče razlike između integracije i asimilacije dobar primjer za to je Harunovo objašnjenje. Harun je došao u "romantični grad" Bergen 1993. U izbjegličkom životu Harun je otkrio laž procesa integracije i asimilacije. To nije bila nikakva politička strategija što je bacila svjetlo na to, nego je to imalo individualni pa zato i svoj socijalni karakter.

Šta Harun podrazumijeva pod asimilacijom i integracijom? To je socijalni fenomen što prikriva političku realnost. Bosancima je data mogućnost da budu apstraktne individue, Norvežani, pa čak i da budu Bošnjaci muslimani. U Bergenu Bošnjaci, pored zajedničkog mesdžida za sve muslimane u Norveškoj, imaju čak svoj zaseban mesdžid. Ali nije im data mogućnost da se izraze kao Bošnjaci muslimani jer asimilacija i integracija podrazumijevaju odricanje od ličnog bošnjačko-muslimanskog identiteta. Ovo odricanje dobiva velike političke posljedice. Cijenu koju neko mora platiti za ovo je jedna iznuđena

lična prevara. Lična prevara nije samo odricanje od bošnjačkog identiteta nego je to u prilogu i odricanje od političke odgovornosti koja podrazumijeva činjenicu da je neko Bošnjak.

”Napušteni od sunca sopstvenog zavičaja” ove vrste izbjeglica/prognanika su došle na pola puta i sada stoje na ivici svijeta, odakle kao da ne mogu da nađu vlastiti izraz i mogući izlaz. Od trenutka kada su stigli ovdje u Norvešku, čini im se kao da žive nekim suspendovanim životom, životom do daljnjeg.

Nagonski i bezrazložno javlja se ”nerazumljiva želja” da izbjeglica/prognanik pobjegne odavde i da se spasava.

Ali kuda?

12.

BOSNA KONAČNO! – ŽELJA ZA POVRATKOM KUĆI

”Mi smo živjeli sa zapakovanim koferima ispod kreveta. Mislili smo da ćemo putovati nazad kući koliko sutra. Ali sutra je došlo puno kasnije nego što smo mislili. Ustvari, ono još nije došlo. Za to vrijeme puno toga se promijenilo.”

Adem, izbjeglica/prognanik iz Bosne

Povratak kući je jedna potencijalna radnja, jedna mogućnost koja se permanentno nameće. Želja za povratkom može se definisati kao želja za povratak u domovinu. U stvarnosti se to pokazuje kao da to nije jednostavan proces gdje se odlučuje za povratak ili se ostaje. Mnogi faktori odlučuju o tome o jednoj konačnoj odluci. Za odgovor na postavljeno pitanje o tome: hoćeš li se vraćati ili kada ćeš se vraćati? podjednako su zainteresovane gotovo sve izbjeglice/prognanici i država blagostanja, jedino o tome nezainteresovanost pokazuje, ili se to samo čini, treća strana, država Bosna i Hercegovina.

Konačna odluka donosi se nakon preciznog i dugog "vaganja" o tome šta su mahane, a šta pozitivne strane jedne odluke.

"Pet dana u nedjelji ja želim da se vratim, dva dana u nedjelji je raspoloženje da ne želim da se vratim" kaže jedan prognanik iz Bosne.

Osim **generalnih faktora** koji se mogu svrstati u to kakve su mogućnosti nakon povratka za jedan normalan život: mogućnost za povratak imovine, pronalaženje posla, perspektiva djece, u kojem dijelu se Bosne nalazi mjesto odakle je izbjeglica, i svakako od toga ima li se posao i kakav u Norveškoj, te procjena perspektive dugoročnijeg ostajanja u Norveškoj. **Ekonomska i politička situacija** kako u Bosni, tako i u Norveškoj je centralni faktor kada se tiče pitanja o povratku izbjeglica/prognanika. Većina se prema ovome odnosi potpuno pragmatično i svjesna je loše ekonomske situacije u Bosni, praćene velikom nezaposlenošću, korupcijom, mitom i nedovoljnom željom za samoinicijativu i preuzimanje sudbine u svoje ruke. Sve ovo je praćeno lošom političkom situacijom u kojoj se sav politički život Bosne može svesti samo na jednu rečenicu: Jedan gradi, a dvojica razgrađuju.

O ekonomskom i političkom životu Norveške mogu se napisati zasebne studije. Međutim, ono što je karakteristično za izbjeglice/prognanike iz Bosne u Bergenu, u Norveškoj što ih većina živi od socijalne pomoći, jeste to da se zavisno od razvoja političke situacije, koja ne ide naruku Bošnjacima muslimanima sa nadolezećom vladavinom partije budućnosti, (Fremskrittspartiet) u mnogome će zavisiti odluke o nastavku života u Norveškoj ili traženja "budućnosti" na drugoj strani.

O norveškoj partiji budućnosti (Fremskrittspartiet) mogla bi se napisati posebna studija. Ovdje treba reći samo to da je mnogi objektivni posmatrači upoređuju sa francuskom rasističkom partijom Front National, sa Jean Mariel Le Pen na čelu i austrijskom neonacističkom partijom Nacional socialista, sa Jørg Haiderom na čelu. Međutim, Norvežani Fremskrit partiju svrstavaju "u liberalnu grupu partija i partiju centra, zasnovanu na norveškom ustavu, zapadnoj tradiciji i kulturnom naslijeđu sa osnovom na kršćanski pogled na svijet. Glavni cilj Fremskrittspartije je smanjenje poreza i troškova državnog aparata."⁹³

Kao što su mnoge suštinske stvari u državama blagostanja prekrivene puderom koji "zamagljuje istinu", tako je i sa "tajnama uspjeha" norveške partije budućnosti, gdje porast procenta njenih pristalica od 1,9% u 1977. godini do 15,3% u 1997, te 35% u 2000. ne treba tražiti u "dobrom odnosu vođe partije Karl Ivar Hagen (Carl Ivar Hagen) prema masmedijima i njegovoj odlučnoj borbi za smanjenje cijena benzina, što su, uzgred rečeno, svakim danom sve više, te njegovoj i partijskoj riješenosti za poboljšanje situacije u zdravstvu, nego "tajnu uspjeha"

---

⁹³ Internet: om Fremskrittspartiet. (Internet o Partiji budućnosti).

povećanja broja glasača treba tražiti u programskim opredjeljenjima, a naročito javnim istupima lidera Partije budućnosti Norveške prema strancima, naročito muslimanima.⁹⁴

Ovom praktičnom prilazu problema povratka izbjeglica/prognanika treba dodati drugi idealistički način gledanja na ukupnu situaciju i koji se ne može strogo podijeliti da su jedni pragmatičari, a drugi iluzionisti, nego se ova dva, međusobno suprotstavljena pristupa prožimaju. Ovaj idealistički pristup karakteriše romantizam i ne nedostaje mu iluzija:

Fatima, koja živi u iznajmljenom stanu i od socijalne pomoći u blizini Aerodroma u Bergenu, kaže da skoro svaki dan odlazi na aerodrom i gleda kako avioni lete za Bosnu. Fatima doslovno, ne gledajući ni u kakav tekst, citira Mešu Selimovića i kaže: **”Bosna je moja velika ljubav. Bezbroj puta ja sam probala pobjeći iz te zemlje, ali sam uvijek ostajala u njoj, bez obzira gdje sam stvarno živjela čisto fizički. Bosna je u meni kao moj krvotok. To nije samo ona neobjašnjiva povezanost sa rodnim krajem, to je naslijeđe, historija, cijelo životno iskustvo vezano za ovu zemlju, moje i onih drugih.”**⁹⁵

Pored ove pomiješanosti, ekonomskih, političkih i idealističkih faktora veoma važni faktori što odlučuju o povratku kući su svakako **personalni**, a ogledaju se u

---

⁹⁴ Vidjeti: za široku javnost neobjavljeno predavanje Oistein Hedstrom (Øystein Hedstrøm), zastupnika u parlamentu Norveške, u kinu Godlia (Godlia), u Oslu 1995. godine, i sve javne nastupe Vidar Klepe (Vidar Kleppe) prvog zamjenika lidera partije Carla Ivara Hagena od 1994. do 2004. godine).

⁹⁵ Fatima, izbjeglica/prognanik iz Bosne.

pojedinačnoj životnoj historiji svakog izbjeglice/prognanika i njegovog/njenog doživljenog iskustva i s tim u vezi njegovih/njenih planova za budućnost.

Pitanje povratka kući ne tiče se samo ekonomskih i političkih, pa ni "krvnih" veza. To se tiče skoro isto malih stvari kao što su simboli određenoj pripadnosti, a što se izražavaju kroz žudnju za mirisom ramazanskih somuna, rana jutra i miris hadžibega poslije ljetne kiše što dolazi tiho i neosjetno i što vas kvasi kroz zrake sunca koje vas brane i griju od iznenadnosti u tom ljetnom danu, mladost koja se u valovima kreće Ferhadijom, i sve što se zove "suncem vašeg zavičaja", a što ste nebrojeno puta pokušali zaboraviti ili čak i odbaciti, ali što vam se, u trenucima, kada vam svijet postane tijesan, javlja kao tihi prijekor i opomena. **"A šta je sa mojim turskim identitetom u ovom haosu?"**⁹⁶, pita se Necef Mehmed Umit (Necef Mehmet Umit) u istoimenom djelu.

Strukturalni razlozi. Svi oni što favoriziraju strukturalne razloge žele se vratiti kući i to misle "svih sedam dana u nedjelji". U strukturalne razloge spadaju želje za povratkom kući, koje se vežu nakon planiranog obrazovanje sa što više stručnog i lingvističkog znanja u Norveškoj što se može koristiti prilikom povratka u Bosnu. Mnogi roditelji "su žrtva djece" čekajući da djeca završe školovanje kako bi se onda svi vratili kući. Nema konkretnih istraživanja, ali je činjenica i

---

⁹⁶ Necef, Mehmet Umit. MEN HVA MED MIN ETNISKE IDENTITET SOM TYRKISK INNVANDRER I DETTE KAOSSET? = N.M.U. (ALI ŠTA JE SA MOJIM ETNIČKIM IDENTITETOM KAO TURSKIM STRANCIEM U OVOM HAOSU?) Nasjonale ideologier, kulturimperijalizme og asimilizme. Oslo, Samtiden, nr. 4, side 1,1993. (Nacionalne ideologije, kulturni imperijalizam i asimilacija. Istovremenost, br. 4, str. 1. 1993, Oslo).

paradoks za istraživanje ”stranaca druge generacije” u Bergenu da se bosanska djeca razlikuju od, naprimjer, pakistanske, vijetnamske, iranske, čileanske, libanske djece, koja su više norveška od svojih roditelja. Sa bosanskom djecom, odnosno omladinom je obrnuto: bosanska omladina je manje norveška, a više bosanska i od svojih roditelja i od svojih vršnjaka u Bosni i Hercegovini.

Marija, izbjeglica/prognanik iz Čilea:

”Mnogi su bili opterećeni da ne postanu kao Norvežani. Nisu htjeli da kupuju norveške stvari, odjeću, da hodaju sa ruksakom na leđima kao Norvežani. Nije bilo dobro biti kao Norvežanin. Oni nisu htjeli da kupuju norveške džempere, nego su se oblačili kao Čileanci u plavo-crno... Ali oni nisu bili svjesni šta se desilo u njihovim glavama. U glavama oni su bili pod utjecajem norveškog društva. Oni su počeli biti više demokratski u mislima, ali za to je trebalo dugo vremena 17-20 godina. Bio je to utjecaj norveškog društva, a da oni to nisu ni osjetili.”⁹⁷

Amira, izbjeglica/prognanik iz Bosne, kaže:

”Bosanci iz Bergena se oblače u Bosni gdje kupuju garderobu svih poznatih svjetskih marki jeftinije nego što je to norveška garderoba lošijeg kvaliteta u Bergenu. Bosanci su svjesni da ono što nije učinio rat i srpski i hrvatski nacionalisti, da to sada čine Norvežani i Norveška, a to je da su Bosanci, učeći to naročito od

---

⁹⁷ Ranveig Rajendram. FRA EKSIL TIL EKSIL! EKSIL ERFARING OG REPATRIERING ØNSKER HOS FLYKTNINGER I BERGEN (OD EGZILA DO EGZILA! ISKUSTVA EGZILA I ŽELJE ZA POVRATAK KOD IZBJEGLICA U BERGENU). Hovedoppgave Sosiologisk Institutt, Universitet i Bergen, Bergen 1994. str. 111.

stanovnika Bergena (Bergensera), inače poznatih po svom "patriotizmu", izgubili svoju predratnu demokratsku orijentaciju, koja se mogla ponekad porediti sa ličnom željom za samouništenje, i zamijenili je sa bosanskim patriotizmom. Bio je tu utjecaj norveškog društva, a da to ni jedni ni drugi nisu htjeli."⁹⁸

Iskustva sa Palestincima, Kurdima, Vijetnamcima, Čileancima, Irancima u Bergenu, u Norveškoj, pokazala su da najmanje 50% od ukupnog broja izbjeglica/ prognanika se nije vratilo kući ni nakon 10, 20, 30 godina života u izbjeglištvu i sa malim šansama da to ikada uopće i učine. Hoće li se se ostatak od 15.000 Bosanaca, od kojih je 12.500 Bošnjaka u Norveškoj (oko 620 u Bergenu) vratiti u Bosnu? I kad? Koliko će se njih vratiti i gdje? Koliko će brzo ili sporo ići taj proces i da li će ga uopće i biti?

Logična su pitanja koja se nameću i na koja je teško dati odgovor, a da se ne postave nova još zamršenija pitanja ili daju proizvoljne konstatacije što u sebi sadrže možda i pitanje i odgovor, istovremeno: sve to će pak zavisiti od mogućeg scenarija razvoja prilika na Balkanu i u Bosni i Hercegovini i u tom smislu izbjegličke spoznaje da će ekonomske, socijalne, političke i duhovne sigurnosti na svim, pa i onim najzabačenijim dijelovima svijeta biti svakim danom sve manje i manje.

Za to vrijeme pred bosanskohercegovačkim prognanicima, tim vječitim početnicima, prostiru se nepregledni sjeverni predjeli, danske ravnice i iznenađujuća blaga nizbrdica danskih puteva koji vode prema Sjevernom moru. Njemački brežuljci obrasli pitomim vinogradima postrojenim "pod konac" kao disciplinirani vojnici,

---

⁹⁸ Adisa, izbjeglica/prognanica iz Bosne

austrijske i slovenačke planine i hrvatska blizina Bosne, ne samo kao razdaljina između njihovog tijela i duše nego i kao strani rukopisi koji oni trebaju i moraju još da uče čitati kako bi bili spremni da savladaju sve teškoće u njihovom stalnom seljenju od njihove nemoći do njihove moći.

Traže li to oni tako u tuđim snovima pribježište od svog ubogog, oporog i često neljudskog života, umjesto da se njim bave i da ga borbom i radom u svojoj domovini mijenjaju?

BILJEŠKA O AUTORU

Rasim (Ismeta) Muratović, rođen 1. marta 1956. godine, u selu Čudima, općina Olovo, Bosna i Hercegovina, gdje je završio Osmogodišnju školu. Srednju željezničku školu završio je u Sarajevu. Fakultet političkih nauka, odsjek sociologija, završio je u Sarajevu. Interdisciplinarni postdiplomski studij Univerziteta u Sarajevu završio je 1980. godine. Magistarski rad je odbranio 1985. godine, na Univerzitetu u Sarajevu.

Radio je u Općinskom komitetu Saveza Komunističke Centar Sarajevo kao stručni saradnik, stručno politički radnik i direktor Radne zajednice.

U Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine, u Stanici javne sigurnosti Centar Sarajevo, radio je kao pomoćnik načelnika za odbrambene pripreme, od 1984. do 1994. godine.

U Bergenu, u Norveškoj živio je od ljeta 1994. godine. Radio je kao čistač, raznosac i prodavač novina, pomoćni radnik i prodavač u Gravdal Hage Centru za uzgajanje i prodaju cvijeća. Pored toga, radio je kao asistent istraživač na Institutu za sociologiju – Program za Internacionalne migracije i Etničke relacije, Univerziteta u Bergenu, u Norveškoj. Radio je kao savjetnik na projektima u općini Bergen – Løvstakken, i kao prvi sekretar u Državnom zavodu za socijalno osiguranje u Bergenu.

U ljeto 2003. godine vratio se u Bosnu. Doktorsku disertaciju odbranio je na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Sarajevu, 2005. godine.

Sada radi kao naučni saradnik u Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog

prava, Univerziteta u Sarajevu i kao profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici.

LITERATURA

1. KNJIGE

Andersson, Mette. INNVANDRER UNNGDOM – NETTVERK OG ETNISK IDENTITET. EN STUDIE AV TOKULTURELHET (STRANCI OMLADINA – POVEZANOST I ETNIČKI IDENTITET. JEDNA STUDIJA O DVOJNOSTI KULTURA). Sociološki institut, Univerzitet u Bergenu, 1992.

Andersson, Mette. DET ER INNGEN SOM KJENNER MEG – UNNGE ENSLIGE FLYKTNINGER I EKSIL (NIKO NE POZNAJE MENE – MLADI SAMCI IZBJEGLICE). IMER program – Sosiologisk Institutt Universitet i Bergen, 1994. (IMER program Internacionalne migracije etničke relacije – Sociološki institut, Univerzitet u Bergenu, 1994).

Andersson, Mette. INNVANDRER UNGDOM ANDRE GENERASJON. (MLADI STRANCI DRUGA GENERACIJA). IMER program – Sosiologisk Institutt Universitet i Bergen, 1994. (IMER program Internacionalne Migracije Etničke Relacije) – Sociološki institut, Univerzitet u Bergenu, 1994).

Andersson, Mette. INNVANDRERUNGDOM – NETTVER OG ETNISK IDENTITET. EN STUDIE AV TOKULTURELHET – Hovedoppgave i sosiologi av Mette Anderson. Sosiologisk institutt, Univesitet i Bergen (OMLADINA STRANACA – POVEZANOST I ETNIČKI IDENTITET. JEDNA STUDIJA O DVIJE KULTURE – Magistarski rad iz sociologije) Sociološki institut Univerziteta u Bergenu, 1992.

Andersson, Mette. DET ER INNGEN SOM KJENNER MEG – UNGE ENSLIGE FLYKTNINGER I EKSIL. IMER Program, Sosiologisk Institutt Universitet i Bergen. (NIKO NE POZNAJE MENE – MLADE USAMLJENE IZBJEGLICE U EGZILU). IMER Program Sociološkog instituta, Univerziteta u Bergenu, 1994.

Andersson, Mette. INNVANDRERUNGDOM – ANDRE GENERASJON. IMER Program, Sosiologisk Institut, Universitet i Bergen. OMLADINA STRANACA – DRUGA GENERACIJA. IMER Program, Sociološki institut Univerzitet u Bergenu, 1999.

Bauman, Zygmunt. 1998: GLOBALISERING OG DENS MENNESKELIGE KONSEKVENSER. (GLOBALIZACIJA I LJUDSKE POSLJEDICE). Vidarfolagets Kulturbibliotek, Oslo. Prijevod na norveški Mette Nygård, Oslo 1998.

Brochman, Grete. BOSNISKE FLYKTNINGER I NORDEN – TRE VEIER TIL BESKYTTELSE – RAPPORT, 1995, nr. 8. BOSANSKE IZBJEGLICE NA SJEVERU – TRI PUTA ZA ZAŠTITU. Institutt for samfunnsforskning (Institut za društvena istraživanja), Bergen 1995., broj. 8.

Fisknes, Eli. UTLENDINGSLOVEN MED KOMMENTARER. (ZAKON VANJSKIH POSLOVA NORVEŠKE SA KOMENTAROM) - Universitetsforlaget, Oslo, 1994.

Goričeva, Tatjana. FARLIG Å TALE OM GUD. (OPASNO JE GOVORITI O BOGU), prijevod Helge Storset, Oslo 1989.

Hushagen, Hanne. ENSLIGE MINDREÅRIGE FLYKTNINGER OG ASYLSØKERE – EN STUDIE

AV DE UNGE OG DERES OMSORGPERSNER I KOMMUNENE. (USAMLJENI MALOLJETNICI IZBJEGLICE I AZILANTI – JEDNA STUDIJA O MLADIMA I NJIHOVOJ NJEZI OD ZADUŽENIH OSOBA IZ OPĆINA). Notat nr.8. IMER Norway/Bergen Publications,1997.

Karić, Enes. TEFSIR; UVOD U TEFSIRSKE ZNANOSTI. Bosanska knjiga, Sarajevo, 1995.

Kierkegaard, Søren. BEGREBET ANGEST, SAMLEDE VÆRKER (POJAM STRAH, B.6.3, UTGAVE KBH). Copenhagen 1962.

Knudsen, John CHR. FLYKTNINGER OG LIVSLØP. FRA VIETNAM VIA TRANSITLIER TIL NORGE (IZBJEGLICE I ŽIVOTNA TRKA. OD VIJETNAMA DO NORVEŠKE). Statensflyktningsekretariat, Bergen 1986.

Krokan, Anders. ORGANISERT REPATRIERING AV FLYKTNINGER FRA KAMBODŽA – EN ANALYSE AV INTERNASIJONALE FLYKTNINGREGIMET. HOVEDOPPGAVE I STATSVITENSKAP, (ORGANIZOVANI POVRATAK IZBJEGLICA IZ KAMBODŽE, JEDNA ANALIZA INTERNACIONALNOG IZBJEGLIČKOG REŽIMA. MAGISTARSKI RAD IZ POLITOLOGIJE). Univerzitet u Oslu, 1995.

Knudsen, John. FLYKTNINGER OG LIVSLØP. FRA VIETNAM VIA TRANSIT LIER TIL NORGE. (IZBJEGLICE I ŽIVOTNA TRKA. OD VIJETNAMA PREKO TRANZITNIH LOGORA DO NORVEŠKE), Statensflyktningssekretariat, Bergen 1986.

Kuhnle, Stein. VELFERDSTATEN (DRŽAVA BLAGOSTANJA). Universitetsforlaget, Oslo, 1991.

Kuhnle, Stein. RESHAPING THE WELFARE STATE. Longman, London and New York, 1997.

Kundera, Milan. ROMANKUNSTEN (UMJETNIČKI ROMAN). Oslo 1986., prijevod na norveški Sel Olav Jensen.

Monsen, Nina Karin. VELFERD UTEN ANSIKT (BLAGOSTANJE BEZ LICA). Fagbokforlaget, Bergen 2000.

Monsen, Nina Karin. DET ELSKEDE MENNESKE – PERSON OG ETIK (VOLJENI LJUDI – OSOBE I ETIKA). J.W. Cappelens Forlag A.S. Oslo, 1987.

Monsen, Nina Karin. DET KJEMPEDE MENNESKE – MAKTENS ETIK (LJUDI - LJUDES KARE VLAST I ETIKA) J.W.Cappelens Forlag A.S. Oslo, 1990.

PERIODIKA: STUDIJE I ČLANCI

Myrvold, Hanne Maria. CHILE, ENDELIG! REPATRIERING AV CHILEANSKE FLYKTINGER FRA SKANDINAVIA (ČILE – KONAČNO! POVRATAK ČILEANSKIH IZBJEGLICA IZ SKANDINAVIJE). Univerzitet u Bergenu, 1995.

Necef, Mehmet Umit. MEN HVA MED MIN ETNISCHE IDENTITET SOM TYRKIS INNVANDRER I DETTE KAOSSET? NASJONALE IDEOLOGIER, KULTURIMPERIALISME OG ASIMILASIONALISME. (ALI ŠTA SA MOJIM ETNIČKIM IDENTITETOM KAO TURSKIM STRANCI U OVOM HAOSU? NACIONALNE IDEOLOGIJE, KULTURNI EMPIRIZAM I ASIMILACIJA). Samtiden, nr. 4, Oslo 1993.

Rannveig, Rajendram. FRA EKSIL TIL EKSIL? EKSILERFARING OG REPATRIERINGØNSKER HOS FLYKTNINGER I BERGEN. (OD EKZILA DO EKZILA? ISKUSTVO EKZILA I ŽELJE ZA POVRATAK KUĆI KOD IZBJEGLICA IZ BERGENA) Hovedoppgave (Magistarski rad). Sosiologisk Institutt, Univerzitet u Bergenu, 1994.

UDI. FRIVILLIG TILBAKEVENDING TIL BOSNIA OG HERCEGOVINA. (DOBROVOLJNI POVRATAK U BOSNU I HERCEGOVINU) Informasjonsskriv. Utlendingsdirektoratet – tolke og Informasjonsavdelingen. Oslo, juli, 1995.

UDI. OM OPPHOPLDSSTATUS FOR BOSNIERE I NORGE. (O STATUSU BORAVKA ZA BOSANCE U NORVEŠKOJ). Informasjonsskriv, Utlendingsdirektoratet – tolke og Informasjonsavdelingen, Oslo, juli, 1996.

UDI. Justisdepartementet. Kommunal og arbeidsdepartementet: Nyhetsbrev nr. 1- 2, 1996.

UDI. Justisdepartementet. Kommunal og arbeidsdepartementet. Nyhetsbrev, nr. 1 – 9. 1997.

DRUGI IZVORI:

Bergens Tidende 1992-2000

Bosanska pošta 1998-2000

Internet

Nyhetsbrev 1993–2000

SADRŽAJ

UVOD	9 – 11
1. KARAKTERISTIKE SKANDINAVSKOG TIPA DRŽAVE BLAGOSTANJA	13 – 23
2. UTOPIJA	25 – 33
3. IDEALI DRŽAVE BLAGOSTANJA	35 – 44
4. JANTE ZAKON	45 – 51
5. SOCIJALDEMOKRATIJA – ŠTA JE TO?	53 – 60
6. REALNO STANJE STVARI U DRUŠTVU BLAGOSTANJA	61 – 65
6.1. DA LI JE BLAGOSTANJE PRAVDA	66 – 68
6.2. MNOGA PRAVILA IMAJU IZUZETAK ..	69 – 74
6.3. SUSRET SA VLAŠĆU/MOĆI	75 – 78
6.4. OBAVEZE KOJE NESTAJU	79 – 84
6.5. KO ĆE KOME POMOĆI?	85 – 91
6.6. ULOGA SPOLOVA	92 – 96
6.7. KUĆA KAO SIMBOL	97 – 103
6.8. DEMOKRATIJA KAO UNUTRAŠNJE UVJERENJE	104 – 107
7. ŠTA DA SE RADI?	109 – 112
7.1. IDENTITET LIČNOSTI	113 – 114
7.2. SUMNJA I VJERA	115 – 119

7.3. IZBOR	120 – 122
7.4. UMJETNOST DIJALOGA	123 – 129
8. TREBA LI SE BORITI?	131 – 137
8.1. DRUŠTVO PERSONA	138 – 140
8.2. SAVREMENOST I VLAST	141 – 142
8.3. MORAMO LI SE BORITI?	143 – 148
9. MOĆ I NEMOĆ	149 – 157
9.1. BUDI POSLUŠAN ILI UMRI	158 – 160
9.2. ZLO I TOTALITARIZAM	161 – 165
9.3. VLAST/MOĆ JEZIKA	166 – 168
10. "TERMINOLOŠKI PROBLEMI"	169 – 174
10.1. RAJA/LJUDI MASE	175 – 176
10.2. BITI INDIVIDUA	177 – 179
10.3. BITI OSOBA/PERSONA	180 – 185
11. PRAKTIČNA ISKUSTVA BOSANSKIH IZBJEGLICA IZ BERGENA U NORVEŠKOJ	187 – 187
11.1. KRATKA HISTORIJA NORVEŠKE	189 – 189
VRIJEME VIKINGA 9 – 16. stoljeće ..	189 – 190
KRŠĆANSTVO DOLAZI U NORVEŠKU	190 – 190
CRNA KUGA	190 – 190
HANSEATENE	191 – 191
U UNIJI SA DANSKOM	191 – 191
REFORMACIJA	191 – 192

U UNIJI SA ŠVEDSKOM	192 – 193
1920 – 1930 GODINE	193 – 193
DRUGI SVJETSKI RAT	194 – 194
POSLIJERATNI RAZVOJ	194 – 195
11. 2. OSNOVNI PODACI	196 – 196
11. 3. POJAM IZBJEGLICA/PROGNANI ...	197 – 202
11. 4. PREGLED SOCIJALNE POMOĆI U	
OPĆINI BERGEN	203 – 210
11. 5. KONTINUITET I PREKID ŽIVOTA U	
EGZILU	211 – 214
11. 6. NORVEŠKO PONAŠANJE/	
VLADANJE	215 – 217
11. 7. TIPOLOGIJA IZBJEGLICA/	
PROGNANIKA	218 – 221
12. BOSNA KONAČNO! ŽELJA ZA	
POVRATKOM KUĆI	223 – 231
BILJEŠKA O AUTORU	233 – 234
LITERATURA	235 – 239